

“दिगो विकास हाम्रो सोच: सुन्दर, शान्त, समृद्ध अजिरकोट”

प्रथम आवधिक योजना
(आ.व. २०७६/७७-२०८०/८१)

अजिरकोट गाउँपालिका
भच्चेक बजार गोरखा
गण्डकी प्रदेश, नेपाल
Email: ajirkotrm@gmail.com
Website: www.ajirkotmun.gov.np

२०७६ आषाढ

अजिरकोट गाउँपालिका आवधिक योजना

आ.व. २०७६/०७७ - २०८०/०८१

तयार गर्ने

सेन्टर फर इम्प्यावरमेन्ट इनोभेसन एन्ड डेभलपमेन्ट

CEMID Nepal

परामर्शदाता

प्राविधिक सहयोग

पूर्णमा परियोजना, Mott MacDonald /DFID

अषाढ, २०७६

कृतज्ञता ज्ञापन

अजिरकोट गाउँपालिकाले सहभागितामूलक प्रक्रियाबाट पहिलो आवधिक गाउँ विकास योजना तर्जुमा गरेकोछ । साथै यस गाउँपालिकाको आवधिक गाउँ विकास योजनाको दीर्घकालिन सोच “दिगो विकास हाम्रो सोच, सुन्दर शान्त समृद्ध अजिरकोट” निर्धारण भएको छ र यस गाउँ विकास आवधिक योजनाका नतिजा तथा सूचकहरू हासिल गर्न, लगानीलाई उत्पादनशील कार्यहरूतर्फ उन्मुख गराउन र गाउँवासीको सामाजिक, आर्थिक स्थिति सुधार्न यस योजनाको उल्लेख्य योगदान रहनेमा अजिरकोटवासी, जनप्रतिनीधि तथा राष्ट्र सेवक कर्मचारीहरू विश्वस्त छन् ।

अजिरकोट गाउँपालिकाको प्रथम आवधिक गाउँ विकास योजना तर्जुमा कार्यलाई शुरुदेखि अन्त्यसम्म अविभावकत्व र रचनात्मक सल्लाह तथा सहयोग प्रदान गरी सफल बनाउन सहयोग पुऱ्याउनु हुने गाउँपालिकाका अध्यक्ष श्री फणिन्द्र प्रसाद धिताल, उपाध्यक्ष श्री चन्द्रमाया गुरुङ्ग, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत श्री लोकेन्द्र ज्ञवाली, वडा अध्यक्ष श्री मनु गुरुङ्ग, भिमलाल तामाङ्ग, तयाराज गुरुङ्ग, जंग वहादुर गुरुङ्ग, भुल प्रसाद देवकोटा, गाउँ कार्यपालिका सदस्य श्री सरस्वती धिताल, लक्ष्मी वि.क., गोपीमाया गुरुङ्ग, कृष्ण वहादुर घले, तेज वहादुर शेर्पा, गाउँ सभा सदस्य ज्यूहरू, प्रशासन अधिकृत अमरराज पगेनी, इन्जीनियर श्री सुजन पराजुली, सुचना प्रविधी अधिकृत राज तामाङ्ग, मुल समिति, विषय क्षेत्रगत समितिहरू, प्राविधिक समिति तथा कृषि तथा पशु शाखा, स्वास्थ्य शाखा प्रमुख श्री सुरेश दवाडी, सम्पूर्ण राजनीतिक दलका प्रमुख तथा प्रतिनीधि ज्यूहरू, वुद्धिजीवि तथा समाज सेवीहरू प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछौं ।

प्रथम गाउँ विकास योजना निर्माण कार्यमा सहयोग गर्ने अजिरकोट गाउँपालिकामा कार्यरत विकास साभेदार (गैसस) तथा परियोजनाहरू, UK AID/Mott MacDonald (पूर्णमा परियोजना) का सिनियर गर्भनेन्स म्यानेजर श्री सन्तोष विष्ट, जिल्ला संयोजक गिता लिम्बु, अजिरकोट गाउँपालिकाका योजना सल्लाहकार श्री शिवराज जोशी, इन्जीनियर प्रसुन मल्लीक, स्थानीय होटल व्यवसायीहरू लगायत सबैमा हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछौं । त्यसैगरी, यस कार्यमा रचनात्मक सुझाव तथा सहयोग प्रदान गर्नुहुने विज्ञहरू तथा सम्पूर्ण सरोकारवाला निकायहरूमा हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछौं ।

विषयसूची

परिच्छेद १ : प्रारम्भिक

१.१	पृष्ठभूमि	१
१.२	आवधिक योजना तर्जुमाको उद्देश्य	१
१.३	आवधिक गाउँ विकास योजना तर्जुमा विधि तथा प्रक्रिया	१
१.४	योजना तर्जुमाका आधारहरू	२
१.५	संघीय र प्रादेशिक योजनासँगको तादात्म्यता	२
१.६	गाउँपालिकाको वस्तुस्थिति विवरण	३
१.७	हालसम्मको विकासको समीक्षा	७
१.८	अवसर र चुनौती	७

परिच्छेद २ : दीर्घकालीन सोच तथा लक्ष्य तथा समष्टिगत आर्थिक खाका

२.१	पृष्ठभूमि	९
२.२	दीर्घकालीन सोच	९
२.३	समष्टिगत लक्ष्य	९
२.४	उद्देश्य	९
२.५	रणनीति	१०
२.६	परिमाणात्मक लक्ष्य	१०
२.७	वित्तीय व्यवस्थापन	११
२.८	बहुपक्षीय स्रोतहरूको परिचालन	२०

परिच्छेद ३ : आर्थिक विकास

३.१	कृषि	२३
३.२	पर्यटन तथा संस्कृति	२९
३.३	उद्योग, व्यापार, व्यवसाय	३३
३.४	सहकारी तथा वित्तीय सेवा	३७

परिच्छेद ४ : सामाजिक क्षेत्र

४.१	शिक्षा	४१
४.२	स्वास्थ्य र पोषण	४६

४.३ युवा तथा खेलकुद	५१
४.४ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण (लैससास)	५४
४.५ खानेपानी तथा सरसफाइ	५९

परिच्छेद ५ : पूर्वाधार विकास

५.१ यातायात पूर्वाधार	६१
५.२ भवन, आवास तथा बस्ती विकास	६५
५.३ ऊर्जा तथा जलविद्युत्	६८
५.४ सिञ्चाइ तथा नदी नियन्त्रण	७१
५.५ सूचना सञ्चार	७४

परिच्छेद ६ : वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन

६.१ वन वातावरण र जैविक विविधता	७६
६.२ विपद् व्यवस्थापन	८०

परिच्छेद ७ : सुशासन तथा संस्थागत विकास

७.१ योजना तथा तथ्याङ्क	८४
७.२ सुशासन तथा सेवा प्रवाह	८८
७.३ योजना कार्यान्वयन तथा अनुगमन र मूल्याङ्कन	९२

परिच्छेद ८ : नतिजा खाका

८.१ पृष्ठभूमि	९८
८.२ एकीकृत नतिजा खाका	९८
८.३ विषयगत तर्कबद्ध खाका	९९

अनुसूचीहरू

अनुसूची १ : वार्षिक योजनाको बजेट तथा कार्यक्रम फारम	११०
अनुसूची २ : आवधिक योजना तर्जुमाको चरणगत कार्यतालिका	१११
अनुसूची ३ : सोच कार्यशालाको उपस्थिति विवरण	११२
अनुसूची ४ : विभिन्न कार्यशालाहरूमा उपस्थिति विवरण	११६
अनुसूची ५ : तस्वीरहरू	११७

परिच्छेद- १

प्रारम्भिक

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधान, २०७२ ले लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्य व्यवस्था अन्तर्गत स्थानीय शासन सम्बन्धी व्यक्त गरेको भावना, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तहले योजना तर्जुमा गर्ने सम्बन्धमा गरेको व्यवस्था, राष्ट्रिय योजना आयोगले जारी गरेको आवधिक योजना तर्जुमा दिग्दर्शन (नमुना) २०७५, पन्ध्रौं आवधिक योजनाको आधार पत्रको मूलभूत पक्ष अनुसार विभिन्न चरणको सहभागितामूलक प्रक्रियाबाट अजिरकोट गाउँपालिकाको पहिलो आवधिक गाउँ विकास योजना (२०७६/७७-२०८०/८१) तयार गरिएको छ। यो योजना तर्जुमा गर्ने क्रममा सम्बन्धित गाउँपालिका तथा सरोकारवाला पक्षबाट प्राप्त सुझाव तथा सल्लाहलाई समेटेर यो प्रतिवेदनलाई अन्तिम रूप प्रदान गरिएको छ।

१.२ आवधिक योजना तर्जुमाको उद्देश्य

समृद्ध नेपाल सुखी नेपालीको राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्न गाउँपालिकामा उपलब्ध सबै स्रोत, साधन र प्रयास एवं प्रादेशिक तथा संघीय सरकारबाट प्राप्त आर्थिक, वस्तुगत तथा प्राविधिक सहयोगलाई एकीकृत तथा व्यवस्थित रूपमा परिचालन गर्दै **“दिगो विकास हाम्रो सोच, सुन्दर, शान्त, समृद्ध अजिरकोट”** भन्ने गाउँपालिकाको सोचलाई व्यवहारमा उताउँदै संघीय राज्य व्यवस्था अन्तर्गत स्थानीयस्तरको आर्थिक तथा सामाजिक विकास संस्थागत रूपले तीव्र गतिमा अधि बढाउनु यस आवधिक योजनाको मुख्य उद्देश्य रहेको छ।

१.३ आवधिक गाउँ विकास योजना तर्जुमा विधि तथा प्रक्रिया

यस आवधिक योजना तर्जुमा गर्दा निम्न प्रक्रिया अपनाइएको छ।

- (क) आवधिक योजना तर्जुमा गर्ने क्रममा गाउँपालिकाका पदाधिकारीहरूसँग मिति ०७५।१२।१२ मा पूर्व तयारी बैठक बसेको थियो।
- (ख) मिति ०७६।१।१३ र १४ मा आवधिक गाउँविकास योजनाको (आगावियो) अवधारणात्मक अभिमुखीकरण र सर्वेक्षकहरूलाई सफ्टवेयरमा आधारित “एप्स” बाट तथ्यांक संकलन सम्बन्धी तालिम दिइनुका साथै समग्र आवधिक योजना तर्जुमा कार्यको कार्य तालिका तयार पारियो।
- (ग) सूचना संकलन गर्ने क्रममा संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले तयार पारेको घर धुरी सर्वेक्षण कार्यविधि अवलम्बन गरियो। जसअनुसार Ko BO Collect नामक software बाट घरधुरी सर्वेक्षण गर्ने क्रममा गाउँपालिकाका सम्बद्ध सम्पर्क व्यक्ति र पूर्णमा परियोजनाका गाउँपालिकामा संलग्न सल्लाहकारलाई मन्त्रालयका सम्बद्ध विज्ञ मार्फत सर्वेक्षण विधि वारे काठमाण्डौमा तालिम प्रदान गरियो। सर्वेक्षणका लागि गाउँ पालिकाले छनौट गरेका पाँच वडाका बीस जना स्थानीय सर्वेक्षकलाई अजिरकोट मा तालिम प्रदान गरी तथ्यांक संकलन गर्ने कार्य गरियो।

(घ) **सोच कार्यशाला** : आवधिक गाउँ विकास योजना तर्जुमाको क्रममा मिति ०७६ जेष्ठ २९ देखि ३१ सम्म तीन दिवसीय सोच कार्यशालाको आयोजना गरिएको थियो । कार्यशालाका प्रमुख क्रियाकलापहरूबाट प्राप्त उपलब्धि यस प्रकार रहेका छन् :-

- आर्थिक विकास, सामाजिक विकास, पूर्वाधार विकास, वन तथा वातावरण, संस्थागत विकास, सेवा प्रवाह तथा सुशासन विषय क्षेत्र गरी पाँच विषयक्षेत्रगत समितिको संलग्नतामा तत्तत् क्षेत्रगत मस्यौदा तयार भएको ।
- गाउँपालिकाको समस्या विश्लेषण एवं सबल र कमजोर पक्ष तथा अवसर र चुनौतिहरूको विषयगत समूहमा रही विश्लेषण गरिएको ।
- गाउँपालिका विकासको अवधारणासहितको दीर्घकालीन सोच, समष्टिगत लक्ष्य, विषय क्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र गाउँ विकासका विषयगत कार्यक्रमको प्राथमिकता समेत निर्धारण गरिएको ।
- विषयगत क्षेत्रका अपेक्षित परिणाम, उपलब्धि र तिनका मापनका सूचाङ्कहरूको निर्धारण गरिनुका साथै समूह कार्यबाट प्रमुख कार्यक्रम र विषय क्षेत्रगत अनुमानित बजेट प्रक्षेपण गरिएको ।
- आवधिक गाउँ विकास योजना तर्जुमासम्बन्धी कार्ययोजना अध्यावधिक गरिएको ।

१.४ योजना तर्जुमाका आधारहरू

अजिरकोट गाउँपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमा गर्दा निम्न आधारहरू अपनाइएका छन् :

- नेपालको संविधान,
- पन्ध्रौँ योजनाको अवधारणा पत्र,
- दिगो विकासका लक्षहरू तथा तिनले निर्धारण गरेका प्रमुख क्षेत्रहरू,
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४,
- नेपाल सरकारका क्षेत्रगत नीतिहरू, विषयगत रणनीतिहरू,
- विपद व्यवस्थापनसम्बन्धी नेपाल सरकारका नीतिहरू,
- नेपाल सरकार संघीय मामला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयका निर्देशनहरू,
- प्रदेश सरकारका वार्षिक नीति कार्यक्रम तथा क्षेत्रगत नीति तथा कार्यक्रमहरू,
- स्थानीय तहमा सहभागी प्रमुख दलहरूको घोषणापत्र,
- स्थानीय राजनीतिक दलका प्रतिनिधिहरू, बुद्धिजीवी, निजी क्षेत्र, गै.स.स. तथा नागरिक समाजबाट प्राप्त सुझावहरू,
- महिला अधिकार महासन्धिको नेपाल सरकारलाई दिइएको निष्कर्ष सुझाव २०७५ ।

१.५ संघीय र प्रादेशिक योजनासँगको तादात्म्यता

दीर्घकालीन सोचसहितको पन्ध्रौँ राष्ट्रिय योजनाले 'समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली' को दीर्घकालीन सोचबमोजिम समृद्ध अर्थतन्त्र, सामाजिक न्याय तथा परिष्कृत जीवनसहितको समाजवादोन्मुख लोककल्याणकारी राज्यको रूपमा रूपान्तरण गर्दै उच्च आयस्तर भएको मुलुकमा स्तरोन्नति हुने आधार निर्माण गर्ने राष्ट्रिय लक्ष्य लिएको छ । नेपालले अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा गरेको प्रतिबद्धताबमोजिम सन् २०३० सम्ममा दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्ने आधार तयार गर्ने, सन् २०२१ मा अति कम विकसित मुलुकबाट स्तरोन्नति गर्दै सन् २०३० मा मध्यम आय भएको मुलुकमा पुग्ने दीर्घकालीन लक्ष्यतर्फ निर्दिष्ट रहेको छ ।

पञ्चवर्षीय योजनाको राष्ट्रिय लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति एवं दिगो विकासका लक्ष्यहरू मध्ये स्थानीय तह सम्बद्ध लक्ष्यसमेतलाई दृष्टिगत गरिनुका साथै समृद्ध नेपालका सूचकलाई स्थानीयकरणबाट राष्ट्रिय लक्ष्यमा परिपुरकता कायम हुने गरी आवधिक गाउँ विकास योजनाका लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र कार्यनीति पहिचान गरिएको छ। यस्तै विकासका अन्तरसम्बन्धित विषय जस्तै वातावरण, लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण, विपद् व्यवस्थापन, सुशासन र बालमैत्री शासन जस्ता विषयहरूलाई सम्बोधन गर्ने प्रयास गरिएको छ।

१.६ गाउँपालिकाको वस्तुस्थिति विवरण

(क) भौगोलिक अवस्था

गण्डकी प्रदेशअन्तर्गत गोरखा जिल्लाको पश्चिम/उत्तर दिशामा अजिरकोट गाउँपालिका अवस्थित छ। साविकको पाँचवटा गाउँ विकास समिति मिलेर बनेको यो गाउँपालिका १९८.०५ वर्ग कि.मि.मा फैलिएको छ। यस गाउँपालिकामा पाँच वडा रहेका छन्। समुद्री सतहबाट ८४० मिटर देखि ५७५३ सम्म उचाइ रहेको यस गाउँपालिकामा ४५.३१ प्रतिशत वन जङ्गल २९.४६ प्रतिशत घाँसे मैदान गरी ७५ प्रतिशत हरियाली क्षेत्र रहेको छ। यहाँ ४००० मिटरभन्दा माथि उचाइ भएको हिमाली भाग १५ प्रतिशत रहेको छ। यहाँको धेरैजसो भूभाग वन जङ्गलले ओगटेको र हिमालको काखमा अवस्थित रहेको कारण यो गाउँपालिकामा मनोरम दृश्यावलोकनका स्थानहरू प्रशस्त पाइन्छन्।

यस गाउँपालिकाको भिरालोपना (Slope) को आधारमा ३ प्रतिशत भूभागमात्र ५ डिग्रीभन्दा कम भिरालो रहेको छ। यसैगरी ८.६४ प्रतिशत ५ देखि १५ डिग्री, ३१.६३ प्रतिशत १५ देखि ३० डिग्री र ३९.८४ प्रतिशत ३० देखि ४५ डिग्रीको बीचमा रहेको छ। ४५ डिग्रीभन्दा बढी भिरालोपन भएको भूभाग १६.८९ प्रतिशत रहेको छ।

(ख) जनसङ्ख्या

यस गाउँपालिकाबाट गरिएको सर्वेक्षणअनुसार गाउँपालिकाको जनसङ्ख्या १९७१६ रहेको छ (गाउँपालिका बाहिर बस्नेसमेत) जसमध्ये ४८.५४ प्रतिशत महिला र ५१.४६ प्रतिशत पुरुष रहेका छन्। यस गाउँपालिकामा ३७९६ घरधुरी रहेका छन्। जसअनुसार औषत घरपरिवार सङ्ख्या ६.५९ रहेको पाइन्छ। जनगणना २०६८ अनुसार यहाँ ३६१८ घरपरिवार र १५६०२ जनसङ्ख्या रहेको देखिन्छ। जसअनुरूप यहाँको जनसङ्ख्या वृद्धिदर १.९८ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। यहाँ आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्या ६३.२० प्रतिशत रहेको छ। जसमा पनि युवा १६ देखि ४० वर्ष उमेर समूहको बाहुल्यता (४६.०२%) रहेको छ। मध्यिका (median) आयु २५ वर्ष भएको कारण गाउँपालिकाले जानसाङ्खिक लाभ लिने सुवर्ण अवसर रहेको छ। ६० वर्षभन्दा माथिको जनसङ्ख्या करिब ११ प्रतिशत मात्र रहेको छ।

(ग) अनुपस्थित जनसङ्ख्या

यस गाउँपालिकाको अनुपस्थित जनसङ्ख्याको दर तुलनात्मक रूपमा उच्च रहेको छ। करिब ३६ प्रतिशत जनसङ्ख्या गाउँपालिका भन्दा अन्यत्र स्थानमा बसेको देखिन्छ। कुल जनसङ्ख्या मध्ये देशबाहिर बसोबास गर्नेको सङ्ख्या १४११ (७.१६%) छ भने देशभित्रकै अन्यत्र स्थानमा बसोबास गर्नेहरू कुल ५६४२ (२८.६२%) रहेका छन्।

(घ) जातजाति र भाषाभाषी

यस गाउँपालिकामा विभिन्न जातजातिको बसोवास रहेको छ। मुख्य रूपमा गुरुङ ३४%, ब्राह्मण २१%, तामाङ १२%, सार्की, विश्वकर्मा र परियार क्रमशः ८%, ८% र ४%, क्षेत्री ३%, नेवार २%, घले २%, भुजेल र मगर १%/१% रहेको देखिन्छ। करिब ५% अन्य जातिहरू रहेका छन्। जसमा शेर्पा, चेपाङ, मुस्लिम, ह्योल्मो, काशवानिया आदि छन्। मातृभाषाको आधारमा करिब ५७ प्रतिशतले नेपाली भाषा प्रयोग गर्ने देखिन्छ भने ३० प्रतिशतले गुरुङ, १० प्रतिशतले तामाङ, १ प्रतिशतले घले, १ प्रतिशतले मगर भाषा प्रयोग गरेको देखिन्छ। अन्य भाषामा नेवारी तथा ह्योल्मो समेत रहेका छन्। धर्मको आधारमा हिन्दू (६६.३८%), बौद्ध (३१.८०%), क्रिश्चियन (१%) र अन्य धर्म करिब (१%) प्रतिशत रहेको देखिन्छ।

(ङ) गार्हस्थ्य उत्पादन र आर्थिक क्रियाकलाप

यहाँको कूल गार्हस्थ्य उत्पादन करिब १७४ करोड रहेको अनुमान छ। यसमा प्राथमिक क्षेत्र (कृषि, वन, खानी तथा खनिज आदि) को योगदान करिब ४० प्रतिशत रहेको छ। पुनर्निर्माण, भौतिक पूर्वाधारका अन्य क्रियाकलाप तथा लघु जलविद्युत्को कारण द्वितीयक क्षेत्र (उद्योग, विद्युत, पानी, ग्याँस, निर्माण आदि) को योगदान २२ प्रतिशत रहेको अनुमान छ। तृतीय क्षेत्र (सेवा) को योगदान ३८ प्रतिशत रहेको अनुमान गरिएको जसमा व्यापार तथा होटेलको प्रमुख हिस्सा रहेको छ। यस अनुरूप प्रतिव्यक्ति कूल गृहास्थ्य आय रु. ८८,७८४ अनुमान गरिएको छ। केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागको आँकडाअनुसार यहाँ जम्मा ७१३ वटा आर्थिक प्रतिष्ठानहरू रहेका छन्। यी प्रतिष्ठानहरूमध्ये अधिकांश तृतीय क्षेत्रको रहेको देखिन्छ। उत्पादनशील उद्योगहरू करिब ४१ वटा रहेका छन् जसमा खाद्यान्नसँग सम्बन्धित उद्योगहरूको हिस्सा अधिक रहेको छ। वित्तीय क्षेत्रमा एकवटा बैंक र दुईवटा वित्तीय संस्थाहरू कार्यरत रहेको देखिन्छ भने २७ वटा सहकारी संस्था दर्ता भएकामध्ये करिब १५ वटा मात्र सञ्चालनमा रहेका छन्। यसमा पनि अधिकांश ऋण तथा वचत सहकारी रहेका छन्। यस पालिकामा वित्तीय पहुँचको अवस्था भने सन्तोषजनक छ। पुनर्निर्माणको रकम, विप्रेषण तथा वृद्ध भत्तालगायत सरकारी भत्ताहरू बैंक मार्फत् हस्तान्तरण हुने कारण करिब ५६ प्रतिशत घरमुलिको बैंक तथा वित्तीय संस्थामा खाता रहेको देखिन्छ।

(च) पेशा व्यवसाय

कृषि यहाँको मुख्य पेशा र जनजीविकाको आधार रहेको छ। हाल रोजगारमा रहेका मध्ये (१५ देखि ५९ वर्ष उमेर समूह) ५५ प्रतिशत कृषि पेशामा आवद्ध छन्। मकै, कोदो, धान, आलु, गहुँ आदि प्रमुख बालीहरू रहेका छन्। नगदे बालीअन्तर्गत न्यून रूपमा अलैंची तथा कफीसमेतको उत्पादन भएको देखिन्छ। पशुपालनतर्फ गाई र भैंसीपालन, बाखा तथा भेडा पालन, कुखुरापालन, मौरीपालन आदि रहेका छन्। ताजा तरकारी तथा फलफूलको भने न्यूनरूपमा उत्पादन हुने भएकाले यस्ता कृषि उपजका लागि बाह्य निर्भरताको अवस्था रहेको छ। बहुसङ्ख्यक परिवार कृषि तथा पशुपालनमा आवद्ध भए पनि जम्मा १३ प्रतिशत घरधुरीले मात्र कृषि उपज बिक्री गर्ने गरेको देखिन्छ। अलैंची, कृषि, माहुरी पालनमा केही व्यवसायिकता देखिए पनि व्यवसायिक कृषिको आकार र आम्दानी भने न्यून रहेको छ।

यसै गरी पुनर्निर्माण र भौतिक पूर्वाधारको निर्माणले गति लिएसँगै मजदुरी पेशामा आवद्ध हुनेको सङ्ख्या समेत वृद्धि भएको देखिन्छ। भूकम्पको दौरान भत्किएका घरहरू मध्ये करिब ९० प्रतिशत पुनर्निर्माण भएका छन्। भौतिक पूर्वाधारअन्तर्गत बाटो, खानेपानी निर्माण आदि क्रियाकलापहरू रहेका छन्। हालै सङ्कलित आँकडाअनुसार करिब १४ प्रतिशत मजदुरी पेशामा

रहेका छन् भने करिब १० प्रतिशत नोकरीमा आबद्ध छन्। यहाँका आर्थिक प्रतिष्ठानहरूमा १५८३ जनाले रोजगार प्राप्त गरेको देखिन्छ। करिब ७ प्रतिशत उद्योग तथा व्यापार क्षेत्रमा रहेका छन्। करिब ८ प्रतिशत वैदेशिक रोजगारमा संलग्न रहेका छन्। करिब ६ प्रतिशत भने बेरोजगार देखिएका छन्।

(छ) आय तथा गरिबी

पूर्णमा परियोजनाको २०७५ को आँकडा अनुसार अति गरिब परिवारको सङ्ख्या कुल ३७० रहेको छ। सबैभन्दा धेरै अति गरिब घरपरिवार वडा नं. ५ मा १२० परिवार रहेको देखिन्छ, भने सबै भन्दा कम गरिब घरपरिवार वडा नं. १ मा ३४ परिवार रहेको देखिन्छ। जनसङ्ख्याको हिसाबले हेर्दा अति गरिब जनसङ्ख्या कुल १५३४ जना छन्। वडागत रूपमा सबैभन्दा धेरै अति गरिब जनसङ्ख्या वडा नं. ३ मा ४९७ जना छन्। अति गरिब सबैभन्दा कम वडा नं. १ मा ११७ जना छन्। यस आँकडाअनुसार गाउँपालिकामा अति गरिब जनसङ्ख्या ८.८% रहेको छ।

कृषि यहाँको मुख्य पेशा भए पनि करिब २० प्रतिशत घरपरिवारको कृषि उत्पादनले ३ महिनाभन्दा कम मात्र खान पुग्ने देखिन्छ। करिब ४० प्रतिशतको ४ देखि ६ महिना, अर्को २० प्रतिशतको ७ देखि ९ महिना तथा बाँकी २० प्रतिशतको मात्र १० महिनाभन्दा बढी महिना खान पुग्ने देखिन्छ। यहाँको परिवारको औषत वार्षिक आय (आफैले उत्पादन गरि उपभोग गरेको बाहेक तथा वैदेशिक रोजगारबाट प्राप्त आयसमेत) रु १,८८,४२९ देखिन्छ भने औषत वार्षिक खर्च रु. १,४६,६६४ रहेको छ। यसअनुरूप वार्षिक पारिवारिक आम्दानी तथा आफ्नै कृषि उत्पादनबाट वर्षभर खान पुग्ने आधारमा यहाँ करिब १९ प्रतिशत घरपरिवार गरिब रहेको देखिन्छ।

(ज) आधारभूत सेवा सुविधा

यस गाउँपालिकामा आधारभूत आवश्यकतामा पहुँचको अवस्था भने राम्रो छ। करिब ९६ प्रतिशत घरधुरीमा पाइपमार्फत् खानेपानी उपलब्ध रहेको छ। यसमा करिब आधा घरपरिवार (४९%) ले आफ्नै घर कम्पाउन्डभिन्न रहेका धारामार्फत् पानी सङ्कलन गर्दछन् भने ४७ प्रतिशतले सार्वजनिक धारामा आश्रित छन्। पहुँचको दृष्टिकोणबाट खानेपानीको अवस्था अनुकूल रहे पनि स्वच्छ खानेपानीको उपलब्धता, यसको वितरणमा नियमितता, नियमित मर्मत/सम्भार जस्ता मुद्दा भने कायमै रहेका छन्। यसैगरी प्रकाशको स्रोतमा ९० प्रतिशतले बिजुली र ९ प्रतिशतले सोलार प्रयोग गरिरहेको देखिन्छ। बिजुली लघु जलविद्युत् सञ्चालन मार्फत् उपभोग गरिएको छ। लघुजलविद्युत्बाट बिजुली प्राप्त भएका कारण ठूला क्षमताका घरायसी उपकरणलगायत घरेलु उद्योगहरू सञ्चालनमा भने कठिनाई रहेको छ। करिब ९९ प्रतिशत घरमा ट्वाइलेट उपलब्ध छ जसमा सेप्टी ट्याङ्की सहितको ८५% घरधुरी रहेका छन् भने १४ प्रतिशत घरधुरीमा साधारण खाल्डेचर्पी रहेका छन्। खाना पकाउनका लागि चाहिने इन्धनमा भने ९१ प्रतिशत घरधुरीले काठ/दाउरा प्रयोग गरिरहेको अवस्था छ। करिब ८ प्रतिशत घरधुरीले ग्याँस प्रयोग गरेको देखिन्छ। वायो/ग्यास भने न्यून (१ प्रतिशतभन्दा कम) ले प्रयोग गरेका छन्।

(झ) शैक्षिक अवस्था

शिक्षा क्षेत्रअन्तर्गत १५ वर्षमाथिको साक्षरता दर ८९ प्रतिशत रहेको छ। जुन उमेर समूहमा पुरुष ९२.५६% र महिला ८४.३६% साक्षरता भएको देखिन्छ। यस गाउँपालिकामा ३३ वटा विद्यालयहरू रहेका छन्। यसमध्ये पूर्व प्राथमिक ३ वटा, आधारभूत २२ वटा (निजी १ समेत) र माध्यमिक ८ वटा विद्यालय रहेका छन्। माध्यमिक विद्यालयसमेत सबै वडामा रहेका छन्। यी

विद्यालयहरूमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीको कुल सङ्ख्या ३५५३ जना रहेका छन्। हाल अध्ययनरत विद्यार्थीहरूमध्ये १८०१ महिला र १७५२ पुरुष रहेका छन्। सबैभन्दा बढी विद्यार्थीहरू आधारभूत तहमा (२१४७ जना) अध्ययनरत छन्। माध्यमिक तहमा अध्ययन गर्नेको सङ्ख्या ८७८ जना छन् भने पूर्व प्राथमिक तहमा ५२८ जना रहेका छन्। यी विद्यालयहरूमा १८७ शिक्षकहरू कार्यरत रहेका देखिन्छन्। गाउँपालिकाका ३३ विद्यालयमध्ये एक विद्यालयमा मात्रै महिला प्रधानाध्यापक रहेको देखिन्छ। यस गाउँपालिकामा शिक्षक/विद्यार्थी अनुपात पूर्वप्राथमिक तहमा ९.२६, आधारभूत तहमा १५.३३ र माध्यमिक तहमा १९.५१ रहेको छ। सबै वडामा विद्यालयको उपस्थिति तथा अनुकूल शिक्षक/विद्यार्थी अनुपात रहँदा पनि भर्नादर भने राष्ट्रिय औसतभन्दा न्यून रहेको छ। एक कक्षामा भर्ना दर ९४.८ प्रतिशत मात्र रहेको छ। सो भर्नादर माध्यमिक तहको अभै न्यून रही ७०.१ प्रतिशतमा कायम भएको देखिन्छ। कक्षा छाड्ने दरसमेत उल्लेख्य रहेको छ। सबैभन्दा बढी दर कक्षा ८ मा (करिब ४%) देखिन्छ। लैङ्गिक दृष्टिकोणले हेर्दा आधारभूत तहमा ४६.५५ प्रतिशत, माध्यमिक तहमा ४१.५३ प्रतिशत छात्रा सहभागिता देखिन्छ।

(ज) स्वास्थ्य सेवा

स्वास्थ्य संस्थाको उपस्थितिअनुसार यहाँ ९ वटा स्वास्थ्य संस्था रहेको देखिन्छ। यसमा ५ वटा स्वास्थ्य चौकी रहेका छन् भने ४ वटा सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई रहेको देखिन्छ। निजी क्लिनिक ५ वटा रहेका छन्। यी स्वास्थ्य संस्थाहरूमा १४ जना अहेव तथा ५ हेल्थ असिस्टेन्ट रहेका छन्। अन्य स्वास्थ्यकर्मीहरूमा १८ जना कार्यरत रहेका छन्। कुल ९ वटा स्वास्थ्य संस्थाहरूमध्ये प्रसूति सेवा ६ वटामा, ल्याब सेवा २ वटामा, परामर्श सेवा ९ वटामा, खोप सेवा ५ वटामा र एउटामा एक्सरे सेवा उपलब्ध रहेका छन्।

(ट) स्थानीय पूर्वाधार

पूर्वाधारतर्फ गाउँपालिकाको रणनीतिक सडक निर्माणाधीन रहेको छ। वारपाक सुलिकोट जोड्ने मूल रणनीतिक सडक कालोपत्रेसहित निर्माणाधीन रहेको छ। यो संघीय सरकारको तर्फबाट कार्यान्वयनमा रहेको छ। प्रदेशस्तरीय सडकमा चोरकाटे- भच्चेक- विचौरको कुल ४२ किमिको सडक रहेको छ। यसैगरी सिरानडाँडा- घ्याच्चोक जोड्ने सडक प्रदेश सरकारबाट प्रस्तावित रहेको छ। स्थानीय स्तरमा काफलडाँडा-देउराली, भच्चेक- खरिबोट, बालुवा- गोगानपानी- भच्चेक, भच्चेक- घ्याच्चोक, भच्चेक- खरिबोट- दूधपोखरी, हंसपुर- खरिबोट, पोखराटार- घ्याच्चोक, मुच्चोकटार- भच्चेक, भ्याल्लाफाँट- भच्चेक, भ्याल्लाफाँट- मुच्चोक, सिम्जुङ- भच्चेकलगायतका सडक अवस्थित छन्। तथापि यी सडकहरूको स्तरोन्नति गर्दै बाह्रै महिना चलाउन मिल्ने वनाउनुपर्ने भने देखिन्छ। घरधुरीको बाटोमा पहुँचको हिसाबले ३३ प्रतिशतको मोटरेवल बाटोमा, २ प्रतिशतको घोडेटोमा तथा ६४ प्रतिशतको गोरेटो बाटोमा पहुँच रहेको देखिन्छ। उपलब्ध सडकमध्ये धेरै कालोपत्र नभएको, अधिकांश प्रस्तावित सडकको पूर्व सम्भाव्यता अध्ययन बाँकी रहेको, निर्माण कार्य व्यवस्थित नभएको, भइरहेको निर्माण कार्यको गुणस्तर कायम गर्नको लागि दक्ष जनशक्तिको अभाव, पर्याप्त प्राविधिक दक्षताको कमी, नियमित मर्मत सम्भार जस्ता समस्याहरू रहेका छन्।

यसैगरी सरकारी, सहकारी तथा सामुदायिक कार्यालयतर्फ कुल ४५ वटा भवन रहेका छन्। यस गाउँपालिकाको पाँचवटा वडा भवन रहेका छन्, २५ वटा सामुदायिक भवन, ११ वटा सरकारी भवन तथा ७ वटा सहकारीका भवन रहेका छन्।

यस क्षेत्र भूकम्पबाट प्रभावित रहेको हुँदा प्रभावित सरकारी तथा निजी आवासीय घरहरू अधिकांश सम्पन्न भएको र केही निर्माणाधीन अवस्थामा छन्। पूर्ण तथा आंशिक रूपमा क्षति भएका

घरहरूमध्ये ८४ प्रतिशत सम्पन्न भएका छन् । पूर्णक्षति भएका मध्ये १० प्रतिशत अभै निर्माणाधीन रहेका छन् भने आंशिक क्षति भएका मध्ये १०.४ प्रतिशत निर्माणको चरणमा रहेका छन् ।

(ठ) प्राकृतिक स्रोत तथा जैविक विविधता

यस गाउँपालिकाको करिब ४५ प्रतिशत भूभाग वन-जङ्गलले ढाकेको छ । उच्च हिमालदेखि समथर पहाडको उपस्थिति रहेका कारण कृषि, पशुपालन, जडीबुटी, वन पैदावार, मिनरलयुक्त पानी, ढुङ्गा जस्ता क्षेत्रहरूको उच्च सम्भावना रहेको छ । तथापि कठिन भौगोलिक अवस्थाका कारण विपद् र जोखिमसमेत उच्च रहेको छ ।

(ड) विपद् जोखिम

यहाँको भूभागमध्ये करिब ९ प्रतिशत मात्र १० डिग्री भिरालोभन्दा कम रहेको छ । करिब १७ प्रतिशत भूभाग ४५ डिग्रीभन्दा बढी रहेको छ । फलस्वरूप पहिरो यहाँको प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको छ । घरधुरी सर्वेक्षणअनुसार ७२६ घर पहिरो, ८४६ घर हावाहुरी र ६९ घर बाढी तथा डुवानयुक्त जोखिम क्षेत्रमा बसोबास गरेको देखिन्छ ।

१.७ हालसम्मको विकासको समीक्षा

यस गाउँपालिकाको विकासको अवस्थालाई विश्लेषण गर्दा प्रतिव्यक्ति आय राष्ट्रिय रु. १,१८,८९३ को तुलनामा रु ८८,७४८ कूल गार्हस्थ्य बचत राष्ट्रिय २०.४८ प्रतिशतको तुलनामा ७ प्रतिशत, बेरोजगार प्रतिशत राष्ट्रिय ११ प्रतिशतको तुलनामा ६ प्रतिशत, साक्षरता राष्ट्रिय औसत ५८ प्रतिशतको तुलनामा ८६ प्रतिशत, माध्यमिक तहमा भर्नादर राष्ट्रिय ४४ प्रतिशतको तुलनामा ७० प्रतिशत, विद्युत्मा पहुँच घरपरिवारको राष्ट्रिय ९१ प्रतिशतको तुलनामा ९९ प्रतिशत (सोलार समेत), गरिवी राष्ट्रिय १८.६ प्रतिशतको तुलनामा १९ प्रतिशत रहेको छ ।

भौतिक पूर्वाधारका दृष्टिले गाउँपालिका केन्द्रसम्म बाह्रै महिना यातायात सेवा चल्ने गरी सडक यातायातको पहुँच पुग्नका साथै सबै वडाहरू कच्ची सडकबाट जोडिएका छन् ।

१.८ अवसर र चुनौती

सबल पक्ष	कमजोर पक्ष
<ul style="list-style-type: none"> गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण तयार हुने क्रममा रहनु, गाउँपालिकाको यस प्रथम आवधिक गाउँ विकास योजनाले अजिरकोटलाई विकासको निर्दिष्ट दिशातिर लाने सम्भावना रहनु । गाउँपालिकाको ४५ प्रतिशत भूभागमा वनजङ्गल हुनाले जडीबुटी लगायत गैर काष्ठ वन पैदावारबाट गैर कृषि उत्पादन र व्यवसायीकरणको सम्भावना हुनु । माइक्रो हाइड्रोले जलविद्युत्को उत्पादनको विस्तार हुने क्रम जारी रहनु । धार्मिक, सांस्कृतिक तथा पर्यटकीय 	<ul style="list-style-type: none"> गाउँपालिकाको संरचना नयाँ हुनुका साथै कर्मचारीको अभाव, काम गर्न प्राविधिक सीप, ज्ञानको कमी, आधारभुत खाद्यान्य, फलफूल, तरकारी, मासुका लागि आत्मनिर्भर हुन नसक्नु, सिंचाइ योग्य कृषि भूमिमा सिंचाइ सुविधाको कमी, कृषि कार्यका लागि ऋण, प्रविधि, बीउबिजन, प्राविधिक जनशक्ति र परामर्श सेवाको उपलब्धतामा कमी । बढ्दो आन्तरिक बसाइँसराइ र आप्रवासन तथा वैदेशिक रोजगारको उच्च आकार,

<p>स्थानका अलावा पदयात्रा तथा रमणीय दृश्यावलोकनका ठाँउहरू गाउँपालिकामा रहनु ।</p> <ul style="list-style-type: none"> • कृषि व्यवसाय सुहाउँदो हावापानी भएकोले सोअनुसार कृषि उपज र पशुपालनको व्यवसायीकरण गर्न सकिने क्षेत्रहरू रहनु । • सामाजिक तथा सामुदायिक सशक्तीकरण क्रमिक रूपले बढ्दै जानु । 	<ul style="list-style-type: none"> • पर्यटकीय सम्भावनाहरूको उपयोग गर्न नसक्नु, • सर्वयाम यातायात पूर्वाधारको कमी, • प्राविधिक धारको शैक्षिक संस्थाको कमी, शिक्षालाई रोजगारसँग जोड्न नसकिनु, • सूचना प्रविधिमा कमजोर पहुँच, • योजना प्रणाली व्यवस्थित हुन नसक्नु, ससाना योजनाको बाहुल्यता, • गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा नागरिक पहुँचको कमी, • जलस्रोत सम्भावनाको अपेक्षित उपयोग हुन नसक्नु, • विपद्जन्य पूर्वको तयारीमा कमी, • वन तथा वातावरणलाई आय आर्जनसँग जोड्न नसकिनु ।
अवसर	चुनौती
<ul style="list-style-type: none"> • गाउँपालिकामा खास गरी भूकम्पपछि विकास साभेदारको सहभागिता बढ्नुका साथै स्थानीय विकासमा गैसस तथा सामुदायिक संस्थाको विकास कार्यक्रममा संलग्नतामा वृद्धि हुने क्रम जारी छ, आवधिक योजनाले गाउँपालिकाको प्राथमिकता क्षेत्रमा लगानी आकर्षित गर्ने अवसर रहनु । • हाल निर्माणाधीन गोरखा-अजिरकोट पक्की वाटोले कृषि, उद्योग तथा पर्यटन क्षेत्रको व्यवसायीकरण हुने सम्भावना प्रवल रहनु । • विभिन्न जडिबुटी, बहुमूल्य पत्थरखानी गाउँपालिकामा रहेका छन्, यससम्बन्धी व्यवसायीकरण र प्रशोधन उद्योगहरूको प्रचुर सम्भावना हुनु । • पर्यटकीय उपज र पैदलयात्राको फेरोमार्गको विकासबाट बाह्य पर्यटक भित्र्याउने अवसर रहनु । 	<ul style="list-style-type: none"> • उच्च बसाइसराइ व्यवस्थापन गर्नु • रोजगारउन्मुख सीपमूलक शिक्षाको विकास गर्नु, • स्वास्थ्य बीमालाई सबै नागरिकको दायरामा ल्याउनु, • सहकारीको लगानीलाई उत्पादनमूलक र गरिवी निवारणोन्मुख कार्यक्रममा उपयोग गर्नु, • वातावरणमैत्री पूर्वाधारको विकास गर्नु, • विकास व्यवस्थापनमा अन्तर तह समन्वय गर्नु ।

परिच्छेद- २

दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य तथा समष्टिगत आर्थिक खाका

२.१ पृष्ठभूमि

संविधानले तीनै तहका सरकारहरूको अधिकार र दायित्व निर्धारण गरी तहगत सरकारको अधिकारलाई सूचीकृत गरेको छ। अधिकारको प्रयोग गर्दा तीन तहका सरकारबीच सहकारिता, सह अस्तित्व र समन्वय कायम गर्नुपर्ने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा २४ ले गाउँपालिकाले आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा आफ्नो भौगोलिक क्षेत्रभित्रको विकासका लागि आवधिक योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेअनुसार अजिरकोट गाउँपालिकाले यो आवधिक योजना तयार पारेको छ।

२.२ दीर्घकालीन सोच

दिगो विकास हाम्रो सोच, सुन्दर, शान्त, समृद्ध अजिरकोट।

दूरदृष्टिका सूचकहरू

दिगो विकास : भावी सन्ततिको आवश्यकता र स्रोतको दीर्घकालीन उपयोगको सुनिश्चिततालाई समेत ध्यानमा राख्दै गरिवी न्यूनीकरण, सर्वसुलभ र गुणस्तरीय स्वास्थ्य सुविधा, समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षा, लैङ्गिक समानता र समावेशी विकास, स्वच्छ पानी तथा सरसफाइ, उज्यालो गाउँ, उत्पादनशील रोजगारी र मर्यादित कामको अवसर, दिगो तथा बलियो पूर्वाधार, सुरक्षित आवास सुविधा र सुशासनयुक्त स्थानीय शासन व्यवस्थाको स्थापनासहितको समतामूलक विकासलाई दिगो विकासले समेटेको छ।

सुन्दर : सफा, स्वच्छ, हराभरा, व्यवस्थित गाउँ बस्ती र हरित तथा मनोरम बजार।

शान्त : लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक विभेद र हिंसारहित, सभ्य र सुसंस्कारयुक्त समाज।

समृद्ध : आय र वितरणको असमानतामा कमी, मानव विकास सूचकांकमा वृद्धि, अवसरको अधिकतमको उपयोग गरी उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि, लगानीका अवसरहरू विस्तार गरी रोजगारीमा अभिवृद्धि।

२.३ समष्टिगत लक्ष्य

मानव विकास तथा सुशासनसहितको दिगो आर्थिक, सामाजिक विकास गर्ने।

२.४ उद्देश्य

१. उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्नु,

२. मानव विकास सूचकांकमा वृद्धि गर्नु,
३. वातावरण मैत्री पूर्वाधार विकासको माध्यमद्वारा आर्थिक, सामाजिक विकासको आधार तयार गर्नु,
४. प्राकृतिक स्रोतको दिगो उपयोग एवं विपद् व्यवस्थापनद्वारा जीवनयापनलाई सुरक्षित बनाउनु,
५. स्थानीय शासनमा सुशासनको अभिवृद्धि गर्नु ।

२.५ रणनीति

१. कृषि, गैर कृषि एवं सेवा क्षेत्रको विकास र विस्तारबाट उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्ने ।
२. शिक्षा, स्वास्थ्य, आय र रोजगारीलगायतका सबै विकास प्रक्रियामा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सुनिश्चित गर्ने ।
३. गुणस्तरीय स्थानीय पूर्वाधारको विकास गरी आर्थिक, सामाजिक विकासको आधार तयार गर्ने ।
४. वन वातावरण, भू तथा जलाधार, जैविक विविधता संरक्षण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण गर्ने ।
५. संस्थागत समन्वय एवं सुदृढीकरण गरी विद्युतीय कार्यप्रणालीको अवलम्बन गर्दै सुशासनको प्रत्याभूति गर्ने ।

२.६ परिमाणात्मक लक्ष्य

तालिका- १

आवधिक योजनाको समष्टिगत परिमाणात्मक लक्ष्य

आवधिक योजनाको समष्टिगत लक्ष्य	सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
				०७८/७९	०८१/८२
	मानव विकास सूचाङ्क*	सूचाङ्क	०.५७२	०.६००	०.६२४
	आर्थिक वृद्धि**	प्रतिशत	७.०६*	९.९	९.९
	कुल गार्हस्थ उत्पादन**	रु अर्व	१.७४	२.३०	२.७८
	प्रतिव्यक्ति वार्षिक आय**	रूपैया	८८,०००	१,१०,५४७	१,२८,७०३
	आफ्नो उत्पादनबाट वर्षभरि खान पुग्ने परिवार	प्रतिशत	४०	४५	५२
	कृषिक्षेत्रमा संलग्न घरपरिवार (कृषि र पशुपन्छी पालन)	प्रतिशत	६८	६५	६०
	आम्दानीको दुई तिहाईभन्दा बढी खानामा खर्च गर्ने परिवार	प्रतिशत	८०	७५	६५
	कृषि उपज बेचबिखन गर्ने घर परिवार	प्रतिशत	१३	२०	२५

आवधिक योजनाको समष्टिगत लक्ष	सूचक	इकाई	आधाररेखा (आ.व. ०७५/७६ सम्मको अवस्था)	लक्ष्य (सम्मको अवस्था)	
				०७८/७९	०८१/८२
	मापदण्ड अनुसार बनेका आवास घर	प्रतिशत	९४	९६	९८
	बाह्रै महिना सञ्चालन हुने सडक	कि.मी.	१३	२०	५०
	रुख/विरुवाले ढाकेको क्षेत्र	प्रतिशत	४५	४८	५०
	बेरोजगारी	प्रतिशत	६	५	४
	वैदेशिक रोजगारीमा गएकाको सङ्ख्या	संख्या	८	६	४
	महिलाको नाममा सम्पत्ति घर/जग्गा		१५	२०	२५
	पाइपबाट खानेपानी सुविधा पुगेको परिवार	प्रतिशत	९६	९७	९८
	गरिवीको रेखामुनि रहेको परिवार	प्रतिशत	१९.०	१७	१५

* राष्ट्रिय आँकडा ।

** प्रदेशको आर्थिक वृद्धिलाई आधार मानिएको ।

२.७ वित्तीय व्यवस्थापन

२.७.१ सार्वजनिक स्रोत परिचालनको आधार

अजिरकोट गाउँपालिकाको आवधिक योजनाको दीर्घकालीन सोचअनुसारका लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू प्राप्तिका लागि पहिचान गरिएका कार्यक्रमहरूको प्राथमिकीकरण गरी सोको लागि आवश्यक स्रोतहरूको व्यवस्थापन गर्न सम्भाव्य स्रोतहरूको आँकलन र नयाँ स्रोतहरूको पहिचान गरी परिचालन तथा उपयोग गरिनेछ ।

(क) वित्तीय हस्तान्तरण

नेपालको संविधान र अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐनद्वारा व्यवस्था गरिएबमोजिम यस गाउँपालिकालाई संघ र प्रदेशहरूबाट देहायबमोजिमका वित्तीय स्रोतहरू हस्तान्तरण हुनेछ,

- संघीय सरकारद्वारा वार्षिक रूपमा उपलब्ध हुने समानीकरण अनुदान, सशर्त अनुदान, विशेष अनुदान, सम्पूरक अनुदान र राजस्व बाँडफाँड
- प्रदेश सरकारद्वारा वार्षिक रूपमा उपलब्ध हुने समानीकरण अनुदान, सशर्त अनुदान, विशेष अनुदान, सम्पूरक अनुदान र राजस्व बाँडफाँड
- वैदेशिक अनुदानतर्फ अन्तराष्ट्रिय विकास सहायता नीति, २०७६ बमोजिम संघीय अर्थ मन्त्रालयको संयोजनमा प्राप्त हुने रकम ।

(ख) आन्तरिक आय

- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनबमोजिम स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने कर तथा गैरकरका रकमहरू ।

(ग) अन्य

- गाउँपालिकाको बजेट संरचना बाहिर संघद्वारा प्रत्यायोजित कार्यक्रमअन्तर्गत सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमका लागि प्राप्त हुने रकम, निर्वाचन क्षेत्र पूर्वाधार विकास कार्यक्रमबाट प्रवाहित हुने रकम र संघीय तथा प्रदेश तहबाट कार्यक्रमसहित प्राप्त हुने रकम ।

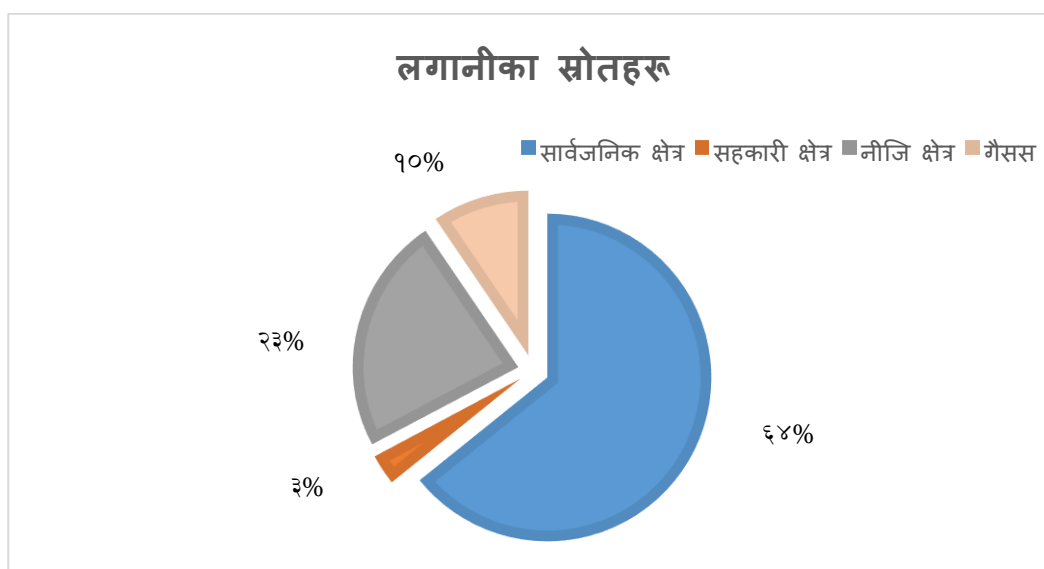
२.७.२ कुल वित्तीय लगानी

अजिरकोट गाउँपालिकाको समग्र आर्थिक तथा सामाजिक विकासका निमित्त आवधिक योजना अन्तर्गतका कार्यक्रमहरू सञ्चालनका लागि कूल रु. ४२२ करोड वित्तीय लगानी हुने अनुमान छ । सार्वजनिक क्षेत्र अन्तर्गत रु. २७१ करोड लगानी हुने अनुमान गरिएको छ भने न्यून हुन आउने रु. १५१ करोड निजी, सहकारी तथा गै.स.स. बाट हुने अनुमान गरिएको छ । गाउँपालिकास्तरमा भएको छलफल तथा उपलब्ध विवरणका आधारमा आवधिक योजना अवधिमा सार्वजनिक, सहकारी, निजी र गैरसरकारी (राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय) क्षेत्रबाट परिचालन हुने कूल रु. ४२२ करोड लगानी विवरण तालिका नं. १ मा दिइएको छ ।

तालिका- १

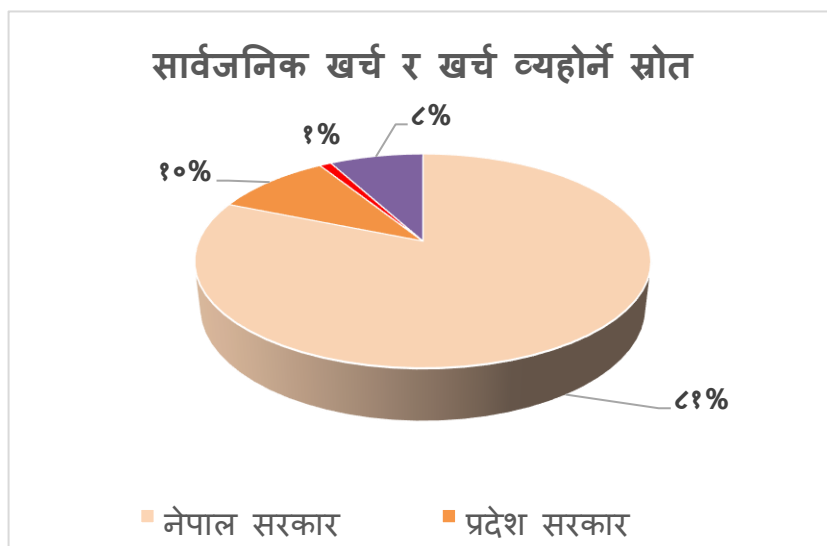
आवधिक योजनामा बहुक्षेत्रगत अनुमानित लगानी

क्र.सं	स्रोत	रकम (रु.करोडमा)	प्रतिशत
१	सार्वजनिक क्षेत्र	२७१.००	६४.२१
२	सहकारी क्षेत्र	१२.६६	३.००
३	निजी क्षेत्र	९८.३८	२३.३१
४	गैर सरकारी/अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरू	४०.००	९.४८
५	कूल जम्मा	४२२.०४	१००

२.७.३ सार्वजनिक खर्चको वर्गीकरण एवं क्षेत्रगत बाँडफाँड

गाउँपालिकाको सञ्चित कोषबाट कूल रु.२३७ करोड र संघ र प्रदेशबाट गाउँपालिकाको बजेट संरचनाबाहिर प्रत्यायोजित कार्यक्रमअन्तर्गत क्षेत्रगत आधारमा आवधिक योजनामा गरिने अनुमानित रु.४ करोड खर्चसमेत सार्वजनिक खर्चाअन्तर्गत आवधिक योजना अवधिमा कूल रु. २७१ करोड खर्च हुने प्रक्षेपण गरिएको छ। सो रकममध्ये संघबाट रु. १९५.३८ करोड (८२%), प्रदेशबाट रु. २४.३६ करोड (१०%), वैदेशिक स्रोत रु २ करोड (१%) र गाउँपालिकाको आन्तरिक तथा अन्य स्रोत रु. १५.२६ करोड (७%) प्राप्त हुने अनुमान छ। (तालिका-२ र तालिका-३)

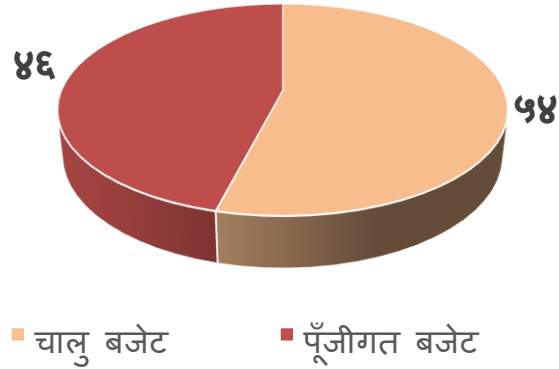
(क) गाउँपालिकाको सञ्चित कोषबाट प्रक्षेपित खर्चको वर्गीकरण एवं क्षेत्रगत बाँडफाँड

आवधिक योजना अवधिमा गाउँपालिकाको सञ्चित कोषबाट कूल रु.२३७ करोड खर्च हुने प्रक्षेपण गरिएको मध्ये रु.१२८ करोड चालु खर्च (५४%) र पुँजीगत खर्च रु. १०९ करोड (४६%) हुने अनुमान गरिएको छ।

आ.व. २०७५/०७६ को तुलनामा आ.व. २०७६/०७७ मा संघीय सरकारबाट प्राप्त हुने रकममा उल्लेख्य वृद्धि भएकोले आधार वर्षभन्दा आवधिक योजना अवधिका वर्षहरूमा बढी अनुपातमा वित्तीय हस्तान्तरण हुने देखिन्छ।

आधार वर्ष आ.व. २०७५/०७६ मा गाउँपालिकाको स्वीकृत क्षेत्रगत बजेट बाँडफाँडको अनुपातलाई आधार मानी आवधिक योजनामा गाउँपालिकाको सञ्चित कोषबाट प्रक्षेपित कूल खर्चलाई क्षेत्रगत बाँडफाँड गर्दा आर्थिक क्षेत्रमा ६ प्रतिशत, सामाजिक क्षेत्रमा ३८ प्रतिशत, पूर्वाधार क्षेत्रमा ३१ प्रतिशत, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रमा १ प्रतिशत र संस्थागत विकास, सेवा प्रवाह र सुशासन क्षेत्रमा २४ प्रतिशत रकम छुट्याइएको छ। उल्लेख भएबमोजिमको खर्चको अनुपातलाई आधार लिइँदा गाउँपालिकाको सञ्चित कोषबाट आवधिक योजनाअन्तर्गत आर्थिक क्षेत्रमा रु. १४.२३ करोड, सामाजिक क्षेत्रमा रु. ९०.०६ करोड, पूर्वाधार क्षेत्रमा रु.७३.४८ करोड, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रमा रु. २.३७ करोड र संस्थागत विकास, सेवा प्रवाह र सुशासन क्षेत्रमा रु. ५६.८६ गरी जम्मा रु. २३७ करोड खर्च हुने अनुमान गरिएको छ (तालिका-२)।

चालु र पूँजीगत बजेट खर्च अनुपातको प्रक्षेपण

आर्थिक क्षेत्रअन्तर्गतको प्रक्षेपित जम्मा खर्च रु. १४.२३ करोड कृषि तथा पशुपालन, पर्यटन, सहकारी, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति सेवा, वित्तीय क्षेत्र र वैदेशिक रोजगारी सम्बद्ध क्षेत्रगत कार्यक्रमहरूमा खर्च गरिनेछन् । सामाजिक क्षेत्रअन्तर्गतको प्रक्षेपित जम्मा खर्च रु. ९०.०६ करोड आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा, स्वास्थ्य, जनसंख्या तथा पोषण, युवा तथा खेलकूद विकास, खानेपानी तथा सरसफाइ क्षेत्र र लैङ्गिक समानता, सामाजिक समावेशीकरण एवं संरक्षण तथा सुरक्षा सम्बद्ध क्षेत्रका कार्यक्रमहरूमा खर्च गरिनेछन् । पूर्वाधार क्षेत्रअन्तर्गतको प्रक्षेपित जम्मा खर्च रु. ७३.४८ करोड :यातायात पूर्वाधार एवं शहरी तथा कृषि सडक, सिँचाई, विद्युत् र ऊर्जा, आवास भवन तथा शहरी विकास र सामाजिक पूर्वाधार सम्बद्ध कार्यक्रमहरूमा खर्च गरिनेछन् । वन तथा भू-संरक्षण, वातावरण र विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रअन्तर्गतका कार्यक्रमहरूमा रु. २.३७ करोड खर्च गरिनेछन् । यसैगरी संस्थागत विकास, सेवा प्रवाह र सुशासन क्षेत्रअन्तर्गतको प्रक्षेपित जम्मा खर्च रु. ५६.८६ करोड यसका उपक्षेत्रहरूसम्बद्ध कार्यक्रमहरूमा खर्च गरिनेछन् ।

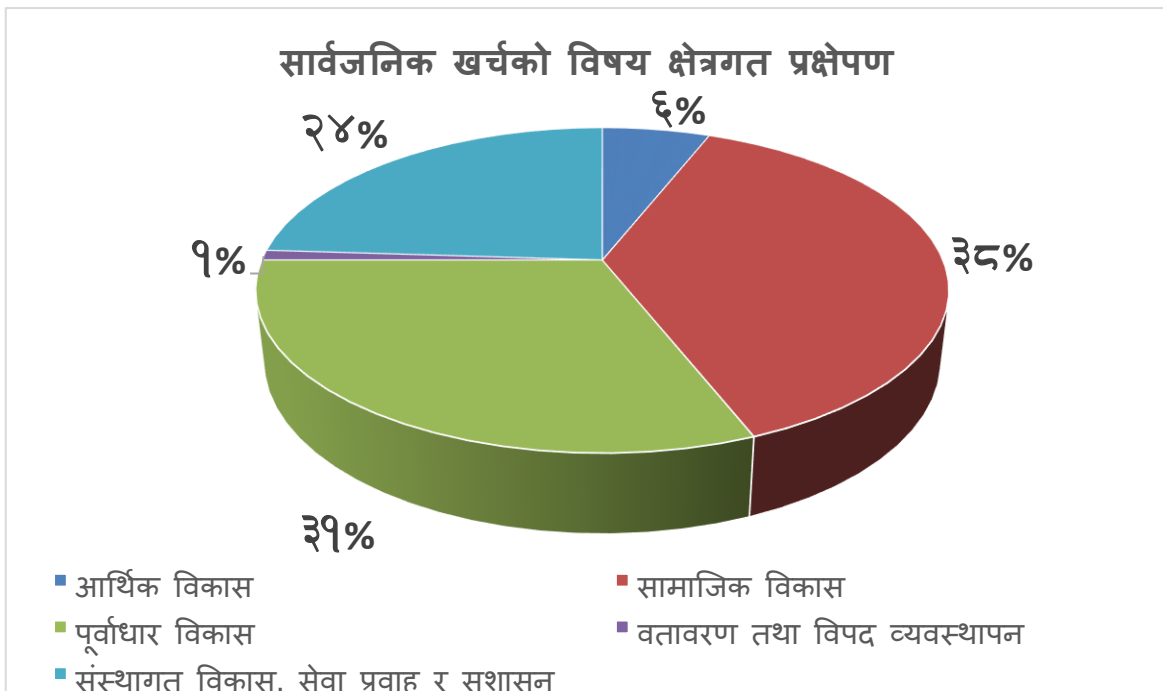
अजिरकोट गाउँपालिकाको आवधिक योजनामा गाउँपालिकाको सञ्चित कोषबाट प्रक्षेपित कूल खर्चको क्षेत्रगत बाँडफाँड र ती खर्चहरू व्यहोर्नका लागि परिचालन गरिने आयका स्रोतहरूको विवरण निम्न तालिका-२ मा उल्लेख गरिएका छन् :

तालिका- २
सार्वजनिक खर्चको बाँडफाँड
(आ.व २०७५/७६ को मूल्यमा)

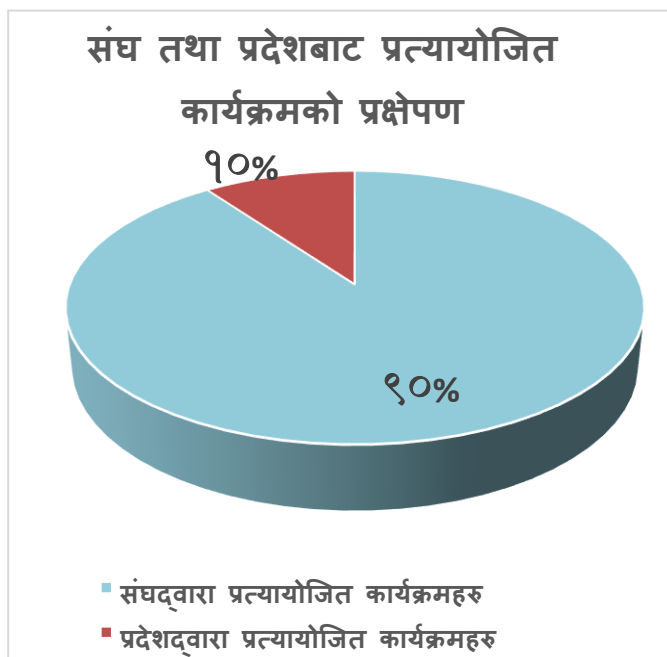
रु.लाखमा

क्र.सं	विवरण	२०७५/७६ को स्वीकृत अनुमान (आधार वर्ष)	२०७६/ ७७ प्रक्षेपण	२०७७/ ७८ प्रक्षेपण	२०७८/ ७९ प्रक्षेपण	२०७९/ ८० प्रक्षेपण	२०८०/ ८१ प्रक्षेपण	आवधिक योजनको जम्मा (२०७६/७७- २०८०/८१)	औषत वृद्धि प्रतिशत
१	कूल बजेट खर्चको वर्गीकरण	२९,६५	४३,२८	४९,८९	४५,९३	५०,४७	५५,५९	२३७,००	९४ %
१.१	चालु बजेट	१६,०९	२३,३७	२२,५८	२४,८०	२७,२५	२९,९८	१२७,९८	९४ %
१.२	पूँजीगत बजेट	१३,६४	१९,९१	१९,२३	२१,१३	२३,२२	२५,६१	१०९,०२	९४ %
२	कूल बजेट खर्चको क्षेत्रगत बाँडफाँड	२९,६५	४३,२८	४९,८९	४५,९३	५०,४७	५५,५९	२३७,००	क्षेत्रगत अनुपात
२.१	आर्थिक विकास	१,७८	२,६०	२,५९	२,७६	३,०३	३,३३	१४,२३	६%
२.२	सामाजिक विकास	११,२७	१६,४५	१५,८९	१७,४५	१९,१८	२१,०९	९०,०६	३८%
२.३	पूर्वाधार विकास	९,१९	१३,४२	१२,९६	१४,२४	१५,६५	१७,२९	७३,४८	३९%
२.४	वतावरण तथा विपद व्यवस्थापन	३०	४३	४२	४६	५०	५६	२,३७	९%
२.५	संस्थागत विकास, सेवा प्रवाह र सुशासन	७,१९	१०,३८	१०,०३	११,०२	१२,११	१३,३२	५६,८६	२४%

अर्थ मन्त्रालय, प्रदेश सरकार तथा गाउँपालिकाको अभिलेखमा आधारित

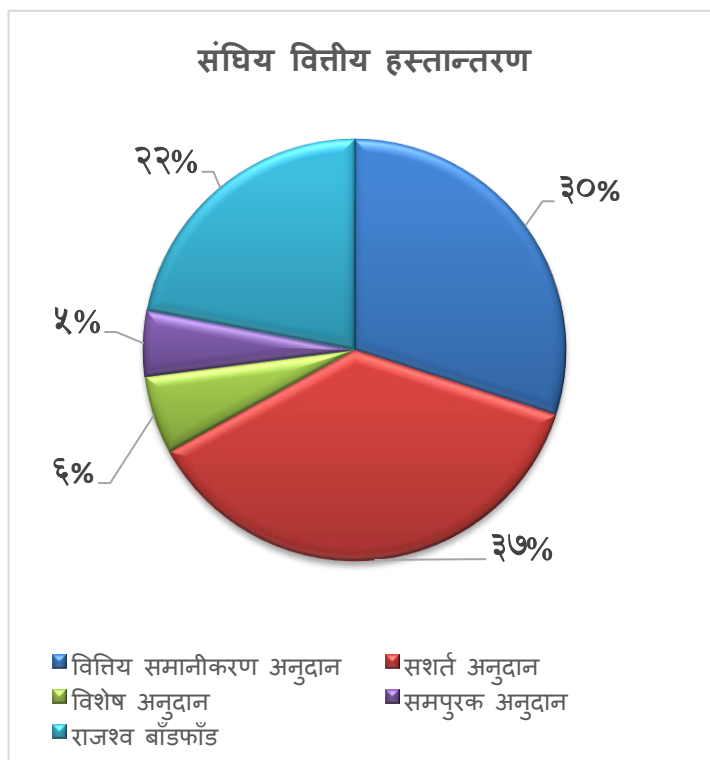
(ख) गाउँपालिकाको सञ्चित कोषबाहेकका अन्य सार्वजनिक खर्चको वर्गीकरण एवं क्षेत्रगत बाँडफाँड

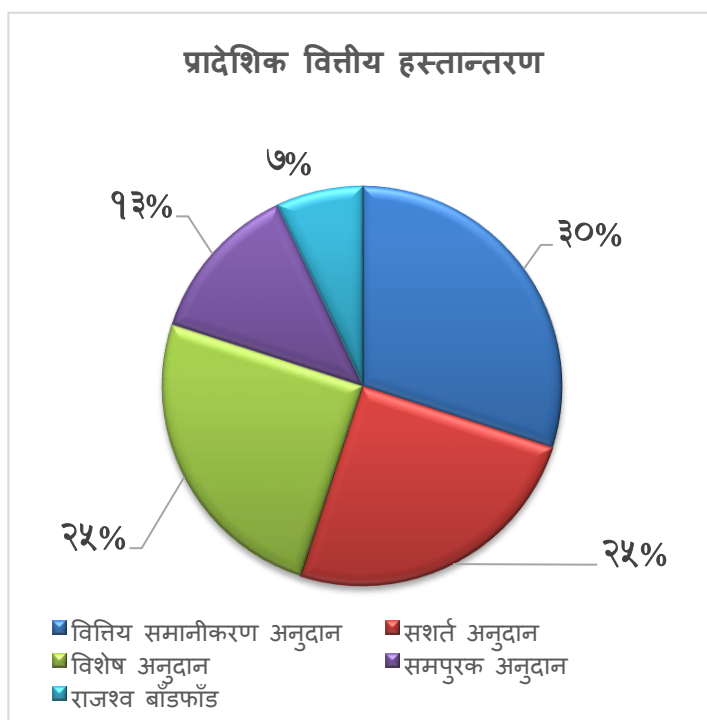
माथि उल्लेख भएअनुसार गाउँपालिकाको सञ्चित कोषबाट खर्च हुने रकम बाहेक संघ र प्रदेशबाट गाउँपालिकाको बजेट संरचनाबाहिर प्रत्यायोजित कार्यक्रमअन्तर्गत विषयक्षेत्रगत आधारमा आवधिक योजनामा कूल रु.३४ करोड खर्च हुने प्रक्षेपण गरिएको छ । यस प्रकार प्रत्यायोजित कार्यक्रमअन्तर्गत संघबाट रु.३०.५० (९०%) करोड र प्रदेशबाट रु. ३.५० करोड (१०%) गरी जम्मा रु ३४ करोड संघको सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम, संघीय तथा प्रदेश निर्वाचन क्षेत्र पूर्वाधार विकास कार्यक्रम अन्तर्गतका कार्यक्रमहरू लगायत संघ र प्रदेशबाट प्रत्यायोजित गरिने अन्य कार्यक्रमहरूमा खर्च हुने अनुमान गरिएको छ ।

२.७.४ सार्वजनिक खर्च व्यहोर्ने स्रोतहरू

अजिरकोट गाउँपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाअन्तर्गत प्रक्षेपित खर्च जुटाउन अन्तर सरकारी वित्तीय हस्तान्तरणका साथै आन्तरिक राजस्वका स्रोतहरू पनि परिचालन गर्नुपर्नेछ । हाल आन्तरिक राजस्वका स्रोतहरूको सीमितताको कारणले संघ र प्रदेशबाट प्राप्त हुने विभिन्न अनुदानलगायतका रकमहरूमाथि निर्भर रहनुपर्ने स्थिति विद्यमान रहेको छ । यस स्थितिमा आगामी वर्षहरूमा संघ र प्रदेशबाट प्राप्त हुने विभिन्न अनुदान रकमको तुलनामा आ.व. २०७६/०७७ मा विशेष गरेर संघबाट प्राप्त हुने रकममा वृद्धि हुनुलाई सकारात्मक मान्न सकिन्छ । पछिल्ला वर्षहरूमा पनि संघ र प्रदेशबाट प्राप्त हुने वित्तीय हस्तान्तरणमा क्रमिक वृद्धि हुने अनुमान गरिएको छ ।

प्रक्षेपणअनुसार संघबाट कूल रु. १९५.३८ करोड वित्तीय हस्तान्तरण हुने प्रक्षेपण गरिएको छ । यसमा वित्तीय समानीकरण अनुदान रु. ५८.५३ करोड (३०%), सशर्त अनुदान रु. ७२.६५ करोड (३७%) करोड, राजस्व बाँडफाँड ४२.८२ करोड (२२%), विशेष अनुदान रु. १२.२१ (६%) करोड र समपुरक अनुदान रु. ९.१७ करोड (५%) प्राप्त हुने अनुमान गरिएको छ ।

यसैगरी प्रदेशबाट वित्तीय समानीकरण अनुदान, सशर्त अनुदान, राजस्व बाँडफाँड, विशेष अनुदान र समपुरक अनुदानबाट गरी करिब रु.२४.३६ करोड वित्तीय हस्तान्तरण हुने अनुमान गरिएको छ । यसमा वित्तीय समानीकरण अनुदानमा रु ७.३८ करोड (३०%), सशर्त अनुदानमा

६.१० (२५%), विशेष अनुदान रु ६.१० करोड (२५%), सम्पूरक अनुदान रु ३.२४ करोड (१३%) र राजस्व बाँडफाँड स्वरूप रु. १.५४ करोड (७%) प्राप्त हुने अनुमान गरिएको छ ।

वैदेशिक अनुदान करिब रु. २ करोड प्राप्त हुने प्रारम्भिक अनुमान छ । आवधिक योजनामा गाउँपालिकाको आन्तरिक राजस्व तथा नगद मौज्जातलगायत अन्य प्राप्ति गरी करिब रु १५.२६ करोड प्राप्त हुने अनुमान गरिएको छ । यस प्रकार विभिन्न स्रोतहरूबाट आवधिक योजनामा कूल रु. २३७ करोड गाउँपालिकाको सञ्चित कोषमा प्राप्त हुने अनुमान गरिएको छ ।

गाउँपालिकाको सञ्चित कोषमा प्राप्त हुने बाहेक संघ र प्रदेश दुवै तहबाट गाउँपालिकाको बजेट संरचना बाहिर संघ र प्रदेशको प्रत्यायोजित कार्यक्रमअन्तर्गत क्षेत्रगत आधारमा विषयगत मन्त्रालयहरूबाट आवधिक योजनामा कूल रु. ३४ करोड प्राप्त हुने प्रक्षेपण गरिएको छ । यस प्रकार गाउँपालिकाको प्रथम आवधिक योजना अवधिमा सार्वजनिक स्रोतहरूबाट कूल रु.२७१ करोड खर्च हुने अनुमान गरिएको छ (तालिका-३) ।

तालिका- ३
सार्वजनिक खर्च र खर्च व्यहोर्ने स्रोतहरू
(आ.व. २०७५/०७६ को मूल्यमा)

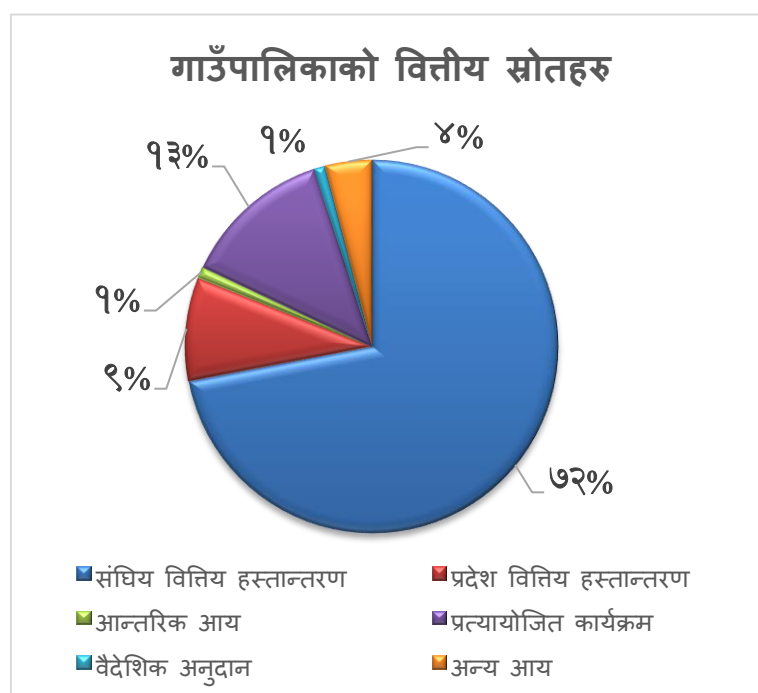
रु.लाखमा

क्र सं	विवरण	२०७५/७६ को स्वीकृत अनुमान (आधार वर्ष)	२०७६/७७ प्रक्षेपण	२०७७/७८ प्रक्षेपण	२०७८/७९ प्रक्षेपण	२०७९/८० प्रक्षेपण	२०८०/८१ प्रक्षेपण	आवधिक योजनको जम्मा (२०७६/७७-२०८०/८१)	औषत वृद्धि प्रतिशत
१	संघीय सरकारको अनुदान	२५,८७	३२,३४	३५,३६	३८,७२	४२,४२	४६,५४	१,९५,३८	१२ %
१.१	वित्तीय समानीकरण अनुदान	१०,३२	१०,५९	११,१२	११,६८	१२,२६	१२,८८	५८,५३	५ %
१.२	सशर्त अनुदान	१०,२८	११,९०	१३,०९	१४,४०	१५,८४	१७,४२	७२,६५	१० %
१.३	राजस्व बाँडफाँड	५,२७	६,३५	७,३०	८,४०	९,६६	११,११	४२,८२	१५ %
१.४	विशेष अनुदान	-	२,००	२,२०	२,४२	२,६६	२,९३	१२,२१	१० %
१.५	सम्पूरक अनुदान	-	१,५०	१,६५	१,८२	२,००	२,२०	९,१७	१० %
२	प्रदेश सरकारको अनुदान	१,३५	३,९४	४,३६	४,८३	५,३४	५,८९	२४,३६	४७%
२.१	समानीकरण अनुदान	१,१५	१,२१	१,३३	१,४६	१,६१	१,७७	७,३८	१० %
२.२	सशर्त अनुदान	-	१,००	१,१०	१,२१	१,३३	१,४६	६,१०	१० %
२.३	राजस्व बाँडफाँडको रकम	२०	२३	२६	३०	३५	४०	१,५४	१० %
२.४	विशेष अनुदान	-	१,००	१,१०	१,२१	१,३३	१,४६	६,१०	१० %
२.५	सम्पूरक अनुदान	-	५०	५७	६५	७२	८०	३,२४	१२%
३	वैदेशिक अनुदान	-	२०	३०	४०	५०	६०	२,००	-
४	वैदेशिक ऋण	-	-	-	-	-	-	-	-
५	आन्तरिक राजस्व	२२	४१	४९	५९	७१	८५	३,०५	१७%
६	अन्य आय		६१९	१३२	१४४	१५६	१७०	१२२१	२६ %

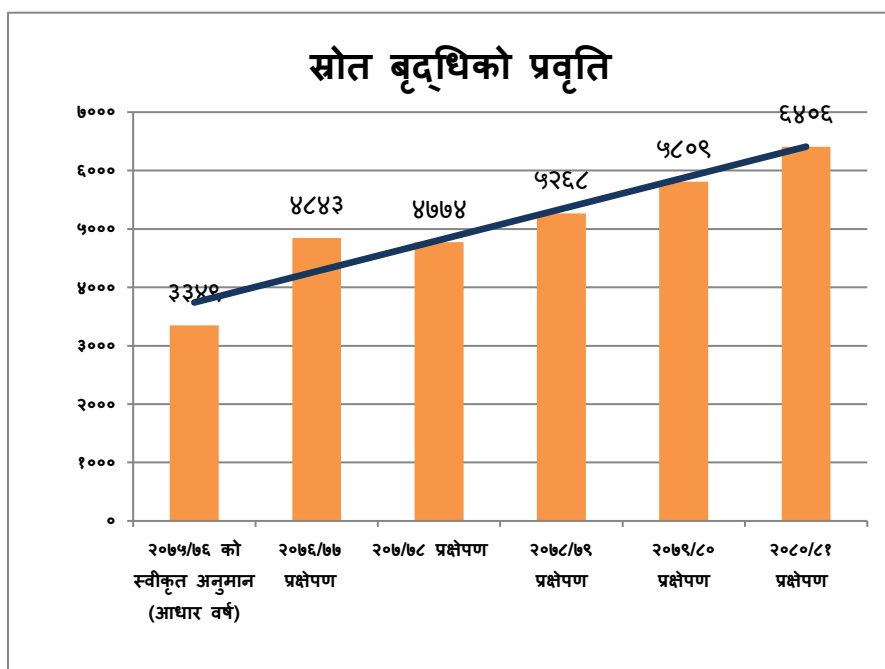
६.१	(स्थानीय सञ्चित कोष अन्तर्गत आयोजना विशेष प्राप्त हुने अन्य रकमहरू)	—	२०	२२	२४	२६	३०	१,२२	
६.२	मौज्दात अ.ल्या तथा हस्तान्तरण	२,२१	५,९९	१,१०	१,२०	१,३०	१,४०	१०,९९	
७	कुल स्रोत (स्थानीय सञ्चित कोष अन्तर्गत गाउँपालिकाको जम्मा प्राप्ति)	२९,६५	४३,२८	४१,८१	४५,९३	५०,४७	५५,५१	२३७,००	१४%
८	संघद्वारा प्रत्यायोजित कार्यक्रमहरू	३,९१	४,८५	५,४३	६,०५	६,७२	७,४५	३०,५०	१० %
८.१	सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम खर्च	३,९१	४,३०	४,७३	५,२०	५,७२	६,३०	२६,२५	१० %
८.२	संघीय निर्वाचन क्षेत्र पूर्वाधार विकास कार्यक्रम अन्तर्गतका रकमहरू	—	२५	३०	३५	४०	४५	१,७५	१७ %
८.३	संघद्वारा प्रत्यायोजित अन्य कार्यक्रमहरू	—	३०	४०	५०	६०	७०	२,५०	२४ %
९	प्रदेशद्वारा प्रत्यायोजित कार्यक्रमहरू	—	३०	५०	७०	९०	१,१०	३,५०	३९ %
९.१	प्रदेश निर्वाचन क्षेत्र पूर्वाधार विकास कार्यक्रम	—	२०	३०	४०	५०	६०	२,००	
९.२	प्रदेशद्वारा प्रत्यायोजित अन्य कार्यक्रमहरू	—	१०	२०	३०	४०	५०	१,५०	५२ %
१०	कुल जम्मा	३३,४९	४८,४३	४७,७४	५२,६८	५८,०९	६४,०६	२७१,००	१५ %

दृष्टव्यः आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा पुँजीगत खर्च न्यून भई करिब रु. ६ करोड मौज्दात रही नयाँ आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा सारिएकोले बढी मौज्दात अ.ल्या. देखाइएको छ। यसपछिका वर्षहरूमा भने करिब रु.१ करोडको हाराहारीमा मात्र सालतमाममा मौज्दात बाँकी रहने अनुमान गरिएको छ।

अर्थ मन्त्रालय, प्रदेश सरकार तथा गाउँपालिकाको अभिलेखमा आधारित

२.८ बहुपक्षीय स्रोतहरूको परिचालन

यस गाउँपालिकाको समग्र आर्थिक तथा सामाजिक विकासका निमित्त आवधिक योजनाअन्तर्गतका कार्यक्रमहरू सञ्चालनका लागि सह-वित्तीयकरण एवं सहकार्यको रणनीतिलाई अवलम्बन गर्दै सार्वजनिक, सहकारी निजी क्षेत्र र गैर-सरकारी/अन्तर्राष्ट्रिय गैर-सरकारी संस्थाहरू लगायतबाट पूरक स्रोतहरू परिचालन गरिनेछन्। आवधिक योजनाले परिलक्षित गरेका आर्थिक तथा सामाजिक विकासका कार्यक्रमहरूका लागि सबै क्षेत्रहरूबाट सम्भाव्य स्रोतहरूको परिचालन गरिनेछ। सार्वजनिक क्षेत्र, सहकारी क्षेत्र, निजी क्षेत्र तथा र गैर-सरकारी/अन्तर्राष्ट्रिय गैर-सरकारी संस्थाहरूबाट गरी आवधिक योजनामा अजिरकोट गाउँपालिकामा देहायमा उल्लेख भएबमोजिम कूल रु. ४२२ करोड स्रोतहरूको परिचालन गरिने अनुमान गरिएको छ (तालिका-९)।

२.८.१ सार्वजनिक क्षेत्रबाट स्रोत परिचालन

यस गाउँपालिकामा सहकारी तथा निजी क्षेत्र सबल भइसकेको मौजुदा परिस्थितिमा आवधिक योजनाअन्तर्गत बढीभन्दा बढी स्रोतहरू सार्वजनिक क्षेत्रबाट नै परिचालन गर्नुपर्ने बाध्यता रहेको छ। यस गाउँपालिकाको परिवेशमा सार्वजनिक क्षेत्रबाट परिचालन हुन सक्ने वित्तीय स्रोतहरूको परिचालनतर्फ गाउँपालिकाको आन्तरिक राजस्वका स्रोतहरू एवं सङ्कलन हुन सक्ने राजस्वको रकम सीमित रहेकोले संघ र प्रदेशबाट प्राप्त हुन सक्ने विभिन्न अनुदानहरूमा अत्यधिक निर्भर रहनु पर्ने स्थिति विद्यमान रहेको छ। अन्तर सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण माथिको बढी निर्भरतालाई कम गर्न आगामी दिनहरूमा आन्तरिक राजस्वका नयाँ स्रोतहरूको सम्भाव्यतालाई हेरिनु पर्नेछ। माथि तालिका- ३ मा उल्लेख भएअनुसार आवधिक योजनाको अवधिमा गाउँपालिकाको सञ्चित कोषमार्फत् कूल रु. २३७ करोड परिचालन हुने प्रक्षेपण गरिएको छ।

संघ र प्रदेश दुवै तहबाट गाउँपालिकाको बजेट संरचना बाहिर प्रत्यायोजित कार्यक्रमको रूपमा क्षेत्रगत आधारमा विषयगत मन्त्रालयहरूबाट रकमहरू उपलब्ध गराउने गरेको सन्दर्भमा संघीय सरकारबाट रु ३०.५० करोड र प्रदेश सरकारबाट रु ३.५० करोड गरी आवधिक योजनाको अवधिमा प्रत्यायोजित कार्यक्रमहरूमा कूल रु. ३४ करोड परिचालन हुने प्रक्षेपण गरिएको छ। यस प्रकार गाउँपालिकाको आवधिक योजनामा सार्वजनिक क्षेत्र अन्तर्गत कूल रु. २७९ करोड परिचालन हुने अनुमान गरिएको छ।

२.८.२ सहकारी क्षेत्रबाट स्रोत परिचालन

नेपालको अर्थतन्त्रमा बचत परिचालन, ऋण प्रवाह र आर्थिक एवं सामाजिक क्रियाकलापहरूको विस्तारमा सहकारी क्षेत्रको महत्वपूर्ण योगदान रहिआएको छ । अजिरकोट गाउँपालिकाको आर्थिक सामाजिक समृद्धिका लागि पनि सहकारी क्षेत्रबाट महत्वपूर्ण योगदान पुग्न सक्ने सम्भावना रहेको छ । तर यस गाउँपालिकामा दर्ता भएका २७ वटा सहकारी संस्थाहरू मध्ये हाल १५ वटा सहकारी संस्थाहरू मात्र सञ्चालनमा रहेका छन् । तीमध्ये धेरैजसो सहकारी संस्थाहरू बचत तथा ऋण सम्बन्धित भएबाट गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा सहकारी क्षेत्रको न्यून योगदान रहेको छ । गाउँपालिका केन्द्रसम्म पक्की सडकको विस्तार, आधुनिक खेतीपाती तथा पशुपालन, मौसमी एवं बेमौसमी तरकारी तथा फलफूल खेती, लघु तथा घरेलु उद्योगको विस्तारलगायतका क्रियाकलापहरूमा सहकारी क्षेत्रबाट उल्लेख्य सघाउ पुग्न सक्ने सम्भावनाहरू विद्यमान रहेका छन् ।

आगामी दिनहरूमा आवधिक योजनाले परिलक्षित गरेका कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा सहकारी क्षेत्रबाट आवश्यक वित्तीय स्रोतहरूको परिचालनमा पूरक सघाउ पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ । सहकारी संस्थाहरूको नियमन गाउँपालिकाको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने हुँदा आवधिक योजनाका लक्ष्यहरू प्राप्तितर्फ सहकारी संस्थाहरूलाई उन्मुख तुल्याउनेतर्फ गाउँपालिका क्रियाशील रहने छ । गाउँपालिकामा आर्थिक क्रियाकलापका सहकारी क्षेत्रको योगदान तत्कालका लागि कम भए तापनि आगामी वर्षहरूमा सहकारी क्षेत्रको योगदान बढ्न सक्ने सम्भावनाहरू विद्यमान रहेका छन् । गाउँपालिकामा उपभोग्य वस्तुहरूको आपूर्तिलाई सहज तुल्याउन एवं स्थानीय उत्पादनको बजारीकरणमा सघाउन सहकारी क्षेत्रको पूरक लगानीमा वृद्धि हुने छ । सहकारी क्षेत्रको मौजुदा न्यून स्थिति र आगामी दिनहरूमा विस्तारका सम्भावनाहरूलाई विचार गर्दा आवधिक योजनामा सहकारी क्षेत्रबाट विशेष गरेर आर्थिक तथा सामाजिक क्षेत्रहरूमा गरी करिब रु.१३ करोडको लगानी हुने अनुमान गरिएको छ ।

२.८.३ निजी क्षेत्रबाट स्रोत परिचालन

समग्रतामा मुलुकको आर्थिक क्षेत्रमा निजी क्षेत्रको अग्रणी भूमिका रहिआएको सन्दर्भमा यस गाउँपालिकाको आर्थिक क्षेत्रमा पनि निजी क्षेत्रको योगदान बढाउन सकिने ठूलो सम्भाव्यता रहेको छ । विशेष गरेर सडक पूर्वाधारको क्रमिक विस्तार भइरहेको सन्दर्भमा यस अजिरकोट गाउँपालिकाको सम्भाव्य उद्योग व्यवसायका अवसरहरूलाई विचार गर्दा पर्यटन, कृषि तथा पशुपालन, खानीजन्य, जडिबुटी तथा वनजन्य उद्योग र जलविद्युत्लगायतका आर्थिक क्षेत्रहरूमा निजी क्षेत्रबाट लगानी बढाउन सकिने सम्भावनाहरू विद्यमान रहेका छन् । तर हाल यस गाउँपालिकामा उत्पादनशील उद्योगहरू ४१ वटा मात्र रहेका र ती मध्ये अधिकांश लघु तथा घरेलु स्तरका रहेका छन् । आवधिक योजनामा स्थानीय कच्चा पदार्थहरूमा आधारित बढी मूल्य अभिवृद्धि हुने उत्पादनशील उद्योगहरूको विस्तार गरिने छ । यसका लागि आवश्यक सीप तथा उद्यमशीलताको विकास गर्नमा जोड दिइने छ । साथै निजी क्षेत्रलाई आकर्षित गर्न गाउँपालिकाद्वारा निजी क्षेत्रमैत्री कर नीति अंगाल्नुका साथै आवश्यक सुविधाहरू प्रदान गरिने छन् ।

पर्यटनलाई उद्योग व्यवसायको रूपमा निजी क्षेत्रको लगानी तथा अगुवाइमा विस्तार तथा विकास गरिनेछ । यसैगरी गाउँपालिकामा उपभोग्य वस्तुहरूको आपूर्तिलाई सहज तुल्याउन एवं स्थानीय उत्पादनको बजारीकरणमा सघाउन निजी क्षेत्रको लगानीमा वृद्धि हुनेछ । गाउँपालिका क्षेत्रमा पर्यटनलगायत उद्योग व्यवसाय प्रवर्द्धनका लागि गाउँपालिकाको प्रवर्द्धनात्मक नीति तथा प्रयासले आगामी वर्षहरूमा निजी क्षेत्र फष्टाउने सम्भावना रहेको छ । यस गाउँपालिकामा पर्यटनलगायत उद्योग व्यवसाय प्रवर्द्धनका सम्भावनाहरूलाई विचार गर्दा निजी क्षेत्रबाट आवधिक योजनाको अवधिमा करिब रु.९८ करोडको लगानी योगदान हुने अनुमान गरिएको छ । यसमा खासगरी जलविद्युत र सेवाक्षेत्रमा लगानीको अनुमान गरिएको छ ।

२.८.४ गैर-सरकारी/अन्तर्राष्ट्रिय गैर-सरकारी संस्थाहरूबाट स्रोतहरूको परिचालन

अजिरकोट गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा सरकारका अलावा विभिन्न गैर राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर संस्थाहरू लगायतका विकास साभेदारहरूबाट वित्तीय स्रोतहरूको परिचालन हुने सम्भावनाहरू विद्यमान रहेका छन् । यस गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासका सम्भावनाहरूको उपयोग र पुनर्निर्माणको आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्ने गरी हाल विभिन्न गैर-सरकारी/अन्तर्राष्ट्रिय गैर-सरकारी संस्थाहरू यस गाउँपालिकामा क्रियाशील रही आएका छन् । आ.व. २०७५/०७६ मा यस गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासका लागि करिब १० वटा विभिन्न गैर-सरकारी तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर-सरकारी संस्थाहरूबाट करिब रु. ८ करोड खर्च हुने अनुमान गरिएको छ । आगामी वर्षहरूमा पनि अजिरकोट गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा विभिन्न गैर सरकारी तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरूबाट हुने लगानीमा क्रमिक विस्तार हुने देखिन्छ । यस गाउँपालिकाको समग्र विकासमा विभिन्न गैर-सरकारी तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर-सरकारी संस्थाहरूबाट हुने लगानीका सम्भाव्य अवसरहरूलाई विचार गर्दा आवधिक योजनाको अवधिमा यस गाउँपालिकामा विभिन्न गैर-सरकारी तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर-सरकारी संस्थाहरूबाट करिब रु.४० करोडको लगानी हुने अनुमान गरिएको छ ।

परिच्छेद- ३

आर्थिक विकास

३.१ कृषि

३.१.१ पृष्ठभूमि

अजिरकोट गाउँपालिकाको प्रमुख व्यवसायको रूपमा कृषि रहेको छ। यस गाउँपालिकामा कूल कृषियोग्य जमिन १३,९०० हेक्टर रहेको छ। काम गर्ने उमेर समूह (१५ देखि ५९ वर्ष) मध्ये ५३ प्रतिशत कृषि तथा पशुपालन पेशामा आवद्ध छन् भने कृषि पेशामा आश्रित घर परिवार ७४ प्रतिशत रहेको छ।

जग्गाको आकारको वितरण हेर्दा करिब आधा (४६.६६ प्रतिशत) घरपरिवारको जग्गा १ देखि ५ रोपनी सम्म रहेको देखिन्छ। यसैगरी १२.३६ प्रतिशतको १ रोपनीभन्दा कम, १८.३५ प्रतिशतको ५ देखि १० रोपनीसम्म, १०.५८ प्रतिशतको १० देखि १५ रोपनीसम्म र बाँकी १२.५८ प्रतिशतको १५ रोपनीभन्दा बढिरहेको छ।

करिब तीन चौथाई घरपरिवारहरू कृषि उत्पादनमा संलग्न रहे पनि यो निर्वाहमुखी रहेको छ। जस्तो, यहाँका प्रमुख उत्पादन मकै, कोदो र धान उत्पादन गर्ने परिवार मध्ये क्रमशः ११.९, ८.९६ र ६.५२ प्रतिशतले मात्र आफ्नो उत्पादन विक्री गर्ने गरेका छन्। नगदेवालीमा कफी विक्री गर्ने ०.०३ प्रतिशत र फलफूल विक्री गर्ने ०.०८ प्रतिशत मात्र रहेको छ।

यहाँ मकै, कोदो, धान, आलु, गहुँ आदि प्रमुख बालीहरू रहेका छन्। दलहनमा मास, दाल उत्पादन हुन्छ। नगदे बालीअन्तर्गत न्यूनरूपमा अलैंची तथा कफीसमेतको उत्पादन भएको देखिन्छ। बहुसङ्ख्यक परिवार कृषि तथा पशुपालनमा आवद्ध भए पनि जम्मा १३ प्रतिशत घरधुरीले मात्र कृषि उपज विक्री गर्ने गरेका छन्। अलैंची, कृषि, माहुरी पालनमा केही व्यवसायिकता/लगनशिलता देखिए पनि व्यवसायिक कृषिको आकार र आम्दानी भने न्यून रहेको छ। करिब १ प्रतिशत घरपरिवारहरू व्यवसायिक रूपमा हरियो तरकारी र फलफूल खेती गरेको पाइन्छ।

यस गाउँपालिकामा कृषि पेशाका साथसाथै पशुपालन हुने गरेको छ। यहाँका कूल घरपरिवार मध्ये २६०४ (६८.७० प्रतिशत) घरपरिवारहरू पशुपालनमा संलग्न रहेका छन्। पशुपन्छीपालनमा खास गरी गाई, भैंसी, भेडा, बाखापालन, कुखुरा तथा मौरीपालन आदि प्रमुख रहेका छन्। यसैगरी भैंसी र गाईपालनमा संलग्न घरपरिवारहरू क्रमशः ३५.०४ र २५.२० प्रतिशत रहेका छन्। कुखुरा पालन गर्ने २१.६२ प्रतिशत र मौरीपालन गर्ने परिवार ६.२१ प्रतिशत रहेका छन्। न्यून मात्रमा भेडा (१.८३ प्रतिशत), सुंगुर (०.७८ प्रतिशत) पालन समेत भएको देखिन्छ।

क्षेत्रगत आधारमा कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान ४०.२७% रहेको छ।

३.१.२ प्रमुख समस्या

व्यवसायिक अवधारणा तथा प्राविधिक ज्ञानको कमी, कृषिमा आधुनिक प्रविधि र सामाग्री भित्रिन नसक्नु, सिंचाइ सुविधाको कमी, बजारसँगको पहुँच न्यून हुनु तथा कृषि उपजको राम्रो

बजारीकरण हुन नसक्नु, दक्ष जनशक्तिको अभाव रहनु, ज्यालामा विभेद हुनु, कृषि सहकारीको विकास हुन नसक्नु, मूल्य सूचनावारे जानकारी नहुनु, कृषि कर्जा, वीमालगायतका वित्तीय सेवामा कृषकको सहज पहुँच नहुनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याहरू हुन् ।

३.१.३ अवसर र चुनौती

(क) अवसर

कृषिप्रसार स्थानीय सरकारको एकल अधिकार क्षेत्रमा पर्नु, अधिकांशको जीविकोपार्जनको पेशा कृषि भएकाले स्थानीय सरकारको सरोकारको विषय हुनु, पर्याप्त कृषि भूमि हुनु, सिंचाइका स्रोतहरू उपलब्ध हुनु, कृषिमा व्यवसायिकता बढ्दै जानु, यातायात पूर्वाधारको विकासले स्थानीय तथा बाह्य बजारसंगको पहुँच सहज हुँदै जानु, उच्च मूल्यवाली (कफी, अलैंची, रुद्राक्ष, जडिबुटी खेती, फलफूल जस्ता उच्च मूल्य कृषि उत्पादन) को सम्भावना र आकर्षण बढ्दै जानु, जैविक खेती प्रतिको बढ्दो आकर्षण, उन्नत प्रविधि र मल, बीउ उपलब्ध हुनु, पशुपालनको सम्भावना रहनु, भेडी गोठहरू हुनु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू रहेका छन् ।

(ख) चुनौती

कृषिमा युवा जनशक्ति आकर्षित गर्नु, बाली विविधीकरण र सघनीकरण गर्नु, सिंचाइको व्यवस्था गर्नु, जैविक खेतीको विस्तार गर्नु, कृषिलाई व्यवसायीकरण गर्नु, उन्नत नश्ल र व्यवसायीक पशुपालन गर्नु, जलवायु परिवर्तनका असर अनुरूप अनुकूलनका बाली विकास गर्नु, कुखुरा तथा अन्य मासुको व्यवसायिक उत्पादन गर्नु, कृषि पेशालाई सम्मानित पेशाको रूपमा स्थापित गर्नु, कृषि तथा पशु बीमा प्रणालीलाई कार्यान्वयनमा ल्याउनु, कृषिमा वित्तीय पहुँच पुऱ्याउनु, वन्यजन्तु (वाँदर) द्वारा कृषि तथा पशुपालनमा पर्ने बढ्दो असर न्यून गर्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती रहेका छन् ।

३.१.४ उद्देश्य

१. कृषि र पशुपालन क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि गरी कृषकको जीवनस्तरमा सुधार गर्नु ।
२. कृषि र पशुपालन क्षेत्रको विशिष्टीकरण, व्यवसायीकरण, बजारीकरण गर्नु ।

३.१.५ रणनीति

१. उन्नत कृषि सामग्री, बीउ-विजन, औजार, वित्तीय सेवा तथा जैविक प्रविधिको उपयोग गर्ने । (१)
२. भू-बनौटको आधारमा कृषि जमिनको सुधार गर्ने, (१)
३. कृषि अनुसन्धान, नवीन ज्ञान र प्रविधिमा कृषकको पहुँच अभिवृद्धि गर्ने । (१)
४. पकेट क्षेत्र विकास गरी कृषिमा विशिष्टीकरण, व्यवसायीकरण र बजारीकरण गर्ने (२)
५. पशुपन्छीको विकास गरी कृषकको आयमा वृद्धि गर्ने (१ र २)
६. स्थानीय जातका बीउ-विजन र उत्पादनको प्रवर्द्धन र सम्बर्द्धन गर्ने । (२)

३.१.६ कार्यनीति

रणनीति: १ उन्नत कृषि सामग्री, बीउ-विजन, औजार, वित्तीय सेवा तथा जैविक प्रविधिको उपयोग गर्ने ।

१. कृषि सामग्री आपूर्ति सहज र सुलभ बनाइनेछ ।
२. आधुनिक सिंचाइ प्रविधिको प्रवर्द्धन (lifting, drip, sprinkle, water harvest, tank) गरिनेछ ।
३. कृषि उपज तथा पशुपालन क्षेत्रमा वित्तीय र बीमा सेवाको पहुँच अभिवृद्धि गर्ने ।
४. सिंचाइको सुविधा विस्तार गरिनेछ ।
५. जैविक कृषि क्षेत्रको विकास गरी प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
६. जैविक मल र कीटनाशक औषधि उत्पादन गर्ने कृषकलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
७. कृषक सहकारी एवं वित्तीय संस्थाहरूसंग कृषकहरूको पहुँच बढाइनेछ ।
८. कृषि क्षेत्रमा संघ, प्रदेश एवं स्थानीय तहको अनुदान तथा सुविधाहरूको बारेमा कृषकहरूलाई सुसूचित गराइनेछ ।
९. व्यवसायिक रूपमा कृषि तथा पशुपालन गर्ने कृषकहरूलाई विषयगत उत्पादन सहकारीमा आवद्ध गरी बजार र सेवा सुविधामा पहुँच सुनिश्चित गर्न सहयोग पुर्याइनेछ ।
१०. महिला मैत्री कृषि प्रविधि र औजारहरूमा पहुँच बढाइनेछ ।

रणनीति: २ भू-बनौटको आधारमा कृषि जमिनको सुधार गर्ने ।

१. माटो र मौसम अनुकूल बाली प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
२. गहू सुधार गरी कृषिको उत्पादकत्व बढाइनेछ ।
३. खेतीयोग्य जमिनमा बस्ती विकासलाई निरुत्साहित गरिनेछ ।

रणनीति: ३ कृषि अनुसन्धान, नवीन ज्ञान र प्रविधिमा कृषकको पहुँच अभिवृद्धि गर्ने ।

१. कृषकलाई उच्च मूल्यका कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनका लागि कृषि सम्बद्ध अनुसन्धान संस्था तथा शैक्षिक संस्थाको नवीन ज्ञान र सीपलाई कृषकसमक्ष पुऱ्याउने व्यवस्था गरिनेछ ।
२. कृषि सेवा प्रदायक संस्थाको सुदृढीकरण गरी कृषकको घर आँगनसम्म सेवा र टेवा पुर्याइनेछ ।
३. कृषि सेवा प्रदायक संस्थालाई लैगिक मैत्री तथा समावेशी बनाइनेछ ।
४. अगुवा कृषकहरूको विकास गरी उनीहरूको ज्ञान सीप र अनुभवलाई उपयोग गरिनेछ ।
५. कृषि क्षेत्रमा दक्ष जनशक्ति उत्पादनलाई प्राथमिकता दिनुका साथै यस्तो जनशक्ति उत्पादनमा समावेशीताको सिद्धान्तको अवलम्बन गरिनेछ ।
६. वैदेशिक रोजगारबाट फर्किएर आएका युवाहरूलाई उनीहरूले सिकेको सीपमा आधारित कृषि प्रवर्द्धनमा उपयोग र परिचालन गरिनेछ ।
७. लक्षित वर्गहरूमा आधारित विभिन्न कृषि उपज सीप र उद्यमशीलताको तालिम दिइनेछ ।
८. गाउँपालिकाभित्र सघन खेतीका संभाव्य क्षेत्रहरूको पहिचान गरिनेछ ।

९. कृषक तालिम र अध्ययन भ्रमणका माध्यमबाट हासिल ज्ञान र सीपलाई उच्चमशीलतातर्फ उन्मुख गराइनेछ ।
१०. कृषक अगुवाहरूलाई अनुसन्धान केन्द्र र कृषि विश्वविद्यालयसँग आवद्ध गराइनेछ ।
११. कृषिमा भएका राम्रा अभ्यासको अनुशरण गरिनेछ ।
१२. उत्कृष्ट कृषक अगुवालाई प्राविधिक शिक्षा तथा तालिम केन्द्र (CTEVT) बाट सीप परीक्षण प्रमाणपत्र उपलब्ध गराइनेछ ।

रणनीति: ४ पकेट क्षेत्र विकास गरी कृषिमा विशिष्टीकरण, व्यवसायीकरण र बजारीकरण गर्ने ।

१. एक गाउँ एक उत्पादनमा जोड दिइनेछ ।
२. हावापानी र माटोको अनुकूलताअनुसार बेमौसमी तरकारी तथा फलफूल उत्पादन गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।
३. प्रत्येक वडामा कृषि उपज सङ्कलन तथा कृषि हाट बजारको व्यवस्था गरिनेछ ।
४. कृषि उत्पादनलाई मूल्य शृङ्खलामा आवद्ध गरी विकास गरिनेछ ।
५. कृषि उत्पादनको आन्तरिक र बाह्य बजारमा पहुँच भएको हुनेछ ।
६. कृषिक्षेत्र विकास र व्यवसायीकरणका लागि नीतिगत कानूनी व्यवस्था मिलाइने छ ।
७. कृषि सहकारीहरूको विकास गरी कृषिसामग्रीको आपूर्ति एवं उत्पादित बस्तुको सङ्कलन, प्रशोधन, गुणस्तर व्यवस्थापन र बजारीकरण गर्न परिचालन गरिनेछ ।
८. स्थानीय पहिचानका विशिष्टीकृत उत्पादनको ब्राण्डिङ गरी प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
९. उत्पादनको लेबलिङ र बजारीकरणमा कृषक समूह र सहकारी संस्थाहरूलाई सहयोग प्रदान गरिनेछ ।
१०. अलैंची र कफी विकासको विस्तृत अध्ययन (DPR) गरी पकेट क्षेत्रको विकास गरिनेछ ।
११. बेमौसमी अर्ग्यानिक तरकारी खेती प्रवर्द्धन गरी पकेट क्षेत्रको रूपमा विकास गरिनेछ ।

रणनीति: ५ पशुपन्छीको विकास गरी कृषकको आयमा वृद्धि गर्ने ।

१. उच्च नस्लका पशुपालनप्रति कृषकहरूलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।
२. उच्च धरातलीय क्षेत्र अनुकूलका भेडा, च्याङ्गा, चौरीलगायतका पशुवस्तुहरूको व्यवसायिक पालनमा जोड दिइनेछ ।
३. सहकारितामा आधारित दुग्ध सङ्कलन तथा चिस्यान केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
४. कुखुरा, माछा तथा मासुको गुणस्तरीय उत्पादन बढाउँदै बजारको पहुँच विस्तार गरिनेछ ।
५. व्यवसायिक मौरीपालनलाई प्रोत्साहन गर्दै उत्पादनको बजारीकरणमा सहजीकरण गरिने छ ।
६. जैविक मल तथा कीटनाशक औषधि उत्पादन गर्न कृषकहरूलाई ज्ञान र प्रविधि हस्तान्तरण गरिनेछ ।
७. पशु चौपायाको गोठसुधार गरी व्यवस्थित पशुपालन गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।

रणनीति ६: स्थानीय जातका बीउ-विजन र उत्पादनको प्रवर्द्धन र सम्बर्द्धन गर्ने ।

१. स्थानीय जातका बीउविजनहरूको पहिचान गरी अभिलेखीकरण गरिनेछ ।
२. रैथाने बीउ विजनहरूको स्थानीय स्तरमा सङ्ग्रह गर्न सहकारीलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।
३. स्थानीय विशिष्टता भल्कने बालीको बीउको व्यवसायिक उत्पादन र बजारीकरणमा सहजीकरण गरिनेछ ।

३.१.७ प्रमुख कार्यक्रम

(क) स्थानीय तह आफैँले सम्पादन गर्ने

१. कृषिविकास रणनीतिको कार्यान्वयन तथा समन्वय ।
२. पकेट क्षेत्र विकास कार्यक्रम ।
३. कृषि प्रसार सेवा ।
४. साना कृषक उत्थान कार्यक्रम ।
५. एक वडा एक कृषि प्राविधिक ।
६. जैविक खेती ।
७. बेमौसमी खेती ।
८. कृषक उत्पादन प्रदर्शनी ।
९. कृषक तालिम, अवलोकन तथा अध्ययन कार्यक्रम ।
१०. कृषि उपज सङ्कलन तथा हाट बजार केन्द्र ।
११. कृषि अनुदान र कृषक पुरस्कार ।
१२. गोठ सुधार कार्यक्रम ।
१३. रैथाने बीउ विजन विकास ।
१४. व्यवसायिक मौरीपालन ।
१५. कृषक तालिम तथा भ्रमण ।
१६. कृषि तथा पशु बीमा ।
१७. कृषक उत्पादन समूहको गठन र परिचालन ।
१८. साना कोल्ड स्टोरेज ।

(ख) प्रदेश सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने

१. कृषि उद्यमशीलता विकाससम्बन्धी ।
२. कृषि तथा पशु विमा कार्यक्रम ।
३. कृषि थोकबजार विकास ।
४. मध्यम कोल्ड स्टोरेज ।
५. पकेट क्षेत्र विकास ।
६. उच्च स्तरको तालिम, अवलोकन तथा अध्ययन भ्रमण कार्यक्रम सञ्चालन ।
७. कृषक घुम्ती स्कुलहरूको (FFS) सञ्चालन ।

(ग) संघीय सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुन सक्ने

१. पकेट क्षेत्र विकास ।
२. कृषि क्याम्पस तथा अनुसन्धान केन्द्रसँग कृषक आवद्धता कार्यक्रम ।
३. उद्यमशील श्रमको सम्मान गर्न विभिन्न कोष तथा पुरस्कारको व्यवस्था ।

४. गापाभिन्न सघन खेतीको सम्भाव्य क्षेत्रहरू पहिचान गर्न अनुसन्धान ।
५. धरातलको आधारमा उत्पादनको ब्रान्डिङ कार्यक्रम सञ्चालन ।

३.१.८ अपेक्षित उपलब्धि

कृषिक्षेत्रको कुल गार्हस्थ उत्पादन ७७ करोड पुगेको हुने, न्यूनतम पाँच उच्च मूल्य बालीको व्यवसायिक खेती भएको हुने, नगदेबालीको उत्पादन (कफी, अलैंची आदि) ५ प्रतिशत पुगेको हुने, कृषि उपज विक्री गर्ने कृषकको सङ्ख्या ३० प्रतिशत पुगेको हुने, तरकारी र फलफूल खेतीमा संलग्न कृषक २५ प्रतिशत पुगेको हुने, ५० प्रतिशत गोठहरू सुधार भएको हुने, उन्नत नश्लका पशुपालन ५० प्रतिशत पुगेको हुने, ३० प्रतिशत किसान व्यवसायिक कुखुरापालनमा संलग्न भएको हुने, जैविक खेती गाउँपालिका घोषित भएको हुने, कम्तीमा ५ वटा हाटबजार केन्द्र स्थापना भएको हुने, दूधमा आत्मनिर्भर भएको हुने, दुग्ध चिस्यान केन्द्रको स्थापना भएको हुने ।

३.२ पर्यटन तथा संस्कृति

३.२.१ पृष्ठभूमि

पर्यटन प्रवर्द्धनको दृष्टिबाट अजिरकोट गाउँपालिकाले यसको विकासको प्रचुर सम्भावना बोकेको छ। यहाँका प्राकृतिक स्रोत (वन-जङ्गल) तथा मनोरम दृश्य (हिमाल तथा नदीनाला, छहरा-पहरा) संस्कृति तथा जैविक विविधता आदि आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकलाई आकर्षणका दृष्टिले महत्वपूर्ण छन्। यहाँ स्थित बौद्ध हिमालको आधार शिविरसम्मको पैदलयात्रा मार्ग पर्यटकहरूका लागि थप आकर्षणको विषय बन्न सक्दछ। यहाँको मौलिक संस्कृति, जात्रा तथा परम्परा यस क्षेत्रकै चिनारीको रूपमा रहनुका साथै पर्यटक आकर्षणको समेत महत्वपूर्ण माध्यम हुन सक्दछ। यस गाउँपालिकामा रहेका प्रमुख पर्यटकीय स्थलमा नागपोखरी, दुधपोखरी तथा बौद्ध हिमाल रहेका छन्। यसैगरी ऐतिहासिक स्थलहरूमा अजिरकोट, सिमजुङ गढीकोट, भ्याल्ला भूमि मन्दिर, कालिका मन्दिर आदि प्रमुख रहेका छन्। यस्तै प्रसिद्ध तपी लेक जस्ता घाँसे मैदान, त्यहाँ प्राप्त पुतली जातका किटपतङ्गहरूको अध्ययन अवलोकन, विभिन्न जातका गुराँसे जङ्गलको सौन्दर्यपूर्ण आकर्षण, चेपे नदी, बक्रगुफा (बाङ्गे ओडार) जस्ता पौराणिक नदीहरूको अवलोकन पनि थप पर्यटकीय दृष्टिले महत्वपूर्ण छन्।

गाउँपालिकाले पर्यटन प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले पर्यटन गुरुयोजना हाल निर्माणाधीन रहेको छ। यस गाउँपालिकामा हाल २०० जना बाह्य र ७०० जना आन्तरिक पर्यटक आउने गरेका छन्। पर्यटकको औसत बसाइ आन्तरिक पर्यटकको २ दिन र बाह्य पर्यटकहरूको ९ दिन रहेको छ। यस गाउँपालिकामा पर्यटनबाट करिब रु. ३७ लाख ६८ हजार आय प्राप्त हुनका साथै ७० जनाले प्रत्यक्ष रोजगारी प्राप्त गरेका छन्। यस गाउँपालिकामा हाल ३० वटा होटल तथा होमस्टेमा गरी जम्मा २६० बेड रहेको छ।

३.२.२ प्रमुख समस्या

पर्यटकीय स्थल र उपजहरूको पहिचान हुन नसक्नु, यातायात सुविधाको कमी हुनु, पर्यटकीय पूर्वाधारको अभाव, पर्यटकीय उद्यान तथा पैदलयात्रा मार्गहरूको विकास हुन नसक्नु, आतिथ्य सेवा सम्बन्धी तालिमको अभाव, सञ्चार सुविधा तथा पर्यटक सुरक्षाको प्रवन्धमा कमी हुनु, पर्यटकीय होटल, होमस्टे आदिको अवस्था कमजोर हुनु, प्रचार प्रसारको कमी हुनु, तालिम प्राप्त पर्यटकीय जनशक्ति (जस्तै भरिया, कुक, गाइड) को कमी हुनु, मौलिक संस्कृतिको क्षय हुँदै जानु, स्थानीय खानपिन भेषभूषा लोप हुँदै जानु, भूकम्पबाट सम्पदाहरूमा क्षति पुग्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन्।

३.२.३ अवसर र चुनौती

(क) अवसर

सर्वयाम सडक सञ्जाल पर्यटकीय मार्गसँग जोडिनु, बौद्ध हिमालसम्मको पदयात्रा मार्गभित्र पर्नु, मनोरम हिम-शिखरहरू नजिकैबाट देखिनु, पिकनिक स्पट र सेल्फी डाँडाहरू प्रशस्त हुनु, संघीय सरकारबाट भिजिट नेपाल २०२० को घोषणा हुनु, पर्यटन गुरुयोजना निर्माणाधीन हुनु, नम्की लगायतका ५ वटा होमस्टेको सञ्चालन हुनु, संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको प्राथमिकतामा पर्नु, स्थानीय संस्कृति र कलाको प्राचुर्यता, सर्वसाधारणमा स्थानीय संस्कृति र उत्पादनहरू जगेर्ना गर्ने भावना वृद्धि हुनु, पर्यटन क्षेत्रप्रति निजी क्षेत्र आकर्षण बढ्दै जानु यस गाउँपालिकामा विभिन्न जातजाति, संस्कृति र भाषा-भाषीको उपस्थिति रहनु, पर्यटकको सत्कार अजिरकोटको संस्कार भन्ने

नारा साथ विशेष कार्यक्रमको आरम्भ हुनु आदि यस क्षेत्रका अवसर हुन् ।

(ख) चुनौती

पर्यटकीय पूर्वाधारको विकास गर्नु, आतिथ्य सेवासम्बन्धी गुणस्तरीय होटल तथा होमस्टे तथा पदमार्गहरूको विकास गर्नु, अजिरकोटको पर्यटकीय अवसरलाई बाह्य विश्वसमक्ष उजागर गर्नु, गुणस्तरीय सञ्चार सुविधाको सञ्जालीकरण गर्नु, पर्यटकीय उपजहरूको विकास, विविधीकरण र प्रचार-प्रसार गर्नु, जनशक्तिको विकास गर्नु, स्थानीय कला र संस्कृतिको संरक्षण र संवर्द्धन गर्दै पर्यटनसँग जोड्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन् ।

३.२.४ उद्देश्य

पर्यटन क्षेत्रको विकास गरी आय र रोजगारीमा वृद्धि गर्नु ।

३.२.५ रणनीति

१. गाउँपालिका तथा वरिपरि क्षेत्रमा रहेका पर्यटकीय स्थलको पहिचान गर्दै पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्ने ।
२. पर्यटकको आगमन सङ्ख्या र बसाइमा वृद्धि गर्ने ।

३.२.६ कार्यनीति

रणनीति १: गाउँपालिका तथा वरिपरि क्षेत्रमा रहेका पर्यटकीय स्थलको पहिचान गर्दै पर्यटन पूर्वाधार विकास गर्ने ।

१. गाउँपालिकाको पर्यटन प्रवर्द्धन रणनीतिक योजना तयार पारिनेछ ।
२. अजिरकोट, वारपाक तथा धार्चे जोड्ने पर्यटकीय पैदल मार्ग निर्माण गरिनेछ ।
३. पर्यटकीय स्थल र सम्पदाको संरक्षण गरिनेछ ।
४. धार्मिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक प्रवर्द्धन र संरक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनुका साथै स्थानीय पहिचान दर्साउने कला र संस्कृतिको संरक्षण र प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
५. पर्यटकलाई आकर्षित गर्ने हनी हन्टिङ फेस्टिफल, भेडी गोठ भ्रमण (Back to nature) आदि जस्ता मौलिक कार्यक्रमहरूको सञ्चालन गरिनेछ ।
६. पर्यटन क्षेत्रमा महिला सहभागिता बढाउन महिला गाइडहरू प्रशिक्षित गरिनेछ ।

रणनीति २: पर्यटकको आगमन सङ्ख्या र बसाइमा वृद्धि गर्ने ।

१. पर्यटन व्यवसायीहरूसँगको साभेदारीमा पर्यटन सूचना केन्द्र र संग्रहालयको स्थापना गरिनेछ ।
२. अजिरकोटको पर्यटकीय सम्भावनाको प्रचार-प्रसार गरिनेछ ।
३. पर्यटकीय दृष्टिले होमस्टेको प्रवर्द्धन तथा विस्तार गरिनेछ ।
४. पर्यटकीय व्यवसायका लागि पर्यटक गाइड, कुक, वेटर आदि तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
५. स्थानीय उत्पादन बिक्री केन्द्र/कोसेली घरको स्थापना गरिनेछ ।
६. पर्यटकीय उपजको विविधीकरण गरिनुका साथै पर्यटनविकासमा निजी क्षेत्रसँग

साभेदारी गरिनेछ ।

७. पर्यटकको सुरक्षाको प्रत्याभूति गरिनेछ ।
८. पर्यटकीय सेवा प्रदायकहरूलाई स्थानीय उत्पादनको प्रयोग गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।
९. स्थानीय कला र संस्कृतिसम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालनका माध्यमबाट पर्यटकीय आकर्षण बढाइनेछ ।
१०. पर्यटन सूचना केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।

३.२.७ प्रमुख कार्यक्रम

(क) स्थानीय तह आफैले सम्पादन गर्ने

- पर्यटन विकास गुरुयोजना निर्माण ।
- होमस्टेको स्थापना र विस्तार ।
- पर्यटन पूर्वाधार विकास ।
- स्थानीय धार्मिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक स्थानको संरक्षण र प्रवर्द्धन ।
- स्थानीय उत्पादन बिक्री केन्द्र/कोसेली घरको स्थापना ।
- मौलिक तथा लोपोन्मुख भाषा, संस्कृति र सम्पदाको संरक्षण ।
- स्थानीय खाद्य पदार्थको प्रवर्द्धन ।
- सांस्कृतिक संग्रहालय ।
- परम्परागत संस्कृति र भेषभूषाको संरक्षण र प्रवर्द्धन ।
- पर्यटन सूचना केन्द्र र संग्रहालय ।
- अन्तर स्थानीय साभेदारीका कार्यक्रम ।
- पर्यटन सेवासम्बन्धी तालिम ।

(ख) प्रदेश सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने

- अन्तर जिल्ला पर्यटकीय पैदलमार्गको पहिचान, नक्साङ्कन तथा निर्माण ।
- पदयात्रा मार्गको निर्माण ।
- पर्यटन व्यवसाय सम्बद्ध तथा अतिथिसत्कार तालिम ।
- मौलिक तथा लोपोन्मुख भाषा, संस्कृति र सम्पदाको संरक्षण ।

(ग) संघीय सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुन सक्ने

- पर्यटकीय पूर्वाधारको विकास तथा पैदलमार्गको निर्माण ।
- राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय तहमा प्रचार-प्रसार ।
- दक्ष जनशक्ति उत्पादन ।

३.२.८ अपेक्षित उपलब्धि

पर्यटन गुरुयोजना निर्माण भई कार्यान्वयनमा आएको हुने, पर्यटनबाट वार्षिक १ करोडको आय हुने, २०० जनाले रोजगारी प्राप्त भएको हुने, पर्यटकको औसत बसाइ ३ दिन पुगेको हुने, पर्यटक संख्यामा आन्तरिक ३ हजार र वैदेशिक ३०० पुगेको हुने, ४३ वटा होटल तथा होमस्टे सुचारु भई ३५० बेड क्षमता पुगेको हुने, पर्यटकीय गन्तव्य स्थल (प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक) ६० वटा पुगेको हुने, प्रत्येक वडामा एक एकका दरले पाँचवटा पिकनिक स्थल/सार्वजनिक उद्यानको निर्माण भएको हुने, बौद्ध हिमाल पदयात्रा मार्गको निर्माण भएको हुने, मनास्लु पदमार्गसंग अजिरकोट पदमार्ग जोडिएको हुने, पर्यटन व्यवसायसम्बन्धित २०० जना दक्ष जनशक्ति तयार भएको हुने, एकवटा पर्यटन सूचना केन्द्र, दुईवटा संग्रहालय र दुईवटा कोसेली घर स्थापना भएको हुने, पर्यटन क्षेत्रसँगसम्बन्धित स्थानीय संघ/संस्थाहरूको संस्थागत क्षमता विकास भएको हुनेछ ।

३.३ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय

३.३.१ पृष्ठभूमि

उद्योग, व्यापार र व्यवसाय आर्थिक क्रियाकलाप, रोजगारी र मूल्य अभिवृद्धि श्रृङ्खलाका प्रमुख आधार हुन् । यी क्षेत्रले गाउँपालिकाको आर्थिक विकासलाई गतिवान् बनाउन सहयोग पुऱ्याउँदछन् । अजिरकोट गाउँपालिकामा विभिन्न ७१३ आर्थिक प्रतिष्ठानहरू रहेका र प्रतिष्ठानहरूमा १५८३ जना रोजगारमा संलग्न रहेका छन् । हाल यस गाउँपालिकामा उत्पादनशील उद्योगहरू ४१ वटा, होमस्टे ५ वटा, होटल ३० वटा र लघु जलविद्युत् १२ वटा रहेका छन् । गाउँपालिकामा रहेका उद्योगमध्ये अधिकांस लघु तथा घरेलु स्तरका छन् । यस क्षेत्रबाट कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा २१.५६ प्रतिशत योगदान पुगेको छ । यस गाउँपालिकामा रहेका प्रमुख बजार केन्द्रहरूमा सिमजुड, बालुवा, भच्चेक, सिरानडाँडा, नम्की, चनौटे र भ्याल्ला छन् ।

घरघुरी सर्वेक्षणअनुसार कुल ५१९ जनाले विभिन्न सीपमूलक तालिम लिएको देखिन्छ । यस मध्ये सिलाई-वुनाई १०६ जनाले, निर्माणसँग सम्बन्धित ८८ जना, कम्प्यूटर ६९ जना, स्वास्थ्य सम्बन्धी तालिम लिने ३६ जना, पशु भेटनरी २७ जना रहेका छन् । यसैगरी इन्जिनियरिङ्ग १७ जना, आर्ट तथा पेन्टिनसँग सम्बन्धित १२ जना, वनसम्बन्धी १० जना र अन्य विभिन्न प्रकारका ७८ जनाले तालिम लिएका छन् ।

३.३.२ प्रमुख समस्या

स्थानीय स्तरमा व्यवसायिक उत्पादन हुन नसक्नु, सीमित उत्पादनको (जस्तै कफी, ढाका, अलैंची) बजारीकरण हुन नसक्नु, उद्यमशीलता तथा सीपको कमी, उद्योग तथा औद्योगिक ग्रामको स्थापना हुन नसक्नु, जडीवुटीजन्य वस्तु प्रशोधन गर्ने उद्योगको अभाव हुनु, उत्पादित वा आयातित वस्तुको उत्पादन लागत उच्च हुनु, प्राविधिक जनशक्तिको कमी हुनु लगानीको लागि वित्तीय पहुँच कमजोर हुनु, सहकारीको लगानी उद्यम विकासतर्फ परिचालित हुन नसक्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन् ।

३.३.३ अवसर र चुनौती

(क) अवसर

सर्वयाम यातायात पूर्वाधारबाट गाउँपालिका केन्द्र जोडिनु, स्थानीय लघु जलविद्युत आयोजनाबाट विद्युत आपूर्ति हुनु, गाउँपालिका औद्योगिक लगानी मैत्री हुनु, ढाँका, राडी जस्ता लघु उद्योगहरू विद्यमान हुनु र तिनका प्रवर्द्धनका सम्भावना रहनु, एक गाउँपालिका एक औद्योगिक ग्राम स्थापना गर्ने केन्द्रीय नीति रहनु, जडिबुटी पाँचऔँले, यार्चा, जटामसी, निर्मसी, पदमचाल, तेजपत्ता, दालचिनी, सतुवा, लोक्ता, सिस्नु, रिठो, लोठसल्ला, अल्लो, चिराइतो, टिमुर आदि उपलब्ध हुनु, कृषि र जडिबुटी सम्बन्धी प्रशोधन उद्योगको सम्भावना रहनु, लघु तथा घरेलु उद्योगका लागी आवश्यक कच्चा पदार्थहरू स्थानीय रूपमा उपलब्ध हुनु, क्षमता तथा उद्यम विकासमा कार्य गर्ने गैसको उपस्थिति रहनु, आदि यस क्षेत्रका प्रमुख अवसर हुन् ।

(ख) चुनौती

निजी क्षेत्र (लगानी) आकर्षित गर्नु, वित्तीय क्षेत्रमा पहुँच पुग्नु, स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगहरूको स्थापना गर्नु, औद्योगिक क्षेत्रका लागि आवश्यक पर्ने जनशक्तिको उत्पादन गर्नु, औद्योगिक उत्पादनको बजारसम्म पहुँच हुनु, युवा पलायन रोक्नु, औद्योगिक ग्राम र औद्योगिक

पूर्वाधारको विकास गर्नु, उद्यमशीलताको विकास गर्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन् ।

३.३.४ उद्देश्य

१. उद्यमशीलताको विकास गर्नु ।
२. उद्योग व्यवसाय क्षेत्रमा लगानी आकर्षित गर्नु ।

३.३.५ रणनीति

१. प्राविधिक ज्ञान र उद्यमशीलताको विकास गर्दै युवासमूहलाई उद्योग क्षेत्रमा आकर्षित गर्ने । (१)
२. प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता भएका स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगहरूको स्थापना गर्ने । (२)
३. निजी लगानीलाई आकर्षित गर्दै औद्योगिक उत्पादन तथा व्यापार व्यवसायमा वृद्धि गर्ने । (२)
४. स्थानीय बैङ्क तथा सहकारीलगायतका वित्तीय संस्थाहरूबाट बचत परिचालन गरी उद्यम व्यवसायमा लगानीका लागि पुँजी निर्माण गर्ने । (२)

३.३.६ कार्यनीति

रणनीति १: प्राविधिक ज्ञान र उद्यमशीलताको विकास गर्दै युवा समूहलाई उद्योग क्षेत्रमा आकर्षित गर्ने ।

१. स्थानीय स्तरमा लघु र घरेलु उद्योग व्यवसाय स्थापनालाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
२. वैदेशिक रोजगारबाट फर्किएका युवाहरूलाई उनीहरूले सिकेको सीपअनुरूप उद्योग व्यवसाय क्षेत्रमा लगानी गर्न आकर्षित गरिनेछ ।
३. स्थानीय उत्पादनमा आधारित उद्योग स्थापनाका लागि सीप विकास तथा तालिम कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
४. नयाँ स्थापना हुने रोजगारमूलक उद्योगमा स्किम धितोका आधारमा सहूलियत ऋण उपलब्ध गराउन सहजीकरण गरिनेछ ।
५. स्थानीय उत्पादनलाई प्रसन्न दिने खालका प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
६. परम्परागत प्रविधिमा आधारित उद्योगहरूलाई नयाँ प्रविधिसँग जोडी आयस्तर वृद्धि गर्न सहयोग पुऱ्याइनेछ ।
७. पछाडि परेका वर्ग पराम्परागत सीप भएका समूह पहिचान गरी नयाँ प्रविधिसँग आवद्ध गर्दै व्यवसायीकरण गर्न सहूलियत प्रदान गरिनेछ ।
८. महिला उद्यमशीलता तालिम सञ्चालन गरी महिलाद्वारा सञ्चालित उद्यमहरूलाई विशेष सहूलियत प्रदान गरिनेछ ।
९. “अजिरकोट ब्रेनगेन फोरम” को विकास गरी अजिरकोट मूलथलो भई बाहिर बस्नेहरूलाई लगानी गर्न आकर्षित गरिने तथा तिनका बीच आर्थिक सञ्जालीकरण गरिनेछ ।

रणनीति २: प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता भएका स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगहरूको स्थापना गर्ने ।

१. स्थानीय जडिबुटी, जैविक कृषि उपज, फलफूल तथा तरकारी प्रशोधनसम्बन्धी उद्योगहरूको स्थापना र विकासमा प्रोत्साहन गरिने छ ।
२. स्थानीय उत्पादनको ब्राण्डिङ गरी प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
३. स्थानीय उत्पादनको बजारीकरणका लागि सहकारी र निजी क्षेत्रसँग सञ्जालीकरण र सहकार्य गरिनेछ ।

रणनीति ३: निजी लगानीलाई आकर्षित गर्दै औद्योगिक उत्पादन तथा व्यापार व्यवसायमा वृद्धि गर्ने ।

१. औद्योगिक ग्रामको स्थापना गरिनेछ ।
२. औद्योगिक ग्राममा स्थापित उद्योगलाई कर तथा अन्य सहुलियत उपलब्ध गराइनेछ ।
३. स्थानीय उत्पादन विक्रीका लागि कोसेली घरको स्थापना गरिनेछ ।
४. बाहिर रहेका स्थानीय बासीलाई गाउँपालिकामा उद्यम व्यवसाय सञ्चालनमा लगानी गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
५. मूल्यलाई व्यवस्थित गर्न मूल्य सूची राख्ने र नियमित अनुगमन र नियमन गरिनेछ ।
६. अत्यावश्यक वस्तुको निर्वाध आपूर्तिको सुनिश्चितता गर्दै कृत्रिम अभाव, कालोबजारी जस्ता अनियमितता नियन्त्रण गरिनेछ ।
७. विषयगत उत्पादन संस्था र उद्योग वाणिज्य संघसँगको सहकार्यमा सबै किसिमका व्यापार व्यवसायलाई दर्ता गरी अभिलेखीकरण गराइनेछ ।

रणनीति ४: स्थानीय बैङ्क तथा सहकारीलगायतका वित्तीय संस्थाहरूबाट बचत परिचालन गरी उद्यम व्यवसायमा लगानीका लागि पुँजी निर्माण गर्ने ।

१. वित्तीय संस्थाहरूबाट बचतका स्किमहरू विकास गरी ससाना बचतहरूलाई उद्यम व्यवसायतर्फ परिचालन गरिनेछ ।
२. विभिन्न समूह र सामुदायिक संस्थामा छरिएर रहेको बचतलाई उद्यम व्यवसाय सञ्चालनमा लगानी गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।

३.३.७ प्रमुख कार्यक्रम

(क) स्थानीय तह आफैँले सम्पादन गर्ने

- नीति एव कानून तर्जुमा
- लगानी सम्मेलन,
- औद्योगिक ग्राम,
- स्थानीय उत्पादनको ब्राण्डिङ,
- उत्पादन वृद्धि तथा बजार पहिचान र प्रवर्द्धन,
- सीपमूलक तालिम कार्यक्रम,
- कृषि तथा जडिबुटी प्रशोधन उद्योगको स्किम निर्माण,

- कोसेली घर सञ्चालन ।

(ख) प्रदेश सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने

- व्यवसाय प्रवर्द्धन तालिम कार्यक्रम,
- प्रदर्शन स्थलको निर्माण
- स्थानीय लघु उद्योग प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक मानव र वित्तीय संसाधनको विकास ।

(ग) संघीय सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुन सक्ने

- औद्योगिक ग्राम स्थापना ।
- प्रविधि हस्तान्तरण ।
- औद्योगिक तथा व्यवसायिक सहूलियत ।
- उद्योग व्यवसायको संभावना अध्ययन र अनुसन्धान ।
- कर्जा सुरक्षण ।
- वैदेशिक लगानी आकर्षण ।
- वित्तीय संस्थाहरूको स्थापना ।

३.३.८ अपेक्षित उपलब्धि

औद्योगिक ग्रामको स्थापना भएको हुने, गापा क्षेत्रमा लघु/कुटिर तथा घरेलु उद्योगहरूको सङ्ख्या १०० पुगेको हुने, कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा यस क्षेत्रको योगदान २७ प्रतिशत पुगेको हुने, आर्थिक प्रतिष्ठानहरूको सङ्ख्या ९००, उत्पादनशील उद्योग ८०, रोजगारी सृजना २००० पुगेको हुने, कोसेली घरको सञ्चालन भएको हुने, घरेलु तथा साना उद्योग तथा व्यवसाय सञ्चालनसम्बन्धी विषयमा १०० जनाले सीप विकास तथा उद्यमशीलता विकाससम्बन्धी तालिम प्राप्त गरेको हुने, बजारमा अत्यावश्यक उपभोग्य वस्तुको नियमित आपूर्ति भएको हुनेछ ।

३.४ सहकारी तथा वित्तीय सेवा

३.४.१ पृष्ठभूमि

सहकारी क्षेत्रले अजिरकोटको आर्थिक विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ। संविधानले सहकारी क्षेत्रलाई स्थानीय तहको अधिकारमा राखेको छ, भने स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले सहकारी संस्थासम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्डको निर्माण, कार्यान्वयन र नियमन गर्ने लगायतका विभिन्न अधिकार स्थानीय तहलाई सुम्पेको छ।

यस गाउँपालिकामा २७ वटा सहकारी संस्थाहरू दर्ता भएकोमा १५ वटा सञ्चालनमा रहेका छन् भने एउटा बैंक र २ वटा वित्तीय संस्था कार्यरत रहेका छन्। यस गाउँपालिकामा जम्मा २१३३ (५६.३%) घरमूलीको बैंकमा खाता रहेको छ। जसमध्ये महिला घरमूलीको खाता ५१३ (५५.१० %) जना र पुरुष घरमूली १६२० (५६.५४ %) जनाको रहेको छ। वडागत रूपमा वडा नं. ४ मा सबै भन्दा धेरै बैंक खाता हुने घरपरिवार रहेका छन्। खातावाल घर मूलीको लैङ्गिक वर्गीकरणअनुसार महिला र पुरुषको सङ्ख्या पनि अन्य वडाको दाँजोमा वडा नं.४ मा धेरै छन्। सबैभन्दा कम खाता भएका महिला घरमूली वडा नं. १ मा ३९ जना छन् भने खाता भएका सबैभन्दा कम पुरुष घरमूली सोही वडामा १५६ जना रहेका छन्।

३.४.२ प्रमुख समस्या

सहकारी साक्षरताको कमी, उद्यमशीलताको कमी, ऋण तथा बचत सहकारीको बाहुल्यता हुनु, सहकारी संस्थाहरूले स्थानीय कृषि, पर्यटन, उद्योगका सम्भावनालाई उपयोग गर्न नसक्नु, सहकारीमा आधारित उद्यम व्यवसायको अभ्यास नहुनु, अपेक्षित रूपमा स-साना बचत परिचालन गर्न नसक्नु, बढी उत्पादनशील र पुँजी निर्माणको क्षेत्रमा न्यून लगानी हुनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन्।

३.४.३ अवसर र चुनौती

(क) अवसर

१५ वटा सहकारी संस्था सञ्चालनमा रहनु, सहकारी क्षेत्र गाउँपालिकाको अधिकारको दायरामा रहनु, कृषक उत्पादन समूहलाई सङ्गठित गरी सहकारीमा आवद्ध गर्नु, सहकारीमार्फत् व्यवसायिक कृषि तथा पशुपालन र जडिबुटी क्षेत्रमा लगानीको सम्भावना हुनु, संघीय सरकारबाट गाउँपालिकामा सहकारी खेती तथा सिंचाइका लागि सशर्त अनुदान उपलब्ध हुनु, उपभोग्य वस्तुहरूको सहज आपूर्तिको लागि सहकारी संस्थाहरूको भूमिका प्रभावकारी मानिनु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन्।

(ख) चुनौती

सहकारी साक्षरता विस्तार गर्नु, सहकारीको लगानीलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा परिचालन गर्नु, स-साना ऋण र बचत परिचालन गर्नु, निजी क्षेत्र र सहकारीबीच सहकार्य बढाउनु, सहकारीमा आधारित उद्योग व्यवसाय सञ्चालन गर्नु, स्थानीय सीप तथा प्रविधिको उपयोग गर्नु, सेवा क्षेत्रअन्तर्गत विशेष गरेर शिक्षा, स्वास्थ्य तथा संचार क्षेत्रमा सहकारी संस्थाहरूको क्रियाशीलता बढाउनु, सहकारी संस्थाहरूद्वारा उत्पादित वस्तुहरू बजारशृङ्खलामा आवद्ध गर्नु, बचत तथा ऋणबीचको व्याजदरलाई सन्तुलित तुल्याउनु, बचत तथा ऋणको सुरक्षण सुनिश्चित गर्नु आदि यस क्षेत्रमा देखिएका प्रमुख चुनौतीहरू हुन्।

३.४.४ उद्देश्य

सहकारिताका माध्यमबाट स्थानीय अर्थतन्त्रको विकास गर्नु ।

३.४.५ रणनीति

१. स-साना बचत परिचालन गरी पुँजी निर्माण गर्ने ।
२. सहकारी क्षेत्रको लगानी उत्पादनशील क्षेत्रमा उपयोग गर्ने ।
३. विषयगत उत्पादन समूहलाई सहकारीमा आवद्ध गराउने ।
४. सहकारी संस्थाहरूमा सुशासन कायम गर्ने ।

३.४.५ कार्यनीति

रणनीति १: गाउँ बस्ती तहमा वित्तीय सेवाको पहुँच अभिवृद्धि गर्ने ।

१. ससाना बचत परिचालन गरी पुँजी निर्माण गरिनेछ ।
२. एक घर एक खाताको अभियानमा सहयोग र सहजीकरण गरिनेछ ।
३. बैंकबाट प्रदान हुने सहूलियत ऋण तथा अनुदानको उपयोगका सम्बन्धमा सूचना प्रवाह गरी जानकारी गराइनेछ ।
४. विप्रेषण आयलाई बैंकिङ सेवाबाट प्रवाह गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ, वित्तीय साक्षरता कार्यक्रममा सहयोग पुर्याइनेछ ।
५. वित्तीय संस्थाहरूलाई उद्यम व्यवसायका क्षेत्रमा लगानी प्रवाह गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
६. स-साना बचत परिचालन गर्न सहकारी क्षेत्रको उपयोग गरिनेछ ।
७. सहकारीबाट कृषि तथा गैर कृषिजन्य उत्पादनमूलक उद्योग व्यवसायका लागि सहूलियतपूर्ण ऋण प्रवाह गराउन प्रोत्साहित गरिनेछ ।
८. सहकारी एवं वित्तीय संस्थाहरूद्वारा सङ्कलित बचत तथा प्रवाह गरिएको ऋणको सुरक्षणका लागि अनुगमन र नियमन प्रभावकारी बनाइनेछ ।

रणनीति २: सहकारी क्षेत्रको लगानी उत्पादनशील क्षेत्रमा उपयोग गर्ने ।

१. सहकारी संस्थाहरूलाई स्थानीय स्रोत र साधनमा आधारित आर्थिक क्रियाकलापमा लगानी गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।
२. सहकारी सदस्यहरूमा सीप, प्रविधि तथा उद्यमशीलताको विकास गर्न क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
३. सहकारीमार्फत् कृषि, वन तथा गैरकृषि उत्पादनलाई मूल्य शृङ्खलामा आवद्ध गरी बजारीकरण गरिनेछ ।

रणनीति ३: विषयगत उत्पादन समूहलाई सहकारीमा आवद्ध गराउने ।

१. कृषि, पशुपालन, वनजन्य उद्योग र पर्यटनलगायतका क्षेत्रसम्बद्ध उत्पादन समूहहरूलाई पहिचान गरी सहकारी संस्थामा आवद्ध गराइनेछ ।
२. सहकारी सदस्यहरूलाई व्यवसायिक पशुपालनमा क्रियाशील तुल्याउन सहकारी सदस्यहरूको साभा गोठ तथा चरनलाई प्रवर्द्धन र प्रोत्साहित गरिनेछ ।

३. सहकारी संस्थाहरूलाई कृषिजन्य उत्पादन (अन्नबाली, फलफूल, मौसमी/बेमौसमी तरकारी) लाई विषादीमुक्त गर्न जैविक प्रविधिको उपयोगमा परिचालन गरिनेछ ।
४. सहकारी सुपथ मूल्य पसलको स्थापना गरी अत्यावश्यक उपभोग्य सामग्रीको आपूर्तिको सुनिश्चित गरिनेछ ।
५. स्थानीय सहकारीबाट कृषिसामग्री तथा स्थानीय उत्पादनको खरिद विक्रीको व्यवस्थालाई सहज बनाइनेछ ।

रणनीति: ४ सहकारी संस्थाहरूमा सुशासन कायम गर्ने ।

१. सहकारीसम्बन्धी नीतिगत र कानूनी व्यवस्था मिलाइने छ ।
२. सहकारी सदस्यहरूलाई सहकारीको आधारभूत सिद्धान्त, मूल्य, आचार संहिता र कार्यविधिबारे अभिमूखीकरण गरिनेछ ।
३. सहकारी संस्थाहरूको प्रगति तथा वित्तीय स्थितिसम्बन्धमा जानकारी पुस्तिकाहरूको प्रकाशन, प्रतिवेदनहरूको सार्वजनिककरण गरी नियमितता, पारदर्शीता र जवाफदेहिता सुनिश्चित गरिनेछ ।
४. सहकारी संस्थाहरूको करोवारको नियमित लेखापरीक्षण गराई सोको प्रतिवेदन वार्षिक साधारण सभामा पेश हुने प्रभावकारी व्यवस्था मिलाइने छ ।
५. सहकारी संस्थाहरूको व्यवस्थित र अद्यावधिक अभिलेख राखिनेछ ।
६. सहकारी संस्थाहरूको नियमित अनुगमन तथा नियमन गरिनेछ ।
७. स्थानीय स्तरमा सहकारिता प्रवर्द्धनका लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारका बीचमा सहकार्य र समन्वय गरिनेछ ।

३.४.६ प्रमुख कार्यक्रम

(क) स्थानीय तह आफैले सम्पादन गर्ने कार्यक्रमहरू

१. सहकारीसम्बन्धी नीति तथा कानून तर्जुमा,
२. सहकारी साक्षरता तथा जागरण,
३. सहकारी संस्थाहरूको क्षमता विकास,
४. सहकारी संस्थाहरूको दर्ता, अनुगमन र नियमन ,
५. वित्तीय सेवाको पहुँच विस्तार,
६. वित्तीय साक्षरता,
७. सहकारी सेवा अनुदान ।

(ख) प्रदेश सरकारसँगको सहकार्यमा सम्पादन गर्ने कार्यक्रमहरू

१. सहकारी संस्थाहरूको क्षमता विकास,
२. उद्यमशीलता विकास,
३. सहकारी क्षेत्र विशेष अनुदान कार्यक्रम,
४. बचत तथा ऋणको सुरक्षण ।

(ग) संघ सरकारसँगको सहकार्यमा सम्पादन गर्ने कार्यक्रमहरू

१. सहकारी संस्थाहरूको क्षमता विकास,

२. सहकारी क्षेत्रमा उद्यमशीलता विकास,
३. सहकारी क्षेत्रको प्रवर्द्धन ,
४. सहकारी क्षेत्र विशेष अनुदान कार्यक्रम,
५. बचत तथा ऋण सुरक्षण ।

३.४.७ अपेक्षित उपलब्धि

गाउँपालिकाको सहकारी नीति र कानून तर्जुमा भएको हुने, ३०० जनालाई सहकारी साक्षरता प्रदान भएको हुने, सबै सहकारीको वार्षिक अनुगमन भएको हुने, ७५ प्रतिशत घरपरिवार सहकारी संस्थामा आवद्ध भएको हुने, सहकारी संस्थाको अभिलेख व्यवस्थापन भएको हुने, वित्तीय साक्षरता अभियान ७५ प्रतिशत घरपरिवारमा पुगेको हुने, सुपथ सहकारी पसल खुलेको हुने, सहकारी संस्था तथा वित्तीय संस्थाहरूद्वारा सङ्कलित बचत तथा प्रवाह गरिएको ऋणको सुरक्षण व्यवस्था भएको हुनेछ ।

परिच्छेद- ४

सामाजिक क्षेत्र

४.१ शिक्षा

४.१.१ पृष्ठभूमि

शिक्षा मानव विकासको मूल आधार हो । संविधानले पनि आधारभूत शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ । दिगो विकासको लक्ष्यमा पनि शिक्षालाई महत्वका साथ स्थान दिइएको छ । पन्ध्रौं योजनाको आधारपत्रमा पनि शिक्षालाई समृद्धिको मूल आधारको रूपमा लिइएको छ । संविधानले आधारभूत र माध्यमिक शिक्षालाई स्थानीय तहको एकल अधिकारको रूपमा स्थापित गर्दै अनिवार्य आधारभूत शिक्षा र निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको व्यवस्था गरेको छ ।

यस गाउँपालिकामा साक्षरता दर ८९% रहेको छ, जसमा महिला साक्षरता ८४.३६% र पुरुष साक्षरता ९६.१५% रहेको छ । गाउँपालिकामा पूर्व प्राथमिक ३, आधारभूत तह २२ (निजी १ सहित), माध्यमिक ८ गरी ३३ विद्यालय रहेका छन् । सामुदायिक विद्यालयहरूमा जम्मा १८७ जना शिक्षक रहेका छन् । तहगत रूपमा नि.मा.वि. मा २९ जना, मा.वि. मा १९, उच्च मा.वि. मा ७ जना र प्रा.वि. मा १३२ जना कार्यरत रहेको देखिन्छ । यी शिक्षकमध्ये २२ जना राहत कोटामा रहेको देखिन्छ । एकजनाले असाधारण विदामा बसेको देखिन्छ ।

यस गाउँपालिकामा शिक्षक/विद्यार्थीको अनुपात १:१४:६८ रहेको देखिन्छ । शैक्षिक सत्र २०७६ मा कुल ३५५३ विद्यार्थी रहेकोमा छात्रा १८०१ (५०.६८%) र छात्रको सङ्ख्या १७५२ (४९.३२%) रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकामा कक्षा १ मा भर्नादर ९४.८ प्रतिशत रहेको छ भने आधारभूतमा ८४.१ र माध्यमिक तहमा ७०.१ रहेको छ । यसैगरी कक्षा छाड्ने दर कक्षा ६ मा ३.७ प्रतिशत, कक्षा ८ मा ३.९ प्रतिशत र कक्षा १० मा २.२ प्रतिशत रहेको छ ।

४.१.२ प्रमुख समस्या

सामुदायिक विद्यालयमा विद्यार्थी सङ्ख्या कम हुँदै जानु, व्यवसायिक शिक्षाको कमी, भवन तथा शैक्षिक पूर्वाधार तथा अतिरिक्त क्रियाकलापको कमी, बाल, महिला र अपाङ्गमैत्री विद्यालयको कमी, विषयगत तथा महिला शिक्षिकाको कमी, विशेष शिक्षामा सहज पहुँचको कमी, पूर्व प्राथमिक तहमा बालबालिका शैक्षिक सामग्री (Kits) को कमी विभिन्न कारणवश विद्यालयमा भर्ना भएर विचमा विद्यार्थीले छोड्ने समस्या, बसाइ-सराइको असाधारण समस्या, सरकारी विद्यालयमा तल्लो कक्षादेखि अन्तर्राष्ट्रिय भाषा अङ्ग्रेजी निजी विद्यालयहरूको दाँजोमा व्यवस्था गर्न नसक्नु, सरकारी विद्यालयमा अनुशासनको कमी, अनुगमन तथा निरीक्षणको कमी र विद्यालयमा पुस्तकालयको अभाव आदि शिक्षा क्षेत्रका प्रमुख समस्याका रूपमा रहेका छन् ।

४.१.३ अवसर र चुनौती

(क) अवसर

आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा स्थानीय तहको अधिकारमा रहनु, माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क हुनु, एक स्थानीय तह एक प्राविधिक विद्यालयको नीति रहनु, विद्यालय नक्साङ्कन र समायोजनको अधिकार स्थानीय तहमा रहनु, योग्यता पुगेका र तालिम प्राप्त शिक्षकको उपलब्धता

हुनु, शिक्षामा महिला शिक्षक र छात्राहरूको पहुँचमा वृद्धि हुनु, विपन्न, दलित, अपाङ्ग, छात्रा, सीमान्तकृत र जेहेन्दार विद्यार्थीहरूको लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था हुनु आदि प्रमुख अवसरहरू हुन् ।

(ख) चुनौती

विद्यार्थीको सङ्ख्या अनुसार शिक्षकको व्यवस्था गर्नु, तालिम प्राप्त शिक्षक तथा प्रशासनिक जनशक्तिको व्यवस्था गर्नु, निजी र सामुदायिक विद्यालयबीच भएको शैक्षिक गुणस्तरमा समानता ल्याउनु, विद्यालय उमेर समूहका सबै बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना गर्नु, विद्यालय छाड्ने दर कम गर्नु, बाल, अपाङ्ग तथा महिलामैत्री विद्यालय बनाउनु, विद्यालयमा खेलकूद पूर्वाधारको विकास गर्नु, पूर्वप्राथमिक शिक्षालाई समुदाय एवं विद्यालयस्तरमा सञ्चालन गर्नु, प्राविधिक विद्यालय स्थापना र सञ्चालन गर्नु, समयसापेक्ष विद्यालय पूर्वाधारको व्यवस्था गर्नु आदि प्रमुख चुनौती हुन् ।

४.१.४ उद्देश्य

गुणस्तरीय तथा सीपमूलक शिक्षाको विकास गर्दै शिक्षामा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

४.१.५ रणनीति

१. भिकाउ, टिकाउ र विकाउको नीति अवलम्बन गर्ने,
२. शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार गर्ने,
३. गुणस्तरीय, प्राविधिक एवं विशेष शिक्षाको विकास र विस्तार गर्ने,
४. अनौपचारिक शिक्षाको विस्तार गर्दै औपचारिक, व्यवसायिक एवं विद्युतीय शिक्षामा आवद्ध गर्ने ।

४.१.६ कार्यनीति

रणनीति १ : भिकाउ, टिकाउ र विकाउको नीति अवलम्बन गर्ने

१. सबै विद्यालय उमेर समूहका बालबालिकालाई अनिवार्य विद्यालय भर्ना अभियान संचालन गरिनेछ ।
२. सबै बालबालिकालाई विद्यालयमा ल्याउन र टिकाउन आमा समूह, सामुदायिक संस्था, क्लव तथा स्थानीय गैससलाई परिचालन गरिनेछ ।
३. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षालाई कार्यान्वयनमा ल्याउन अभिभावक शैक्षिक चेतना विस्तार कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
४. विपन्न र पछाडि परेका वा पारिएका वर्ग, लिङ्ग र समूहलाई विद्यालय भित्र्याई टिकाउन छात्रवृत्ति, खाजा, पोसाकलगायत विशेष प्रोत्साहनजनक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछन् ।
५. विद्यालयलाई महिला बाल एवं अपाङ्गमैत्री रूपमा विकास गरी विद्यालय शिक्षा पूरा गर्न आकर्षित गरिनेछ ।
६. स्थानीय पहिचान दर्शाउने पाठ्य सामग्रीको विकास गरी लागू गरिनेछ ।
७. बालिका शिक्षालाई प्रोत्साहित गर्न महिला मैत्री शौचालय, स्यानेटरी प्याडको उपलब्धता र व्यवस्थापनको समुचित व्यवस्था गरिनेछ ।
८. माध्यमिक विद्यालयमा व्यवसायिक एवं जीवनोपयोगी सीपमूलक शिक्षाको विस्तार गरिनेछ ।

९. गाउँपालिकाको संभाव्यता र आवश्यकताका आधारमा नजिकका स्थानीय तहसँग समेत समन्वय र सहकार्य गरी एक बहुप्राविधिक विद्यालय स्थापना गरी सञ्चालन गरिनेछ ।

रणनीति २ : शैक्षिक गुणस्तरको सुधारमा आवश्यक सुधार गर्ने

१. सामाजिक विकास समिति अन्तर्गत शिक्षासम्बन्धी योजना र विकाससम्बन्धी कार्य क्षेत्रसहित सरोकारवाला समेतको सहभागिता रहने गरी शिक्षा विकास उपसमिति गठन गरिनेछ ।
२. विद्यालय शैक्षिक विकासका लागि व्यवस्थापन समितिको क्षमता विकास गरी शैक्षिक गुणस्तर वृद्धि गरिनेछ ।
३. बालविकास केन्द्रलाई औपचारिक शिक्षा प्रणालीमा आवद्ध गरिनेछ ।
४. शैक्षिक नक्साङ्कन गरी सोही आधारमा विद्यालयको पुनःसंरचना गरी विद्यार्थीको अनुपातमा शिक्षक समायोजन गरिनेछ ।
५. प्रदेश सरकारसँगको समन्वयमा नपुग भएका विषय शिक्षकहरूको दरवन्दी व्यवस्था गरी पूर्ति गरिनेछ ।
६. प्रत्येक विद्यालयमा शिक्षक-विद्यार्थी र शिक्षक कक्षाकोठाको अनुपात मिलाई शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था मिलाइनेछ ।
७. शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्न सामाजिक परीक्षणलगायत शिक्षक, विद्यार्थी र अभिभावकबीच नियमित रूपमा सम्वाद एवं अन्तरक्रिया गरिनेछ ।
८. विद्यालयमा विद्युतीय शिक्षा, ई-पुस्तकालय, खेलमैदान, सरसफाइ एवं वातावरणीय शिक्षा, नैतिक एवं शारीरिक शिक्षा, प्रयोगशाला जस्ता आधारभूत सुविधा उपलब्ध गराइनेछ ।
९. महिला शिक्षिकाको अनुपात वृद्धि गर्दै लगिनेछ ।
१०. शिक्षकको क्षमताविकास र पुनर्ताजगीको लागि समयसमयमा तालिममा संलग्न गराइनेछ ।
११. शिक्षकको कार्यसम्पादन सिकाइ उपलब्धिसँग आवद्ध गरिनेछ ।
१२. गाउँपालिकाको एउटा विद्यालयलाई नमूना विद्यालयको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
१३. सामुदायिक विद्यालयमा अङ्ग्रेजी माध्यममा शिक्षा दिन प्रोत्साहित गरिनेछ ।
१४. पाँच, आठ, एसइइ (SEE) र १२ कक्षामा उच्चतम अङ्क ल्याउने विद्यार्थी, विषय शिक्षक र विद्यालयलाई पुरस्कृत गरिनेछ ।
१५. शैक्षिक नीति तथा योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
१६. सुविधासहितको मेगा (Mega) विद्यालय स्थापना गरिनेछ ।

रणनीति ३ : गुणस्तरीय, प्राविधिक एवं विशेष शिक्षाको विकास र विस्तार गर्ने

१. दुईवटा बहुप्राविधिक विद्यालय स्थापना गरी सञ्चालन गरिनेछ ।
२. महिला, दलित, अपाङ्ग, विपन्न तथा पछाडि परेका वा पारिएका समूहको गुणस्तरीय, प्राविधिक एवं विशेष शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्दै लगिनेछ ।

३. भिन्न क्षमता भएका बालबालिकालाई सीपमूलक विशेष शिक्षा प्रदान गर्न अन्तर सरकार, अन्तर स्थानीय तह, गैसस र निजी क्षेत्र समेतसँग समन्वय गरी उपयुक्त विद्यालयमा छात्रवृत्तिसहित पठनपाठनको व्यवस्था गरिनेछ ।
४. महिला, दलित, विपन्न तथा पछाडि परेका वा पारिएका वर्गलाई गुणस्तरीय र प्राविधिक शिक्षामा पहुँच वृद्धि गर्न छात्रवृत्तिलगायत अन्य प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ ।
५. विद्यालय शिक्षा पूरा नगरेका किशोरकिशोरीहरूलाई विद्यालयकेन्द्रित व्यवसायिक शिक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

रणनीति ४ : अनौपचारिक शिक्षाको विस्तार गर्दै औपचारिक, व्यवसायिक एवं विद्युतीय शिक्षामा आबद्ध गर्ने

१. आधारभूत शिक्षाबाट वञ्चित विद्यालय उमेर समूहभन्दा माथिका किशोरकिशोरीहरूलाई उनीहरूको अनुकूल अनौपचारिक सीपमूलक र डिजिटल साक्षरता कक्षा सञ्चालन गरिनेछ ।
२. विद्यालयकेन्द्रित साक्षरता कार्यक्रमलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ भने साक्षरता कार्यक्रम डिजिटल र जीवनोपयोगी शैक्षिक पाठ्यक्रमसँग आबद्ध गराइनेछ ।
३. साक्षरता कार्यक्रममा गैरसरकारी संस्थाहरूको परिचालन र समन्वय गरिनेछ ।

४.१.७ प्रमुख कार्यक्रम

(क) स्थानीय तह आफैँले सम्पादन गर्ने

- विद्यार्थीहरूलाई दिवाखाजा,
- गरिव तथा जेहेन्दार तथा संरक्षक नभएका विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति,
- प्रतिभा पहिचान,
- सबै तहका विद्यार्थीहरू सहभागी हुने गरी विभिन्न बौद्धिक र शारीरिक कार्यक्रम,
- भर्ना अभियान घरदैलो कार्यक्रम,
- हरेक विद्यालयमा कम्तिमा एक कम्प्युटर शिक्षकको व्यवस्थापन,
- शैक्षिक नीति तथा योजना तर्जुमा,
- गाउँपालिका तथा अन्तर विद्यालयस्तरीय खेलकूद,
- विद्यालय पूर्वाधार सुधार तथा शैक्षिक सामग्री,
- मेगा (Mega) विद्यालय स्थापना,
- स्थानीय पाठ्यक्रम “अजिरकोट सेरोफेरो” विकास,
- शैक्षिक चुनौती कोष,
- सूचना प्रविधि तथा कम्प्युटर ल्याब ।

(ख) प्रदेश सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने

- विज्ञान प्रयोगशाला, इ-पुस्तकालय, कम्प्युटर ल्याब,
- बहुप्राविधिक शिक्षालय स्थापना,
- पाठ्यक्रममा सुधार,
- शिक्षक दरवन्दी र आपूर्ति,
- शिक्षक तालिम,
- परीक्षा सञ्चालन,

- गाउँपालिकास्तरीय खेलकुद रङ्गशाला,
  - मेगा (Mega) विद्यालय स्थापना ।
- (ग) संघीय सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुन सक्ने
- प्राविधिक शिक्षालयको स्थापना,
  - शिक्षक आपूर्ति,
  - शिक्षकको विषयगत तालिम,
  - शैक्षिक मूल्याङ्कन ।

४.१.८ अपेक्षित उपलब्धि

पूर्ण साक्षर गाउँपालिका घोषित भएको हुने, विद्यालय उमेरका सबै बालबालिका विद्यालयमा हुने, आधारभूत तहमा विद्यालय छाड्ने दर शून्यमा झरेको हुने, २ वटा बहुप्राविधिक विद्यालय स्थापना भएको हुने, एक मेगा विद्यालय स्थापना भएको हुने, भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त संपूर्ण विद्यालयको पुर्ननिर्माण सम्पन्न भएको हुने, गाउँपालिका स्तरीय खेलकुद मैदान निर्माण भएको हुने, सबै माध्यमिक तहमा कम्प्युटर ल्याव र विज्ञान प्रयोगशाला स्थापना भएको हुने, सबै दरबन्दीमा शिक्षक पदपूर्ति भएको हुने, विद्यालय बाल, अपाङ्ग र छात्रामैत्री भएको हुनेछ ।

४.२ स्वास्थ्य र पोषण

४.२.१ पृष्ठभूमि

स्वस्थ जीवन मानव विकास सूचकाङ्कको महत्वपूर्ण आधार हो। स्वच्छ खानेपानी, औषधि तथा उपचारको राम्रो व्यवस्था, स्वास्थ्य संस्थाको उपस्थितिअनुसार यहाँ हाल ५ वटा स्वास्थ्य चौकी, ४ वटा सामुदायिक स्वास्थ्य एकाई गरी ९ वटा स्वास्थ्य संस्था रहेको देखिन्छ। उक्त स्वास्थ्य संस्थाहरू मध्ये प्रसूति सेवा ६ वटामा, ल्याव सेवा २ वटामा, परामर्श सेवा ९ वटामा र खोपसेवा ५ वटामा रहेका छन्। यसैगरी भन्नेक स्थित स्वास्थ्य चौकीमा एक्सरे सेवासमेत उपलब्ध रहेको छ।

यस गाउँपालिकाको कुल जनसंख्याको ५.८६ प्रतिशत कुनै न कुनै रोगबाट प्रभावित रहेका छन्। ४.६४ प्रतिशत सामान्य रोगी र १.२२ प्रतिशत दीर्घ रोगी रहेका छन्। यी रोगहरूको भार महिला र पुरुषबीच करिब समान रहेको छ। यहाँ दिर्घ रोगमा मुटु, टि.बी., श्वासप्रश्वास, मधुमेह र उच्च रक्तचाप प्रमुख रूपमा रहेका छन्। यसैगरी सामान्य रोगहरूमा ज्वरो, भाडापखाला, जन्डिस, आड खस्ने र निमोनिया प्रमुख समस्याका रूपमा रहेका छन्।

यस गाउँपालिकामा एक घण्टाभित्र स्वास्थ्य संस्थामा पहुँच भएको जनसंख्या ७५ प्रतिशत रहेको छ। विरामी पर्दा स्वास्थ्य संस्थामा जाने जनसंख्याको अनुपात ८० प्रतिशत रहेको छ। संस्थागत प्रसूती ५५ प्रतिशत रहेको छ। यहाँ पूर्ण खोप लगाउने बालबालिका ६२ प्रतिशत, भिटामिन ए प्राप्त गर्ने बालबालिका ९१ प्रतिशत रहेको छ। जन्मदा २५०० ग्राम भन्दा कम तौल भएका बालबालिका १५ प्रतिशत रहेको छ। भाडापखालाको संक्रमण दर प्रतिहजार १३५ जना रहेको छ। यसैगरी स्वास्थ्य बीमा गर्ने परिवार ३ प्रतिशत रहेका छन्।

४.२.२ प्रमुख समस्या

आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा पहुँचको कमी, गाउँपालिकामा अस्पताल नहुनु, मानसिक रोग बढ्दै जानु, खोप क्लिनिक तथा ओआरसि (ORC) पूर्वाधार नहुनु, सबै बालबालिका खोपको दायरामा आउन नसक्नु, सबै स्वास्थ्य चौकीमा सुत्केरी सुविधा उपलब्ध भइनसक्नु, सरकारबाट वितरण हुने आधारभूत औषधी अपुग हुनु, स्वास्थ्य उपकरणको कमी, स्वास्थ्यकर्मीको निरन्तर उपस्थितिको कमी, स्वास्थ्य चेतनाको अभाव, परम्परागत धामी-भाँकी प्रणालीको विद्यमानता, आयुर्वेदलगायतका वैकल्पिक स्वास्थ्य सुविधाको कमी, रिफरल स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गर्न टाढा जानुपर्ने बाध्यता हुनु, पोषणसम्बन्धी चेतनाको कमी आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन्।

४.२.३ अवसर र चुनौती

(क) अवसर

आधारभूत स्वास्थ्य सेवा स्थानीय तहको अधिकारमा हुनु, दिगो विकासका लक्ष्यमा स्वास्थ्यलाई प्रमुखताका साथ राखिनु, सबै वडामा भवनसहितको स्वास्थ्य संस्था हुनु, सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई, गाउँघर क्लिनिक हुनुका साथै स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरू सक्रिय रहनु, स्वास्थ्य क्षेत्रमा काम गर्ने गैसको उपस्थिति हुनु, स्वास्थ्य सेवामा निजी क्षेत्रको संलग्नता बढ्दै जानु, जडिबुटीको उपलब्धता रहनु, स्वास्थ्य सेवाप्रति अत्यधिक जनचासो हुनु र गाउँपालिकाको प्राथमिकतामा रहनु, स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रम सञ्चालन हुनु, हरेक स्थानीय तहमा कम्तिमा १५ शैया क्षमताको अस्पताल स्थापना गर्ने सरकारी नीति हुनु आदि यहाँका अवसर हुन्।

(ख) चुनौती

आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई सबैको पहुँचभित्र ल्याउनु, स्वास्थ्य संस्थामा बैकल्पिक स्वास्थ्य सेवाको एकीकृत व्यवस्थापन गर्नु, सबैलाई स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी हुने अवस्थाको सृजना गर्नु, पोषणसम्बन्धी चेतना र खाद्य व्यवहारमा परिवर्तन ल्याउनु, स्वास्थ्य र सरसफाइसम्बन्धी चेतना विस्तार गर्नु, मानसिक एवं सर्ने र नसर्ने रोगमा कमी ल्याउनु, स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रममा सबैलाई समेट्नु, जडिबुटी प्रशोधन तथा आयुर्वेदिकलगायतका बैकल्पिक उपचार प्रणालीलाई प्रवर्द्धन गर्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन् ।

४.२.४ उद्देश्य

आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य तथा पोषण सेवामा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

४.२.५ रणनीति

१. सबै वडामा प्रसूति सेवासहितको आधारभूत स्वास्थ्य सेवा सुनिश्चित गर्ने ।
२. गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा पहुँच विस्तार गर्ने ।
३. बैकल्पिक स्वास्थ्य सेवालाई स्वास्थ्य सेवामा एकीकृत गर्ने ।
४. स्वास्थ्यसम्बन्धी प्रतिकारात्मक, उपचारात्मक र प्रवर्धनात्मक सचेतना अभिवृद्धि गर्ने ।
५. बहुक्षेत्रीय पोषणलाई स्वास्थ्य सेवामा घनिष्ठ रूपमा आवद्ध गर्ने ।

४.२.६ कार्यनीति

रणनीति: १ सबै वडामा प्रसूति सेवासहितको आधारभूत स्वास्थ्य सेवा सुनिश्चित गर्ने

१. सबै वडास्थित स्वास्थ्य संस्थामा प्रसूती सेवासहितको स्वास्थ्यसेवा उपलब्ध गराइनेछ ।
२. स्वास्थ्य संस्थामा स्वास्थ्यकर्मीको निरन्तरताका साथै न्यूनतम स्वास्थ्यसम्बन्धी उपकरण तथा अन्य पूर्वाधारको व्यवस्था मिलाइनेछ ।
३. सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई, खोप क्लिनिक, गाउँघर क्लिनिकबाट प्रदान गर्ने सेवा अभिवृद्धि गरिनेछ ।
४. सुरक्षित मातृत्व, खोप सेवा, परिवार नियोजन, बाल स्वास्थ्य, मनोसामाजिक परामर्श सेवा तथा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा हरेक नागरिकलाई प्रदान गरिनेछ ।
५. जुकाको औषधि, भिटामिन ए, हेपाटाइटिस वी, हात्तीपाइले लगायतका खोप जस्ता कार्यक्रमलाई अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
६. आधारभूत निःशुल्क औषधि सबै स्वास्थ्य संस्थामा बाह्रै महिना उपलब्ध हुने व्यवस्था गरिनेछ ।
७. नियमित गर्भ परीक्षण स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी हुने महिलाहरूलाई नगद सुविधासहित सामग्रीसहितको प्याकेज उपलब्ध गराइनेछ ।
८. विपन्न र वञ्चितमा परेका समुदायको स्वास्थ्यसेवा प्राप्तिमा देखिएका अवरोधहरू पहिचान गरी स्वास्थ्यसेवाको पहुँचमा ल्याउन विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
९. अस्पतालबाट वडास्थित स्वास्थ्य संस्था केन्द्रित घुम्तीसेवा प्रदान गरिने छ । घुम्ती सेवा सहजीकरणमा महिला स्वयंसेविका परिचालन गरिनेछ ।

- १० पाठेघर, स्तन क्यान्सर, आङ्ग खस्ने जस्ता महिलासम्बन्धी रोगका लागि स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन गरी निःशुल्क परीक्षण गरिनेछ ।

रणनीति २ गुणस्तरीय स्वास्थ्यसेवामा पहुँच विस्तार गर्ने

१. रिफरल सुविधासहितको गाउँपालिका स्तरीय कम्तिमा १५ शैयाको अस्पताल स्थापना गरिनेछ ।
२. अस्पतालमा न्यूनतम स्वास्थ्य उपकरण, प्रयोगशाला र विशेषज्ञ चिकित्सकको सेवा उपलब्ध गराइनेछ ।
३. चिकित्सा विज्ञान अध्ययन संस्थान तथा विशेषज्ञ अस्पतालहरूबाट नियमित रूपमा अस्पताल केन्द्रित घुम्ती विशेषज्ञ सेवा उपलब्ध गराइनेछ ।
४. जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका, विपद् तथा दुर्घटनाबाट पीडित र जोखिममा परेका बालबालिका र महिलालाई सरलीकृत विशेषसेवा उपलब्ध गराइनेछ ।
५. गाउँपालिकामा देखिएका प्रमुख रोगहरूको पहिचान गरी उपचारसम्बन्धी विशेष व्यवस्था गरिनेछ ।
६. भरपर्दो र नियमित एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन गरिनेछ ।

रणनीति ३ बैकल्पिक स्वास्थ्य सेवालाई स्वास्थ्य सेवामा एकीकृत गर्ने

१. आयुर्वेद, प्राकृतिक चिकित्सा, होमियोप्याथी, आम्ची जस्ता परम्परागत चिकित्सा पद्धतिहरूलाई स्वास्थ्य संस्थासंग एकीकृत गरी व्यवस्थित गरिनेछ ।
२. योग, ध्यान, शारीरिक व्यायाम जस्ता स्वास्थ्य प्रवर्धक चेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने छ ।
३. जडिबुटीको पहिचान, अनुसन्धान, प्रशोधन र प्रयोगमा बढावा दिइनेछ ।
४. परम्परागत धामी भाँक्रीलाई तालिम प्रदान गरी आधुनिक चिकित्सा प्रणालीका बारेमा जानकारी गराई विरामीलाई स्वास्थ्य केन्द्रमा पठाउन जागृत गराइनेछ ।

रणनीति ४: स्वास्थ्य सम्बन्धी प्रतिकारात्मक, उपचारात्मक र प्रवर्धनात्मक सचेतना अभिवृद्धि गर्ने

१. स्वास्थ्य संस्था, सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई, महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका, खोप क्लिनिक, गाउँघर क्लिनिक आदिजस्ता संस्थाहरू मार्फत् स्वास्थ्य सचेतना विस्तार गरिनेछ ।
२. स्वास्थ्य सचेतनामा विद्यालय, शिक्षक र विद्यार्थी तथा नागरिकसमाज उन्मुख सामुदायिक संघसंस्था र गैससको परिचालन गरिनेछ ।
३. स्वास्थ्य चेतना विस्तारमा रेडियो कार्यक्रम, नाटक तथा अन्य श्रव्यदृश्य कार्यक्रमहरूको उत्पादन र प्रसारण गरिनेछ ।
४. स्वास्थ्य क्लिनिकलगायत निजी स्वास्थ्यसेवा प्रदायक संस्थाहरूको प्रभावकारी अनुगमन र नियमन गरिनेछ ।
५. महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरी परिचालन गरिनेछ ।

रणनीति ५ बहुक्षेत्रीय पोषणलाई स्वास्थ्य सेवामा घनिष्ठ रूपमा आवद्ध गर्ने

१. खाद्य पोषण र आमाको दुधको पौष्टिकतासम्बन्धी चेतना अभिवृद्धि गरिनेछ ।

२. पोषणसम्बन्धित शिक्षा, स्वास्थ्य खानेपानी, कृषि, पशु विकास जस्ता बहुक्षेत्रीय कार्यक्रमलाई एकीकृत र समन्वयात्मक रूपमा सञ्चालन गरिने छ ।
३. विद्यालय तहमा स्वास्थ्य र पोषणसम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गरी विद्यार्थीमार्फत् घरघरसम्म स्वास्थ्य तथा पोषणसम्बन्धी चेतनाको विस्तार गरिनेछ ।
४. स्थानीय रूपमा उत्पादित वस्तुहरूको उपयोग बढाउने गरी विद्यालयकेन्द्रित खाद्य व्यवहारमा सुधार कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
५. सुनौलो हजार दिन, सुआहारा, भिटामिन ए जस्ता कार्यक्रमलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।
६. पोषणसम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सामुदायिक संस्था, आमासमूह तथा गैससलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।
७. आमासमूहको नियमित बैठक गरी मातृ तथा बाल स्वास्थ्य, पोषण र खोप सेवाबारे जानकारी प्रवाह र अनुभव आदान-प्रदान गरी सचेतना अभियानमा परिचालन गरिनेछ ।
८. स्वास्थ्य तथा पोषणसम्बन्धी क्षेत्रमा कार्यरत संस्थाहरूबीच कार्यगत समन्वय प्रभावकारी बनाइनेछ ।

४.२.७ प्रमुख कार्यक्रम

(क) स्थानीय तह आफैँले सम्पादन गर्ने ।

१. प्रजनन सेवासहित सबै वडामा स्वास्थ्य चौकीको स्तरोन्नति,
२. गाउँपालिका स्तरको अस्पतालको निर्माण,
३. स्वास्थ्य पूर्वाधार तथा औजार उपकरणको व्यवस्था,
४. औषधि खरिद, व्यवस्थापन,
५. स्वास्थ्य जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालन,
६. विपन्न नागरिक उपचार कोष स्थापना गर्ने,
७. विभिन्न स्वास्थ्य सूचकाङ्कको तथ्यांक सङ्कलन गर्ने,
८. वडा स्तरीय स्वास्थ्य संस्था केन्द्रित घुम्ती स्वास्थ्यसेवा,
९. प्रयोगशाला स्थापना,
- १० पूर्ण खोप कार्यक्रम,
- ११ स्वास्थ्य तथा पोषणसम्बन्धी सचेतना अभिवृद्धि,
१२. करेसावारी प्रवर्धन कार्यक्रम सञ्चालन,
१३. स्वास्थ्य आमा समूहको बैठक नियमित सञ्चालन,
१४. आयुर्वेद औषधालयलाई स्वास्थ्य संस्थाको एकीकृत छातामा सञ्चालन ।

(ख) प्रदेश सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने ।

१. १५ शैयाको अस्पताल स्थापना,
२. विद्यालय स्वास्थ्य शिक्षा सञ्चालन,

३. अस्पताल केन्द्रित घुम्ती विशेषज्ञ सेवा (Health Camp) सञ्चालन,
४. तालिम तथा जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालन,
५. सामुदायिक स्वास्थ्य कार्यकर्ता अहेब, अनमिको व्यवस्थापन गरी परिवार स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन,
६. टेली मेडिसिन,
६. बर्थिङ सेन्टरको लागि आवश्यक औजार उपकरण (USG) को व्यवस्थापन
७. स्वास्थ्यकर्मीको पदपूर्ति ।

(ग) संघीय सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुन सक्ने ।

१. अस्पताल तथा स्वास्थ्य भवन निर्माण,
२. विशिष्टीकृत औषधिको आपूर्ति,
३. विशिष्टीकृत घुम्ती सेवा,
४. स्वास्थ्य बीमा,
५. आधुनिक औजार तथा उपकरणको व्यवस्थापन ।

४.२.८ अपेक्षित उपलब्धि

एक घण्टाभित्र स्वास्थ्य संस्थामा पहुंच भएको जनसंख्या ९५ प्रतिशत पुगेको हुने, सबै वडामा बर्थिङ सेवा उपलब्ध भएको हुने, शतप्रतिशत बालबालिका पूर्ण खोप (प्याकेज) लिएको हुने, ७५ प्रतिशत महिला स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी भएको हुने, ३ वटा वडा पूर्ण संस्थागत सुत्केरी वडा घोषणा भएको हुने, शतप्रतिशत बालबालिकाले भिटामिन ए प्राप्त गरेको हुने, जन्मदा २५०० ग्राम भन्दा कम तौल भएका बालबालिका ५ प्रतिशतभन्दा कम भएको हुने, भ्रूणपखालाको संक्रमण दर प्रतिहजार २० जनामा भरेको हुने, आधारभूत निशुल्क औषधि बाह्रै महिना उपलब्ध भएको हुने, गाउँपालिका केन्द्रमा १५ शैयाको अस्पताल स्थापना भएको हुने, बाल कुपोषण १० प्रतिशतमा भरेको हुने, २५ प्रतिशत जनसङ्ख्या स्वास्थ्य बीमामा आवद्ध भएका हुनेछन् ।

४.३ युवा तथा खेलकुद

४.३.१ पृष्ठभूमि

युवावर्ग राष्ट्रनिर्माणका प्रमुख स्रोत हुन् । त्यसैले तिनको शारीरिक, मानसिक तथा बौद्धिक विकासले समाजको विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । अजिरकोट गाउँपालिकामा १६ देखि ४० वर्षसम्मको जनसंख्या ४६.०२ प्रतिशत रहेबाट यहाँ युवा जनसङ्ख्याको बाहुल्यता देखिन्छ । यसैगरी अति उत्पादनशील उमेर समूहको जनसङ्ख्या (१६-३०) ३१.५४ प्रतिशत रहेको छ । ६० वर्षभन्दा माथिको जनसङ्ख्या करिब १२ प्रतिशत मात्र भएको र मध्यिका (Median) आयु २५ वर्ष भएको कारण गाउँपालिकाले जानसाङ्ख्यिक लाभ लिने सुवर्ण अवसर रहेको छ ।

४.३.२ प्रमुख समस्या

सीप र उद्यमशीलताको कमी हुनु, युवाको उपयोग सिर्जनशील क्षेत्रमा हुन नसक्नु, युवा पलायन बढ्नु, बेरोजगारको आकारमा युवा उमेर समूहको बाहुल्यता, कुलत र असामाजिक व्यवहारमा युवा संलग्नता बढ्दै जानु, युवामा मनोआवेग र नकारात्मक सोचको विकास हुनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन् ।

४.३.३ अवसर/चुनौती

(क) अवसर

युवाहरूको बाहुल्यताले गर्दा जनसाङ्ख्यिक लाभको अवस्था हुनु, युवामैत्री नीति हुनु, उद्यम व्यवसायमा युवाको बढ्दो रुचि, विपद् व्यवस्थापन, स्वयंसेवा तथा सामाजिक कार्यमा युवाको बढ्दो संलग्नता, खेलकुदमा युवाहरूको बढ्दो आकर्षण, प्राविधिक शिक्षाप्रति युवाहरूको बढ्दो संलग्नता, विदेशमा सिकेको सीप स्वदेशमा उपयोग गर्ने युवाचाहना आदि यस क्षेत्रका प्रमुख अवसरहरू रहेका छन् ।

(ख) चुनौती

बढ्दो युवा पलायन रोक्नु, युवाहरूलाई प्राविधिक तथा जीवन उपयोगी शिक्षा प्रदान गर्नु, युवालाई आय-आर्जन र रोजगारीमा संलग्न गराउनु, वैदेशिक रोजगारबाट फर्किएका युवाहरूको सीप र विप्रेषण आयलाई रोजगार र स्वरोजगारमूलक लगानीमा प्रवाहित गर्नु, युवाको सीप र सिर्जनशीलतालाई गाउँको विकासमा उपयोग गर्नु, खेलकुद तथा सामाजिक कार्यमा युवाहरूलाई आकर्षण गर्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती रहेका छन् ।

४.३.४ उद्देश्य

गाउँपालिकाको विकासमा युवा परिचालन गर्नु ।

४.३.५ रणनीति

- (१) युवा जनशक्तिको सीप तथा क्षमता विकास गरी उत्पादनशील क्षेत्रमा उपयोग गर्ने ।
- (२) खेलकुद तथा सामाजिक कार्यमा युवा संलग्नता अभिवृद्धि गर्ने ।

४.३.६ कार्यनीति

रणनीति: १ युवा जनशक्तिको सीप तथा क्षमता विकास गरी उत्पादनशील क्षेत्रमा उपयोग गर्ने ।

१. युवा लक्षित सीपमूलक तालिम सञ्चालन गरी व्यवसायसँग आवद्ध गराइनेछ ।

२. अन्तर सरकार समन्वयमा युवा लक्षित रोजगारमूलक आयआर्जन तथा उद्यमशीलताका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछन् ।
३. उद्यमशील युवाहरूलाई वित्तीय सेवा तथा सहूलियत ऋण आदिमा पहुँच विस्तार गरिनेछ ।
४. व्यवसायिक एवं नैतिक शिक्षाका माध्यमबाट युवावर्गलाई दक्ष एवं अनुशासित बनाइनेछ ।
५. नीति निर्माणमा युवाको सहभागिता वृद्धि गरिनेछ ।
६. युवाहरूमा दुर्व्यसन रोकी उत्पादनशील कार्यमा संलग्न गराउन प्रोत्साहित गरिनेछ ।
७. वैदेशिक रोजगारबाट फर्किएका युवालाई उनीहरूको ज्ञान, सीप, विप्रेषण आयलाई पुँजीको रूपमा उपयोग गरी उद्यम व्यवसाय सञ्चालन गर्न उत्प्रेरित गरिनेछ ।
८. युवाहरूलाई सङ्गठित गरी प्रतिभा प्रस्फुटनका क्रियाकलापहरूको सञ्चालन गर्न विभिन्न संघ संस्था, सांस्कृतिक क्लव, सांस्कृतिक समूह आदिलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।
९. युवालाई गाउँपालिका क्षेत्रमा नै उद्यम र रोजगारीको अवसर विस्तार गर्ने गरी “फर्क युवा अभियान” सञ्चालन गरिनेछ ।

रणनीति: २ खेलकुद तथा सामाजिक कार्यमा युवा संलग्नता अभिवृद्धि गर्ने ।

१. युवामा स्वयंसेवी भावनाको विकास गरी विपद् व्यवस्थापन तथा सामाजिक कार्यमा परिचालित गरिनेछ ।
२. स्काउट, रेडक्रस, खेलकुद जस्ता रचनात्मक काममा युवालाई संलग्न गराई सृजनशीलता बढाइनेछ ।
३. युवा क्लवहरूको स्थापना र विकास गरी युवाशक्तिको परिचालन गरिनेछ ।
४. परम्परागत लोकसंस्कृति र कलालाई युवा पुस्तामा हस्तान्तरण गर्ने गरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
५. खेलकुद तथा व्यायामका कार्यक्रमहरू विद्यालयको नियमित अङ्गको रूपमा विकास गरिनेछ । यस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गर्न विद्यालय खेलकुद शिक्षक तथा अतिरिक्त क्रियाकलापका शिक्षकहरूको क्षमता विकास गरिनेछ ।
६. गाउँपालिका स्तरमा अन्तर विद्यालय र क्लवगत खेलकुद प्रतियोगितासम्बन्धी कार्यक्रमको आयोजना गरिनेछ ।
७. विद्यालयमा खेलकुद तथा व्यायाम शिक्षकको व्यवस्था गरिनेछ ।
८. विद्यालय केन्द्रित खेलकुद मैदानको विकास गरिनेछ ।
९. गाउँपालिका स्तरको खेलकुद मैदान/रङ्गशालाको निर्माण, स्तरोन्नति र विकास गरिनेछ ।

४.३.७ प्रमुख कार्यक्रम

(क) स्थानीय तह आफैले सम्पादन गर्ने

- सबै वडामा युवा क्लवहरूको गठन,

- नियमित खेलकुद प्रतियोगिता,
- युवा लक्षित सीपमूलक तालिम,
- युवारोजगार तथा स्वरोजगार कार्यक्रम,
- युवा लक्षित समुदायमा आधारित विपद् व्यवस्थापन,
- खेलकुद मैदान निर्माण,
- खेलकुद प्रतियोगिता,
- वैदेशिक रोजगारबाट फर्केकालाई लक्षित उद्यमशील युवा विकास कार्यक्रम ।

(ख) प्रदेश सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने

- प्रादेशिक खेलकुद,
- खेलकुद मैदान/रङ्गशाला निर्माण,
- प्रशिक्षक प्रशिक्षण,
- युवा आदनप्रदान,

(ग) संघीय सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुन सक्ने

- राष्ट्रिय खेलकुद,
- युवा आदनप्रदान,
- खेलकुद मैदान/रङ्गशाला निर्माण,
- युवा स्वरोजगार,
- वैदेशिक रोजगारबाट फर्केका युवालाई पुनर्एकीकरण ।

४.३.८ अपेक्षित उपलब्धि

बेरोजगार युवाको अनुपात ४ प्रतिशतमा झरेको हुने, वैदेशिक रोजगारमा जाने युवाको सङ्ख्या ६.५ प्रतिशतमा झरेको हुने, ५ वटा युवा सञ्जाल गठन भएको हुने, २०० जना युवालाई सीपमूलक तालिम प्रदान भएको हुने, गाउँपालिका स्तरीय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता आयोजना भएको हुने, युवाको बसाइसराइमा ५० प्रतिशतले कमी आएको हुने, दुईवटा गाउँपालिका स्तरीय खेलकुद मैदान र एक बहुउद्देश्यीय कभर्डहल निर्माण भएको हुने ।

४.४ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण (लैससास)

४.४.१ पृष्ठभूमि

मानवअधिकार तथा दिगो विकासका लागि लैङ्गिक समानता तथा महिला सशक्तीकरण महत्वपूर्ण पक्ष हो। संविधानको प्रस्तावनामा नै समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तको आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने सङ्कल्प गरिएको छ। यसैगरी छुवाछुत तथा भेदभाव विरुद्धको हक, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारसम्बन्धी हक, बालबालिकाको हक, दलितको हक, जेष्ठ नागरिकको हक, सामाजिक न्यायको हक र सामाजिक सुरक्षाको हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ। संविधानले महिलाको हकमा समान वंशीय हक, सुरक्षित मातृत्व र प्रजनन स्वास्थ्यसम्बन्धी हक, हिंसा विरुद्धको हक, राज्यका सबै निकायमा समानुपातिक सहभागिताको हक, सम्पत्ति तथा पारिवारिक मामिलामा दम्पतिको समान हक आदि मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ। संविधानले महिलालाई शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षामा सकारात्मक विभेदका आधारमा विशेष अवसर प्राप्त गर्ने हकसमेत प्रत्याभूत गरेको छ।

अजिरकोट गाउँपालिकाको जनसङ्ख्यामध्ये ४८.५४ प्रतिशत महिला र ५१.४६ प्रतिशत पुरुष रहेका छन्। यस गाउँपालिकामा करिब ५५ प्रतिशत जनजाति र दलित जनसङ्ख्या करिब २० प्रतिशत रहेको छ। गरिव घरपरिवारको आकार करिब १९ प्रतिशत रहेको छ।

यस गाउँपालिकामा महिला घरमूली २९% रहेको, अस्थायी बसाइ-सराइ गर्ने महिलाको सङ्ख्या २८.८८% र वैदेशिक रोजगारमा संलग्न ४.९५%, विदेशमा रहेको जनसङ्ख्यामा महिलाको हिस्सा १८.२८% रहेको छ। यसैगरी महिला साक्षरता (५ वर्षमाथि) ८०.३८%, कृषि पेशामा संलग्न महिला ५२.५१%, आर्थिक प्रतिष्ठानमा काम गर्नेमा महिलाको प्रतिशत ४१.७% रहेको छ।

यस गाउँपालिकामा ३४ प्रतिशत घरपरिवार गुरुङ समुदाय, तामाङ १२ प्रतिशत, साकी र विश्वकर्मा ८/८ प्रतिशत, परियार ४ प्रतिशत, नेवार र घले दुवै २/२ प्रतिशत, भुजेल र मगर दुवै १ प्रतिशत र योल्मो, शेर्पा, मुस्लिम, जोगी, सन्यासीलगायतका अन्य जातजातिहरू करिब ५ प्रतिशत रहेका छन्। यसरी गाउँपालिकामा करिब ५२ प्रतिशतभन्दा बढी जनजाति समुदायको बसोबास छ भने दलित समुदाय २० प्रतिशतको हाराहारीमा रहेका छन्।

यस गाउँपालिकामा कुल ७१६ एकल महिला रहेका छन्। जसमध्ये ११६ दलित (१६.२०%) समुदायका छन्। यो सङ्ख्या यस गाउँपालिकाका कुल महिला जनसङ्ख्या ९५७१ को ७.४८ प्रतिशत हुन्छ। यसैगरी ६० देखि ६९ वर्षसम्मका र ७० वर्षभन्दा माथिका जेष्ठ नागरिकको सङ्ख्या क्रमसः ११६६ जना १०४५ जना गरी कूल २२११ रहेका छन्। यसैगरी अपाङ्गता भएका व्यक्ति ३८१ जना (१.९३%) रहेका छन्। कुल अपाङ्ग जनसङ्ख्यामा २१९ जना पुरुष (५७.४८ प्रतिशत) र १६२ जना महिला (४२.५२%) रहेका छन्। यस गाउँपालिकामा शारीरिक, मानसिक तथा बौद्धिक, दृष्यको समस्या, कान नसुन्ने, अन्धा, भकभके र डराउने जस्ता विभिन्न अपाङ्गताका समस्याहरू रहेका छन्। यस गाउँपालिकामा बालबालिकाको जनसङ्ख्या ५०४४ रहेका छन्।

४.४.२ प्रमुख समस्या

लैङ्गिक विभेद, दलितहरूमा सामाजिक विभेद र कमजोर आर्थिक अवस्था, महिला हिंसा, घरेलु हिंसा तथा बालश्रमको विद्यमानता, जनसङ्ख्यामा महिलाको अनुपात कम हुनु, महिला पुरुषवीच ज्यालामा विभेद, जेष्ठ नागरिक शारीरिक रूपमा अशक्त र अपाङ्ग, जोखिममा परेका एकल महिलाको

हेरचाहमा कमी, महिला तथा बहिष्करणमा परेका समूहको विकास निर्माण तथा निर्णय प्रक्रियामा अर्थपूर्ण सहभागिता न्यून हुनु, महिलाहरूको घरायसी काममा बढी संलग्नता, लैससाससम्बन्धी खण्डीकृत तथ्याङ्कको कमी आदि यस क्षेत्रमा देखिएका प्रमुख समस्याहरू हुन् ।

४.४.३ अवसर र चुनौती

(क) अवसर

राज्य प्रणालीमा लैङ्गिक समता तथा समानुपातिक समावेशीताका प्रावधान संविधानमा हुनु, महिलामैत्री कानूनहरूको निर्माण हुनु, महिलाको शिक्षा तथा साक्षरता दर वृद्धि हुँदै जानु, सम्पत्तिमा महिलाको स्वामित्व बढ्नु, स्थानीय तहमा महिला, दलित तथा अल्पसङ्ख्यकको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित हुनु, उपभोक्ता समितिलगायतका स्थानीय निर्णय प्रक्रियामा महिला तथा समावेशी सहभागिता सुनिश्चित हुनु, अपाङ्ग, बाल, जेष्ठ नागरिकमैत्री संरचना निर्माण हुनु, आर्थिक क्रियाकलापमा महिला तथा पछाडि एवं बहिष्करणमा परेका वर्ग एवं समुदायको सहभागिता अभिवृद्धि हुनु आदि यस क्षेत्रका अवसर रहेका छन् ।

(ख) चुनौती

विभेदपूर्ण सामाजिक मूल्य मान्यता हटाउनु, महिला, पछाडि परेका वा बहिष्करणमा रहेका वर्ग तथा समुदायलाई क्षमता विकास गरी विकासमा मूल प्रवाहीकरण गर्नु, निर्णय प्रक्रियामा अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्नु, घरेलु र सामाजिक हिंसा नियन्त्रण गर्नु, आर्थिक अवसरहरूमा पहुँच बृद्धि गर्नु, बाल विवाहको नियन्त्रण गर्नु, जेष्ठ नागरिकको परिवारमै उपयुक्त हेरचाहको व्यवस्था मिलाउनु, अपाङ्गता भएकाको सेवा-सुविधा र सामाजिक सुरक्षामा पहुँच बढाउनु, विपद् जोखिम प्रतिकार्य क्षमता अभिवृद्धि गर्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती रहेका छन् ।

४.४.४ उद्देश्य

वञ्चितमा परेका लिङ्ग, वर्ग र समुदायको आर्थिक सामाजिक विकासमा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

४.४.५ रणनीति

१. वञ्चितमा परेका लिङ्ग, वर्ग र समुदायको क्षमताविकास गरी सशक्तीकरण गर्ने,
२. विकासका अवसरहरूमा समतामूलक सहभागिता सुनिश्चितता गर्ने ।
३. कमजोर, अशक्त, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको संरक्षण तथा सामाजिक संरक्षणको व्यवस्था गर्ने ।

४.४.६ कार्यनीति

रणनीति: १ वञ्चितीकरणमा परेका लिङ्ग, वर्ग र समुदायको क्षमताविकास गरी सशक्तीकरण गर्ने ।

१. विषयक्षेत्रगत नीतिहरूमा लैससासलाई अवलम्बन गरिनेछ ।
२. लैङ्गिक संवेदनशील बजेट प्रणालीको अवलम्बन गरिनेछ ।
३. खण्डकृत तथ्याङ्क तयार गरी हरेक वर्ष अध्यावधिक गरिनेछ ।
४. महिला तथा वञ्चितमा परेका समुदायको संवैधानिक तथा कानूनी हक र मानव अधिकारका सम्बन्धमा सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछन् ।
५. महिला सञ्जाल, बाल सञ्जाल, जेष्ठ नागरिक सञ्जाल, किशोर-किशोरी सञ्जाल, अपाङ्गता भएकाहरूको सञ्जाल गठन गरी विकासमूलक कार्यक्रममा समन्यायिक सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ ।

६. महिला, दलित र अल्पसङ्ख्यक क्षेत्रबाट गाउँपालिका तथा अन्य सार्वजनिक जिम्मेवारी बहन गर्ने प्रतिनिधिहरूको क्षमता विकासद्वारा तिनको भूमिका प्रभावकारी बनाइनेछ ।
७. महिला हिंसा, जातीय विभेद र सामाजिक कुसंस्कारका विरुद्ध जागरणमूलक सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनुका साथै यस प्रकारका घटनाहरूलाई कानूनी कारवाहीको दायरामा ल्याइनेछ ।

रणनीति २: विकासका अवसरहरूमा समतामूलक सहभागिता सुनिश्चितता गर्ने ।

१. लक्षित वर्गलाई क्षमता अभिवृद्धिको तालिम प्रदान गरी विकास प्रक्रियामा सहभागिता वृद्धि गरिनेछ ।
२. लक्षित वर्गलाई आर्थिक सशक्तीकरण गरी आय-आर्जन र रोजगारका अवसरहरू विस्तार गरिने छ ।
३. महिला तथा वञ्चितमा परेका समुदायलाई राजनीतिक, आर्थिक तथा सामाजिक प्रणालीमा समानुपातिक सहभागिता गराइनेछ ।
४. लैङ्गिक हिंसा, सामाजिक विभेदकुरीति आदिका बारेमा जनचेतना अभिवृद्धि तथा उपचारात्मक संयन्त्रको बारेमा जानकारी प्रवाह गरिनेछ ।
५. दलित तथा पिछडिएको समुदायको परम्परागत पेशा व्यवसाय आधुनिकीकरण गरी व्यवसायिक बनाउन आवश्यक सहयोग गरिनेछ ।
६. जनजाति, विपन्न वर्गको सामाजिक आर्थिक तथा राजनीतिक सशक्तीकरण गरिनेछ ।
७. योजना तर्जुमा तथा निर्णय प्रक्रियामा महिला, दलित, जनजातिलगायत सरोकारवालाको सहभागिता बढाइनेछ ।
८. महिलाका र बालबालिकाका लागि एकीकृत संरक्षित सेफ हाउसको सञ्चालनमा महिला समूह, सरोकारवाला र गैसससँग सहकार्य गरिनेछ ।

रणनीति ३: कमजोर, अशक्त, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको संरक्षण तथा सामाजिक संरक्षणको व्यवस्था गर्ने ।

१. बोली र श्रवण अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई विद्यालयमा विशेष शिक्षाको व्यवस्था गरिनेछ ।
२. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको क्षमता विकास गरी स्वावलम्बन बनाइनेछ ।
३. अति अशक्त (क र ख श्रेणी) सबैलाई सामाजिक सुरक्षाको दायरामा ल्याइनेछ ।
४. बालबालिकाको जन्म दर्ता सुनिश्चित गर्न अभियानमूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
५. भरिया, होटलमा काम गर्ने लगायतका निकृष्ट प्रकृतिका बालश्रमको अन्त्य गरिनेछ ।
६. जेष्ठ नागरिकहरूलाई परिवारमै सम्मानित जीवनको वातावरण तयार गर्न सहयोग पुऱ्याइनेछ ।
७. जेष्ठ नागरिकलाई स्वास्थ्य सेवासम्बन्धी विशेष व्यवस्था मिलाइनेछ ।
८. योजना प्रक्रियामा सरोकारवाला लाभग्राही महिला, दलित, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक र

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ ।

९. समानता सामाजिक विकासका क्षेत्रमा कार्यरत गैरसरकारी संस्थाहरूबीच समन्वय र सहकार्य गरी लक्षित वर्गमा प्रवाह हुने सेवालाई समतामूलक र प्रभावकारी बनाइनेछ ।

४.४.७ प्र लैङ्गिक मुख कार्यक्रम

(क) स्थानीय तह आफैले सम्पादन गर्ने ।

- लैससाससम्बन्धी नीति, नियम, निर्देशिका बनाउने ।
- खण्डीकृत तथ्याङ्क व्यवस्थापन ।
- लैससाससम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम ।
- उपाध्यक्ष महिला उत्थान कार्यक्रम ।
- लैङ्गिक संवेदनशील बजेट ।
- लैङ्गिक अडिटसम्बन्धी जनप्रतिनिधिको क्षमता विकास ।
- लैससाससम्बन्धी विद्यालय केन्द्रीत अभिमुखीकरण कार्यक्रम ।
- महिला समूह तथा सञ्जालहरूको क्षमता अभिवृद्धि तथा सञ्जालीकरण ।
- एकीकृत सेफ हाउस ।
- जेष्ठनागरिक लक्षित बुढेसकालको सहारा कार्यक्रम ।
- बालश्रम उन्मूलन ।
- बालमैत्री स्थानीय शासन ।
- स्थानीय स्रोतमा आधारित महिला उद्यम विकास कार्यक्रम ।
- अवलोकन भ्रमण ।

(ख) प्रदेश सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने

- महिला तथा वञ्चितमा परेका समुदाय लक्षित विशेष अनुदान कार्यक्रम,
- महिला सिर्जनशीलता कोष (challenge fund)
- परम्परागत पेशाको आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरणमा साभेदारी ।

(ग) संघीय सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुन सक्ने

- अपाङ्ग मैत्री सिप तथा उद्यमशीलता विकास,
- परम्परागत जातीय पेशा आधुनिकीकरण, संरक्षण र सम्बर्द्धन,
- लोपोन्मुख जातजातिको सङ्ख्या र पहिचान ।

४.४.८ अपेक्षित उपलब्धि

लैससास नीतिको तर्जुमा भएको हुने, लैङ्गिक सशक्तीकरण सूचकाङ्क ०.२७ पुगेको हुने, महिला घरमुली ३४ प्रतिशत पुगेको हुने, ७५ प्रतिशत महिला घरमुलीको बैङ्क खाता भएको हुने, ३०० जना पिछ्छडिएका वर्गका व्यक्तिलाई क्षमता विकास तालिम दिएको हुने, लैङ्गिक बजेट प्रणाली कार्यान्वयनमा आएको हुने, सामाजिक कुरीति र विभेदजन्य घटनाहरूको कानूनी कारवाही भएको हुने, बहिष्करणमा

परेकाहरूको खण्डीकृत तथ्याङ्क आएको हुने, निर्मित सार्वजनिक संरचना अपाङ्गता, जेष्ठ नागरिक, बालबालिका र महिला मैत्री भएको हुने, ६० प्रतिशत अपाङ्गता भएका बालबालिकाले विशेष शिक्षाको अवसर प्राप्त गरेको हुने, ५ वटा बालक्लव गठन भएको हुने, स्थानीय विभेदजन्य विवादहरूमा न्यायिक समितिको भूमिका प्रभावकारी भएको हुनेछ ।

४.५ खानेपानी तथा सरसफाइ

४.५.१ पृष्ठभूमि

खानेपानी जीवनयापनको न्यूनतम आधारभूत आवश्यकता हो । संविधानले खानेपानी र सरसफाइलाई मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था गर्दै स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रमा सूचीकृत गरेको छ ।

यस गाउँपालिकामा करिब ९६ प्रतिशत घरधुरीमा पाइपमार्फत् खानेपानी उपलब्ध भइरहेको छ । करिब आधा घरपरिवारले (४९%) निजी धारा र ४७ प्रतिशतले सार्वजनिक धाराबाट खानेपानी सुविधा उपभोग गरिरहेका छन् । सरसफाइको हकमा करिब ९९ प्रतिशत घरमा चर्पी रहेको छ, जसमध्ये ८५% सेफ्टी ट्याङ्की सहित र १४ प्रतिशत खाल्डे चर्पी रहेको छ । गाउँपालिका खुला दिसामुक्त घोषणा भइसकेको छ ।

४.५.२ प्रमुख समस्या

स्वच्छ खानेपानीमा न्यून पहुँच हुनु, खानेपानीको स्रोतको संरक्षण हुन नसक्नु, खानेपानी आयोजनाहरूको व्यवस्थापन कमजोर हुनु, खानेपानीलाई सरसफाइसँग आवद्ध गर्न नसकिनु, खानेपानीको बहुउद्देश्यीय उपयोग हुन नसक्नु, खानेपानी आयोजनाहरूको नियमित मर्मत सम्भार हुन नसक्नु, प्राविधिक जनशक्तिको कमी हुनु, सबै घरपरिवारमा सेफ्टी ट्याङ्की सहितको व्यवस्थित चर्पी नहुनु, सरसफाइ सम्बन्धी चेतनाको कमी आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या रहेका छन् ।

४.५.३ अवसर र चुनौती

(क) अवसर

खानेपानी तथा सरसफाइ संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको प्राथमिकतामा रहनु, ९६ प्रतिशत घरधुरीमा आधारभूत खानेपानीको पहुँच पुगेको हुनु, एक घर एक धारा एक चर्पीको राष्ट्रिय नीति हुनु, ९९ प्रतिशत घरधुरीमा चर्पी सुविधा हुनु, टोल-टोलमा खानेपानी तथा सरसफाइ समिति हुनु, खानेपानी तथा सरसफाइको क्षेत्रमा गैरसरकारी क्षेत्रको सहकार्य हुनु, पानीको स्रोतको पर्याप्त उपलब्धता रहनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख अवसर हुन् ।

(ख) चुनौती

विद्यमान स्रोतको संरक्षण गर्नु, खानेपानी आयोजनाको दिगो व्यवस्थापन तथा वितरण प्रणाली सुव्यवस्थित गराउनु, गुणस्तरीय र स्वच्छ खानेपानीमा पहुँच अभिवृद्धि गर्नु, वैयक्तिक तथा सामुदायिक सरसफाइ चेतना बढाउनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती रहेका छन् ।

४.५.४ उद्देश्य

सबै घरधुरीमा स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइको सुनिश्चित गर्नु ।

४.५.५ रणनीति

१. गुणस्तरीय खानेपानी वितरण गर्ने,
२. सरसफाइ सम्बन्धी उचित व्यवस्था गर्ने ।

४.५.६ कार्यनीति

रणनीति १: गुणस्तरीय खानेपानी वितरण गर्ने ।

१. खानेपानी तथा सरसफाइ गुरुयोजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।

२. एक घर एक धारा एक चर्पीको नीति अवलम्बन गरिने छ ।
३. खानेपानीको स्रोत र सङ्कलन केन्द्रमा नै पानीको प्रशोधन गरी स्वच्छ पानी वितरण गरिनेछ ।
४. स्वच्छ खानेपानीको उपयोगसम्बन्धमा जनचेतना अभिवृद्धि गरिनेछ ।
५. पानीको मुहान तथा स्रोत संरक्षण गरिनेछ ।
६. उपभोगको आधारमा महशूल निर्धारण गरी आयोजनाको दिगो व्यवस्थापनका लागि उपभोक्ता समितिलाई जिम्मेवार बनाइनेछ ।
७. खानेपानी प्रणालीको दिगो उपयोग हुने गरी उपभोक्ता समितिको गठन र क्षमता वृद्धि गरिनेछ ।

रणनीति: २ सरसफाइ सम्बन्धी उचित व्यवस्था गर्ने ।

१. हरेक घरमा सेफ्टी ट्याङ्की सहितको व्यवस्थित चर्पी निर्माण गरिनेछ ।
२. स्थानीय समुदायले सञ्चालन गर्ने गरी सार्वजनिक शौचालयको निर्माण गरिनेछ ।
३. पूर्ण सरसफाइयुक्त गाउँपालिका बनाइनेछ ।
४. सरसफाइसम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि पानी तथा फोहरजन्य रोगलाई न्यूनीकरण गरिनेछ ।
५. खानेपानी र सरसफाइ क्षेत्रमा काम गर्ने गैरसरकारी संस्था तथा निकायहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।

४.५.७ प्रमुख कार्यक्रम

(क) स्थानीय तह आफैले सम्पादन गर्ने ।

१. सार्वजनिक शौचालयको निर्माण,
२. खानेपानीको मुहान संरक्षण
३. एकघर एक धारा, एक चर्पी,
४. सरसफाइ अभियान

(ख) प्रदेश सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने ।

१. ढल निकास ।
२. उच्च प्रविधियुक्त खानेपानी आयोजना ।
३. प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन ।

(ग) संघीय सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुन सक्ने ।

१. प्रविधि हस्तान्तरण ।
२. स्रोत परिचालन ।

४.५.८ अपेक्षित उपलब्धि

सवै नागरिकलाई आधारभूत खानेपानी तथा सरसफाइ सुविधा पुगेको हुने, एक-घर-एक धारा-एक चर्पीको व्यवस्था भएको हुने, पूर्ण सरसफाइयुक्त गाउँपालिका घोषणा भएको हुने, खानेपानी तथा फोहरजन्य रोगहरूमा ५० प्रतिशतले कमी आएको हुने । प्रमुख बजार क्षेत्रमा सार्वजनिक शौचालयको निर्माण भएको हुनेछ ।

परिच्छेद- ५

पूर्वाधार विकास

५.१ यातायात पूर्वाधार

५.१.१ पृष्ठभूमि

यातायात पूर्वाधार समग्र विकासको मेरुदण्ड हो । यातायात सेवाले अन्य आर्थिक, सामाजिक विकासका गतिलाई सुगम पार्नुका साथै सार्वजनिक सेवामा पहुँच, प्रवाह र नागरिकको दैनिक जीवन यापनलाई सहज बनाउँदछ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले स्थानीय सडक, ग्रामिण सडक, कृषि सडक र स्थानीय यातायात व्यवस्थापनको जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ ।

यस गाउँपालिकामा कालोपत्रे सडक १३ कि.मि, ग्राभेल सडक १७ कि.मि. धुले सडक ११७ कि.मि रहेको छ । हाल बाह्रै महिना चल सक्ने पक्की सडकको लम्बाइ १३ किलोमिटर रहेको छ । यस गाउँपालिकामा ५ वटा पक्की पुल र २७ वटा भोलुङ्गे पुल रहेका छन् । दुई घण्टाको दुरीमा सडकको पहुँच भएको जनसङ्ख्या ९० रहेको छ । ढिस्का-मुच्चोक-भच्चेक सडकलाई गाउँपालिकाको गौरवको आयोजनाको रूपमा रहेको छ भने गाउँपालिका स्तरको सडकको रूपमा ढोडेनी-सिमजुड-गोगनेपानी-भच्चेक सडकको रूपमा रहेको छ । यस गाउँपालिकाका घर धुरीमध्ये ३३ प्रतिशतमा मोटरेबल बाटो, ६४ प्रतिशतमा गोरेटो र २ प्रतिशत घरधुरीलाई घोडेटो बाटोले जोडेको देखिन्छ ।

५.१.२ प्रमुख समस्या

अधिकांश सडक कच्ची र मौसमी रहनु, गाउँपालिका केन्द्रबाहेकका अन्य वडा र बस्तीमा बाह्रै महिना सडक यातायातको पहुँच पुग्न नसक्नु, गा.पा. भित्र रहेका महत्वपूर्ण पर्यटकीय तथा धार्मिक, सांस्कृतिक स्थलहरूसम्म सडकको पहुँच नहुनु, प्राविधिक अध्ययन डिजाइनविना नै सडक खोल्ने प्रवृत्ति बढ्दै जानु, निर्मित संरचनाको नियमित मर्मत सम्भार नहुनु, व्यवस्थित बसपार्कको अभाव हुनु, निर्मित सडकमा पनि पुल पुलेसाहरू निर्माण प्राथमिकतामा नपर्नु, अनियन्त्रित सडक निर्माणले भू-क्षय, वन एवं वातावरण विनाश भई बस्तीहरू जोखिममा पर्नु आदि प्रमुख समस्या रहेका छन् ।

५.१.३ अवसर र चुनौती

(क) अवसर

जिल्ला सदरमुकाम जोडिने कालोपत्रे रणनीतिक सडक निर्माणाधीन हुनु, रणनीतिक सडकलाई आधार मानी अन्य शाखा सडकहरू निर्माणाधीन रहनु, विभिन्न संघ संस्थाहरूले ग्रामीण यातायात क्षेत्र खासगरी भोलुङ्गे पुल निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउनु, यातायात पूर्वाधार विकास संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीनै तहका सरकारको उच्च प्राथमिकतामा पर्नु, यातायात प्रणाली आम नागरिकको चासो र प्राथमिकतामा हुनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख अवसर हुन् ।

(ख) चुनौती

सर्भे डिजाइन नै नगरी बनाइएका सडकहरूको दिगो व्यवस्थापन गर्न आवश्यक उच्च लागतको व्यवस्था गर्नु, अव्यवस्थित रूपमा खनिएका सडकहरूबाट हुने प्राकृतिक विनास, भूक्षय

तथा यसबाट बस्तीलाई परेको जोखिम रोक्नु, सडक दुर्घटना रोक्नु, निर्मित सडकको दिगो व्यवस्थापन गरी सर्वयाम बनाउन पुल पुलेसाहरूको व्यवस्था गर्नु, निर्मित सडकहरूको स्तरोन्नति गर्न, खोलानाला तर्ने फड्के तथा काठेपुल विस्थापन गर्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन् ।

५.१.४ उद्देश्य

१. गाउँपालिका केन्द्र तथा सबै वडा केन्द्रसम्म सर्वयाम सडक सञ्जाल विस्तार गर्नु ।
२. निर्मित सडकहरूलाई स्तरोन्नति गरी सर्वयाम बनाउनु ।

५.१.५ रणनीति

१. गाउँपालिका केन्द्रबाट सबै वडा केन्द्रसम्म नियमित र निर्वाध यातायात सञ्चालन हुने गरी सर्वयाम सडक बनाउने ।
२. निर्मित सडकको स्तरोन्नति र नियमित मर्मत सम्भार गर्ने ।
३. यातायात प्रणालीलाई सुरक्षित र व्यवस्थित गर्ने ।
४. विपद् प्रभावित सडक खण्डहरूको पुनर्निर्माण गर्ने ।

५.१.६ कार्यनीति

रणनीति १: गाउँपालिका केन्द्रबाट सबै वडा केन्द्रसम्म नियमित र निर्वाध यातायात सञ्चालन हुने गरी सर्वयाम सडक बनाउने ।

१. गाउँपालिका स्तरीय सडकको सीमाङ्कन (right of way) गरी राजपत्रमा प्रकाशित गरिने छ ।
२. गाउँपालिका स्तरीय नयाँ सडक निर्माण गर्दा प्राविधिक अध्ययन तथा सडक मापदण्ड अनुसार मात्र निर्माण गरिनेछ ।
३. मोटरेवल पुलहरूको DPR तयार गरी प्राथमिकताको आधारमा निर्माण गरिनेछ ।
४. गाउँपालिका भएर जाने रणनीतिक सडक निर्माणमा संघ र प्रदेशसँग समन्वय गरिनेछ ।
५. वडा केन्द्र, प्रमुख बस्ती, आर्थिक तथा सांस्कृतिक तथा धार्मिक केन्द्र र मुख्य पर्यटकीय स्थलहरूलाई प्राथमिकताको आधारमा मूल सडक सञ्जालमा जोडिनेछ ।
६. बौद्ध हिमाल जाने पर्यटकीय पदमार्गमा विश्रामस्थल, पानी तथा शौचालय जस्ता आवश्यक सुविधाको व्यवस्थासहित स्तरीयकरण र सुधार गरिनेछ ।

रणनीति २: निर्मित सडकको स्तरोन्नति र नियमित मर्मत सम्भार गर्ने ।

१. निर्मित सडकको गुरुयोजनाको बर्गीकरणअनुसार प्राथमिकता निर्धारण गरी क्रमशः स्तरोन्नति गरी सर्वयाम बनाइनेछ ।
२. निर्मित सडकको नियमित मर्मत सम्भारको व्यवस्था गरी सर्वयाम बनाइनेछ ।
३. गाउँपालिकामा सडक मर्मत-सम्भार कोषको स्थापना गरी सडकको नियमित मर्मत सम्भार र व्यवस्थापन गरिनेछ ।
४. लागत साभेदारीका आधारमा मर्मत सम्भार गर्न उपभोक्ता समितिलाई जिम्मेवार बनाइनेछ ।

रणनीति ३: यातायात प्रणालीलाई सुरक्षित र व्यवस्थित गर्ने ।

१. यातायात गुरुयोजनाको निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२. संकेत चिन्ह, बसपार्क तथा बिसौनी, जोखिमयुक्त मोड सुधार गरी यातायात सुरक्षाको अभिवृद्धि गरिनेछ ।
३. बजार क्षेत्र तथा मुख्य केन्द्रहरूमा पार्किङ स्थानको निर्धारण गरी सडकेत चिन्ह राखिनेछ ।
४. गरेटो घोडेटो र पदमार्गहरू निर्माणमा निश्चित मापदण्डको अवलम्बन गरिनेछ ।
५. सडक सुरक्षासम्बन्धी मापदण्ड तयार गरी कार्यान्वयन गरिनुका साथै सडक सुरक्षासम्बन्धी सचेतना मुलक अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
६. सडक उपभोक्ता समितिलाई स्थायित्व प्रदान गरी सडकको दिगो व्यवस्थापनका लागि तिनको क्षमता विकाससहित जिम्मेवार बनाइनेछ ।
७. विद्यालय तहमा ट्राफिक नियम तथा सडक सुरक्षाका सम्बन्धमा सचेतना कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
८. सडक किनारामा रुख-विरुवा आदिको वृक्षारोपण गरी संरक्षण गरिनेछ ।
९. भूक्षय र पहिरोको जोखिम रहेका सडकखण्डमा खर, अग्निसो, केतुके, वाँस निगाला, उत्तिस, डालेघाँस, फलफूल आदि विरुवा लगाई बायोइन्जिनियरिङ प्रविधिको उपयोगबाट संरक्षणका साथै यसलाई स्थानीय समुदायको आय आर्जनसँग आवद्ध गरिनेछ ।

रणनीति ४: विपद् प्रभावित सडक खण्डहरूको पुनर्निर्माण गर्ने ।

१. २०७२ को भूकम्पबाट प्रभावित सडक, गोरेटो, घोडेटो तथा पदमार्ग मर्मत सुधार गरी पुनःस्थापना गरी आवागमन सुचारु गरिनेछ ।
२. समय समयमा आउने बाढी पहिरोबाट क्षतिग्रस्त सडक पूर्वाधारहरूको प्राथमिकता साथ मर्मत सम्भार र स्तरोन्नति गरिनेछ ।
३. सडक छेउमा भूक्षय रोक्ने र सडक संरक्षण गर्ने किसिमका रुख विरुवा रोपी सडकको संरक्षण गरिनेछ ।

५.१.७ प्रमुख कार्यक्रम

(क) स्थानीय तह आफैले सम्पादन गर्ने

- यातायात गुरुयोजनाले निर्धारण गरेका गाउँपालिका स्तरीय सडकनिर्माण तथा विस्तार ।
- यातायात गुरुयोजनाले तय गरेका वडा स्तरीय सडक निर्माण विस्तार तथा स्तरोन्नति ।
- सडक सुरक्षा कार्यक्रम ।

(ख) प्रदेश सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने

- यातायात गुरुयोजनाको कार्यान्वयन ।
- प्रादेशिक सडक ।

(ग) संघीय सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने सडक

- रणनीतिक सडक
- २५ मिटरभन्दा बढी लम्बाइ भएका पक्की पुल ।
- पर्यटन पदमार्ग ।

५.१.८ अपेक्षित उपलब्धि

गाउँपालिका यातायात गुरुयोजना निर्माण भई कार्यान्वयन प्रारम्भ भएको हुने, सडक मापदण्ड र सडक क्षेत्र (right of way) निर्धारण भएको हुने, सबै वडा केन्द्र सर्वयाम सडकले जोडिएको हुने, २ घण्टाको दुरीमा सर्वयाम सडकसम्मको पहुँच पुगेको हुने, कालोपत्रे सडक ५० किमी भएको हुने, खण्डास्मिथ सडक ५० कि.मी गरी सर्वयाम सडकको लम्बाइ १०० कि.मी.भएको हुने, भोलुङ्गे पुलको सङ्ख्या ३८ वटा पुगेको हुने, गाउँपालिकाबाट निर्मित सडकको इन्जिनियरिङ सुपरीवेक्षण पश्चात यातायात सञ्चालनको अनुमति प्रदान भएको हुने, निर्मित सडक सुरक्षित भएको हुने, सडक मर्मत सम्भार कोष स्थापना भएको हुनेछ ।

५.२ भवन, आवास तथा बस्ती विकास

५.२.१ पृष्ठभूमि

आवास मानवीय जीवनको आधारभूत आवश्यकतामा पर्दछ। संविधानले आवासलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले सुरक्षित बस्ती विकास, भवन मापदण्ड तथा नियमन जस्ता कार्यहरू स्थानीय तहको जिम्मेवारीमा सुम्पेको छ।

यस गाउँपालिकामा जम्मा ३७९६ घर धुरी रहेकोमा २४.८७ प्रतिशत घरहरू सिमेन्ट, २.७७ फ्रेम वा खम्बा २०.१३ प्रतिशत घरहरू अन्य (जस्तै काठ, ढुङ्गा आदि) प्रयोग भएको देखिन्छ भने ७२.२३ प्रतिशत घर माटोको जग भएका छन्। छानाको आधारमा ९९.८७ % को (३४८०) जस्ता पाताको छाना, ५.९१ प्रतिशतको आरसिसि (२२४) छाना, टायल ढुङ्गाको (३०) छाना ०.८० %, फुसको छाना ०.२७%, कोफुस तथा अन्य १.३७ % रहेको छ। घर आवासमा जाने मार्गमध्ये ३३ % को मोटरेबल सडक रहेको सर्वेक्षणले देखाएको छ।

पूनः निर्माण प्राधिकरणको तथ्याङ्क अनुसार (२०७६ अषाढ महिनासम्म) ३९०४ निजी संरचनाहरू भूकम्पले ध्वस्त भएकाले पुनर्निर्माणको लागि आवेदन दिएको देखिन्छ। यसैअनुरूप ३९०४ घरहरूले प्रथम किस्ता लगेको देखिन्छ भने ३६९६ घरहरूले दोस्रो किस्ता बुझेका छन्। यसमध्ये ३२८३ घर परिवारले तेश्रो किस्ता समेत प्राप्त गरिसकेका छन्। यस आधारमा क्षतिग्रस्त घरहरूमध्ये ८४ प्रतिशतको घरहरू भूकम्प प्रतिरोधी हिसावले पूनः निर्माण सम्पन्न भइसकेको देखिन्छ।

५.२.२ प्रमुख समस्या

भू-उपयोग योजना नहुनु, भवन मापदण्डको कार्यान्वयनमा नआउनु, अव्यवस्थित बस्ती विकास, तालिमप्राप्त डकर्मी सिकर्मीको कमी, जोखिमयुक्त भूवनौटमा बस्ती रहनु, पुनर्निर्माण भएका घर बस्तीहरू पनि व्यवस्थित हुन नसक्नु, परम्परागत मौलिक ढाँचाका घरहरू हराउँदै जानु, सुरक्षित बस्ती तथा आवास निर्माणसम्बन्धी जनचेतनाको कमी, गाउँपालिकाको आफ्नै भवन नहुनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन्।

५.२.३ अवसर र चुनौती

(क) अवसर

भवन तथा बस्तीविकास र भवन संहिता निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने अधिकार स्थानीय तहमा हुनु, सुरक्षित भवन निर्माणप्रति आमनागरिक र जनप्रतिनिधिहरूको जागरुकता बढ्नु, भवन निर्माणसम्बन्धी प्राविधिक ज्ञान सीप र प्रविधि हस्तान्तरण हुनु, राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण र अन्य निकाय तथा संघसंस्थाहरूबाट भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त भवन तथा संरचनाहरूको पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापना कार्य सञ्चालनमा रहनु, विद्यालय, स्वास्थ्य चौकीलगायतका सार्वजनिक संरचनाहरू मापदण्डअनुसार निर्माण हुँदै जानु, जोखिमयुक्त बस्तीको सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण गर्न पुनर्निर्माण प्राधिकरणबाट सहयोग प्राप्त हुनु, गाउँपालिका र वडा कार्यालयहरूको एकीकृत सेवा दिन सक्ने गरी भवन निर्माण गर्ने अवसर हुनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख अवसरहरू रहेका छन्।

(ख) चुनौती

भूउपयोग नीति तर्जुमा र भू-उपयोग योजना बनाई कार्यान्वयन गर्नु, व्यवस्थित बस्ती विकासका क्षेत्रहरू तोक्नु, भवन संहिताको कार्यान्वयन गर्नु, साविक बस्तीहरूमा आधारभूत पूर्वाधार र सेवा सुविधा पुऱ्याउनु, घर बस्तीहरूको मौलिकता संरक्षण गर्नु, परम्परागत घरहरू मर्मत सम्भार

गरी प्रवलीकरण गर्ने संस्कारको विकास हुनु, निर्माण क्षेत्रमा सीपयुक्त महिला जनशक्ति तयार गर्नु, भौतिक सामाजिक संरचनाहरूको निर्माणमा अपाङ्गता मैत्री बाल र महिला मैत्री बनाउनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौतीहरू हुन् ।

५.२.४ उद्देश्य

१. सुरक्षित तथा व्यवस्थित बस्ती विकास तथा आवास निर्माण गर्नु ।

५.२.५ रणनीति

१. एकीकृत तथा सुरक्षित बस्तीको विकास गर्ने ।
२. भवन संहिताको कार्यान्वयन गर्ने ।
३. क्षतिग्रस्त आवास तथा भवनहरूको पुनर्निर्माण गर्ने ।

५.२.६ कार्यनीति

रणनीति १ : एकीकृत तथा सुरक्षित बस्तीको विकास गर्ने ।

१. भू-उपयोग योजनाअनुसार एकीकृत बस्ती विकास गर्दै लगिनेछ ।
२. अव्यवस्थित बस्तीहरूलाई एकीकृत र व्यवस्थित गर्न कम्तिमा एक नमुना बस्ती विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
३. नमुना बस्तीमा सडक, ढल, खानेपानी, विद्युत लगायतका पूर्वाधार सुविधालाई एकीकृत रूपमा आवद्ध हुने गरी विकास गरिनेछ ।
४. सुरक्षित आवास, बस्ती विकास तथा सार्वजनिक निर्माणका लागि चेतना अभिवृद्धि गरिने छ ।

रणनीति २: भवन संहिताको कार्यान्वयन गर्ने ।

१. भवन संहिता तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२. पुरुष तथा महिला डकर्मी सिकर्मीहरूलाई मापदण्डअनुसारको घर निर्माणसम्बन्धमा तालिम तथा अभिमुखीकरण गरिने छ ।
३. सरकारी तथा सार्वजनिक भवनहरू बाल, महिला र अपाङ्गता मैत्री बनाइनेछन् ।
४. खरको छाना विस्थापन गरी टिनको छाना लगाउन अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ ।

रणनीति ३: क्षतिग्रस्त आवास तथा भवनहरूको पुनर्निर्माण गर्ने ।

१. भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त निजी आवास, सार्वजनिक भवन तथा बस्ती पुनर्निर्माणको कार्य समयमा नै सम्पन्न हुने गरी सहजीकरण गरिनेछ ।
२. जोखिम नक्साङ्कन गरी बाढी पहिरोको जोखिमयुक्त स्थानमा रहेका घर बस्तीलाई सुरक्षित स्थानमा पुनःस्थापना गरिनेछ ।

५.२.७ प्रमुख कार्यक्रम

(क) स्थानीय तह आफैले सम्पादन गर्ने

- भू-उपयोग योजना,
- भवन मापदण्ड,
- नमुना बस्ती विकास,
- सीपमूलक (डकर्मी सिकर्मी, ल्पम्बर आदि) तालिम,

- जोखिम नक्साङ्कन,
- चेतना अभिवृद्धि ।

(ख) प्रदेश सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने

- बस्ती विकास तथा स्थान्तरण,
- नमुना बस्ती विकास कार्यक्रम,

(ग) संघीय सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुन सक्ने

- भूकम्प पुनर्निर्माण ।

५.२.८ अपेक्षित उपलब्धि

भू-उपयोग योजना तयार भएको हुने, भवन मापदण्ड तयार भई कार्यान्वयन भएको हुने, जोखिम नक्साङ्कन भएको हुने, कम्तिमा एक नमुना बस्तीको निर्माण भएको हुने, भूकम्प प्रभावित सबै घर तथा सार्वजनिक भवनहरूको पुनर्निर्माण भएको हुने, खरको छाना पूर्ण रूपमा विस्थापित भएको हुने, थप १५० जनालाई डकर्मी, सिकर्मी तालिम प्रदान गरिएको हुनेछ ।

५.३ ऊर्जा तथा जलविद्युत्

५.३.१ पृष्ठभूमि

स्थानीय तहको विकास निर्माण, उच्चम व्यवसाय स्थापना र विस्तारमा ऊर्जाको महत्वपूर्ण स्थान रहन्छ। यस पालिकामा ऊर्जाका स्रोतहरूमा जलविद्युत्, बायोग्याँस, सौर्य ऊर्जा, तथा दाउरा प्रमुख हुन्। गाउँपालिकामा ९० प्रतिशतले जलविद्युत् र ९ प्रतिशतले सोलारबाट गरी ९९ प्रतिशत घरले विद्युत् सेवा प्राप्त गरेका छन्।

यस गाउँपालिकामा अधिकांस घरहरूले प्रकाशका लागि विद्युत् र सोलार प्रयोग गरे पनि खाना पकाउन प्रयोग गरिने ईन्धनमा दाउराको हिस्सा उल्लेख्य रहेको छ। खाना पकाउनका लागि ईन्धनको रूपमा दाउरा प्रयोग गर्न ९९ प्रतिशत, एल.पी. ग्यास प्रयोग गर्ने ९ प्रतिशत, बायो ग्याँस ०.१ र सुधारिएको धुंवारहित चुल्हो प्रयोग गर्ने घरपरिवार सङ्ख्या ८ प्रतिशत रहेको छ। यस गाउँपालिकामा १२ वटा लघु जलविद्युत्बाट ३१५ कि.वा. विद्युत् उत्पादन भएको छ। गाउँपालिकाका ५ वटा वडामध्ये ४ वटा वडा राष्ट्रिय प्रशारण लाइनमा जोडिएका छन्।

५.३.२ प्रमुख समस्या

अझै पनि एउटा वडा राष्ट्रिय विद्युत् प्रशारण लाइनमा जोडिन नसकिनु, विद्युत् आपूर्तिमा नियमिताको अभाव, लघु विद्युत् आयोजनाहरूबाट क्षमता अनुरूपको पूर्ण क्षमतामा विद्युत् उत्पादन हुन नसक्नु, सञ्चालनरत आयोजनाहरूको नियमित मर्मत सम्भार हुन नसक्नु, लघु जलविद्युत् सम्बन्धी प्राविधिकको कमी, आर्थिक क्रियाकलापसँग विद्युत्लाई जोड्न नसकिनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन्।

५.३.३ अवसर र चुनौती

(क) अवसर

दरौदी, चेपे आदि जस्ता नदी नालाबाट मझौला जलविद्युत् आयोजनाका निमित्त स्रोत उपलब्ध हुनु, केन्द्रीय ग्रीड विस्तार गर्ने नीति हुनु, ३५ मेघावाट क्षमताका ५ वटा जलविद्युत् आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन भएको हुनु, केन्द्रीय लाइन पुऱ्याउन कठिन स्थानहरूमा स्थानीय स्रोत र साधनको प्रयोग गरी लघु जलविद्युत्को सुविधा पुऱ्याउन सकिने सम्भावना रहनु, सोलार बायोग्याँस आदिको विस्तार गर्न सकिने आदि अवसर रहेका छन्।

(ख) चुनौती

गाउँपालिकाका सबै क्षेत्रलाई केन्द्रीय प्रशारण लाइनमा जोड्नु, अनुमति लिएका जलविद्युत् आयोजनाहरू समयमा नै सम्पन्न गर्नु, लघु जलविद्युत्को उत्पादनलाई केन्द्रीय प्रशारण लाइनमा आवद्ध गर्नु, खाना पकाउनका लागि प्रयोग हुने दाउरालाई विस्थापित गरी बैकल्पिक ऊर्जाको उपयोग बढाउनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती रहेका छन्।

५.३.४ उद्देश्य

सबै घर परिवारमा विद्युत् सेवा उपलब्ध गराउनु।

५.३.५ रणनीति

१. भरपर्दो र विश्वसनीय विद्युत् सेवाको पहुँच विस्तार गर्ने,
२. बैकल्पिक ऊर्जाको विकास र विस्तार गर्ने।

५.३.६ कार्यनीति

रणनीति १: भरपर्दो र विश्वसनीय विद्युत् सेवाको पहुँच विस्तार गर्ने ।

१. गाउँपालिकालाई केन्द्रीय विद्युत् प्रसारणमा जोड्न आवश्यक पहल गरिने छ ।
२. निर्माणाधीन लघु जलविद्युत् आयोजना समयमा नै सम्पन्न गरिनेछ ।
३. सञ्चालनमा रहेका लघु जलविद्युत् आयोजनालाई नियमित सभार गरी पूर्ण क्षमतामा उपयोग गरिनेछ ।
४. केन्द्रीय प्रसारण लाइनमा जोडिएता पनि स्थानीय उत्पादित लघु जलविद्युत् आयोजनाहरूलाई केन्द्रीय प्रसारणमा जोड्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
५. सबै घरपरिवारमा विद्युत् सेवा उपलब्ध गराइनेछ ।
६. सम्भाव्य आयोजना कार्यान्वयन गर्न लगानी प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
७. ठूला तथा मझौला जलविद्युत् आयोजनाहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरी निर्माण गर्न विद्युत् विकास विभागसँग समन्वय गरिनेछ ।
८. जलविद्युत् आयोजना तथा विद्युत् सम्बन्धी प्राविधिक जनशक्ति विकास गरिनेछ ।

रणनीति २: बैकल्पिक ऊर्जाको विकास र विस्तार गर्ने ।

१. माइक्रो हाइड्रो र ग्रिड नपुग्ने स्थानहरूमा सोलारलगायत बैकल्पिक ऊर्जाको प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
२. माइक्रो हाइड्रो र ग्रिड नपुग्ने स्थानहरूमा बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रसँग समन्वय गरी म्याचिङ फन्डबाट अनुदानको व्यवस्था गरिने छ ।
३. खाना पकाउने तथा अन्य घरायसी प्रयोजनका लागि बायोग्याँस प्रणालीलाई प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
४. उत्पादित विद्युत्लाई स्थानीय उद्योगधन्दा सञ्चालनमा प्रयोग गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।
५. विद्युत् प्रवाह र उपयोगलाई सुरक्षित बनाइनेछ ।

५.३.७ प्रमुख कार्यक्रम

(क) स्थानीय तह आफैले सम्पादन गर्ने

- जलविद्युत् आयोजनाको पहिचान,
- लगानी प्रवर्द्धन,
- बैकल्पिक ऊर्जा,
- सुरक्षित विद्युत् उपयोगसम्बन्धी चेतना अभिवृद्धि ।

(ख) प्रदेश सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने

- मझौला जलविद्युत् आयोजना निर्माण
- विद्युत् प्रसारण लाइन ।

(ग) संघीय सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुन सक्ने

- लगानी प्रवर्द्धन

- विद्युत् आयोजना निर्माण
- केन्द्रीय ग्रीडसँगको आवद्धता

५.३.८ अपेक्षित उपलब्धि

राष्ट्रिय विद्युत् प्रसारणलाइनसँग जोडिएको हुने, शतप्रतिशत घरधुरीमा विद्युत्सेवा पुगेको हुने, १७ वटा स्थानीय जलविद्युत् आयोजनाबाट ४०० कि.वा विद्युत् उत्पादन भएको हुने, ५ वटा विद्युत् आयोजना निर्माणको चरणमा प्रवेश गरेको हुने, लोडसेडिङ रहित उज्यालो गाउँपालिका घोषणा भएको हुने, बायोग्याँस तथा एल.पी. ग्यासको प्रयोग गर्ने परिवार २० प्रतिशत पुगेको हुने, ४० प्रतिशत घर परिवारले धुँवारहित चुल्हो जडान गरेको हुनेछ ।

५.४ सिँचाइ तथा नदी नियन्त्रण

५.४.१ पृष्ठभूमि

कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धिमा सिँचाइ महत्वपूर्ण साधन हो । कूल कृषियोग्य जमिन १३,९०० हेक्टर मध्ये २८०० हेक्टर सिँचाइ योग्य जमिन रहेको छ, जसमध्ये साना ठूला गरी ४० वटा कुलाहरूबाट १४० हेक्टर क्षेत्रफलमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध भएको छ । सिँचाइ सुविधाका दृष्टिले दरौदी र चेपे नदी प्रमुख स्रोतको रूपमा रहेका छन् । सिँचाइका लागि फाडसिन खोला, भूयोलि खोला, अँधेरी खोला, सोता खोला, सान्दी खोला, साँधी खोला, भ्याल्ला खोला जस्ता अन्य खोलानालाहरू समेत रहेका छन् ।

५.४.२ प्रमुख समस्या

कृषियोग्य जमिनमा न्यून सिँचाइ सुविधा हुनु, सिँचाइ विकासमा आधुनिक प्रविधि (थोपा सिँचाइ, प्लाष्टिक पोखरी, लिफ्टिङ) को प्रयोगमा कमी हुनु, सिँचाइ कुलो र पोखरी गुणस्तरीय तथा पक्की नहुनु, भएका सिँचाइ आयोजनाहरू पनि पूर्णक्षमतामा प्रयोगमा आउन नसक्नु, मर्मत सम्भारको कमी हुनु, सिँचाइ स्रोत मुहान सुक्दै जानु, जल उत्पन्न प्रकोपले सिँचाइ आयोजनामा क्षति पुग्नु, कृषि प्रणाली र सिँचाइबीच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्न नसकिनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याहरू रहेका छन् ।

५.४.३ अवसर र चुनौती

(क) अवसर

सिँचाइका लागि स्रोतहरूको उपलब्धता, आकाशे पानी सङ्कलन र प्लाष्टिक पोखरीको अभ्यास सुरु हुनु, साना सिँचाइ निर्माणका क्षेत्रमा संघसंस्थाहरू क्रियाशील रहनु, साना सिँचाइ स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रमा पर्नु, गाउँपालिकाको प्राथमिकतामा सिँचाइ क्षेत्र समावेश हुनु, सिँचाइका लागि उपयुक्त फाँटहरूको उपलब्धता आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन् ।

(ख) चुनौती

कृषियोग्य जमिनमा सर्वयाम सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउनु, कृषि र सिँचाइबीच अन्तरसम्बन्ध स्थापना गर्नु, सिँचाइ आयोजनाहरू पूर्ण क्षमतामा उपयोग गर्नु, स्थानीय समुदायहरूद्वारा सञ्चालन भइ आएका परम्परागत सिँचाइ प्रणालीका कुलाहरूको संरक्षण गर्नु, सिँचाइको मर्मत सम्भारमा लाभग्राही उपभोक्ता समितिहरूलाई जिम्मेवार बनाउनु, सिँचाइ विकासका लागि अन्तर सरकार र साभेदारहरूबीच प्रभावकारी समन्वय स्थापित गर्नु, बैकल्पिक सिँचाइ प्रविधिहरूको प्रयोग बढाउनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन् ।

५.४.४ उद्देश्य

कृषियोग्य जमिनमा सिँचाइ सुविधाको विकास र विस्तार गर्ने ।

५.४.५ रणनीति

१. सिँचाइ योजनाको विकास र विस्तार गर्ने ।
२. विद्यमान सिँचाइ प्रणालीको संरक्षण, सम्भार र स्तरोन्नति गरी पूर्णरूपमा उपयोग गर्ने ।
३. जलउत्पन्न प्रकोपको क्षति नियन्त्रण गर्नु ।

५.४.६ कार्यनीति

रणनीति १: सिंचाइ योजनाको विकास र विस्तार गर्ने ।

१. जल उपयोग गुरुयोजना तयार गरी सम्भाव्य सिंचाइ आयोजनाहरूको पहिचान गरिनेछ ।
२. सतह सिंचाइको सम्भावना नरहेका टारहरूमा नयाँ प्रविधिमा आधारित बैकल्पिक सिंचाइ प्रणालीको अवलम्बन गरिनेछ ।
३. कृषि उपजका पकेट क्षेत्रको सम्भावनाका आधारमा सिंचाइ आयोजनाको विकास गरिनेछ ।
४. सिम्बन्धित निकायसँग समन्वय गरी योजना सञ्चालन गरिनेछ ।
५. सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थासँग समन्वय गरी सिंचाइका आधुनिक संरचनाहरूको निर्माण गरिनेछ ।

रणनीति २: विद्यमान सिंचाइ प्रणालीको संरक्षण, सम्भार र स्तरोन्नति गरी पूर्णरूपमा उपयोग गर्ने

१. मूल तथा स्रोतको संरक्षण गरी सिंचाइ प्रणालीको दिगो उपयोग गरिनेछ ।
२. सिंचाइ योजना बनाउँदा अनिवार्य रूपमा मर्मतसम्भार कोषको व्यवस्था गर्नका साथै उपभोगको आधारमा शुल्क सङ्कलन गरिनेछ ।
३. सिंचाइ उपभोक्ता समितिको क्षमता विकास गरिनेछ ।
४. सिंचाइ प्रणालीको दिगो व्यवस्थापनका लागि उपभोक्ता समितिलाई जिम्मेवार बनाइनेछ ।
५. कृषक व्यवस्थित सिंचाइ आयोजनाहरूको नियमित मर्मत सम्भार गरिनेछ ।

रणनीति ३: जलउत्पन्न प्रकोपको क्षति नियन्त्रण गर्नु ।

१. जल उत्पन्न जोखिमको क्षेत्र पहिचान गरी न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ ।
२. नदीजन्य प्रकोपका दिगो नियन्त्रणमा स्थानीय प्रविधि र रैथाने ज्ञानको उपयोग गरिनेछ ।
३. खोलाखोल्सीको नियन्त्रणमा वायोइन्जिनियरिङ प्रविधिको उपयोग गरिनेछ ।
४. नदीकिनाराको बनको संरक्षणमा विशेष ध्यान दिइनेछ ।
५. नदी किनाराका जोखिमयुक्त स्थानमा बस्ती विस्तार तथा नदी खोला अतिक्रमण र अव्यवस्थित दोहनको नियन्त्रण गरिनेछ ।

५.४.७ प्रमुख कार्यक्रम

(क) स्थानीय तह आफैले सम्पादन गर्ने

- जलउपयोग स्रोत नक्साङ्कन
- सिंचाइ आयोजनाको निर्माण
- आयोजना मर्मत सम्भार र स्तरोन्नति
- उपभोक्ता समितिको क्षमता विकास
- मर्मत सम्भार कोष ।

(ख) प्रदेश सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने

- कमाण्ड एरिया सिंचाइ

- नयाँ प्रविधियुक्त सिञ्चाइ आयोजना

(ग) संघीय सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुन सक्ने

- बहुउद्देश्यीय आयोजनाहरूको अध्ययन तथा कार्यान्वयन ।

५.४.८ अपेक्षित उपलब्धि

सम्भाव्य सिचाइयोग्य कृषि जमिनको २० प्रतिशत क्षेत्रमा सिंचाइ सुविधा पुगेको हुने, ६० वटा कुलानालाबाट सिञ्चित जमिन ५६० हेक्टर पुगेको हुने नयाँ प्रविधिको सिंचाइ सुविधा ५० हेक्टरमा पुगेको हुने, सिंचाइ उपभोक्ता समितिका कम्तिमा २० जनाले क्षमता विकास तालिम हांसिल गरेको हुने, हरेक उपभोक्ता समितिमा सिंचाइ मरमत सम्भार कोष रहेको हुने, विद्यमान सिंचाइ प्रणालीको पूर्ण उपयोग भएको हुने, जलउत्पन्न प्रकोपको नक्साङ्कन भएको हुनेछ ।

५.५ सूचना सञ्चार

५.५.१ पृष्ठभूमि

सूचना तथा सञ्चारलाई मानवीय सिर्जनशीलताको एक महत्वपूर्ण पाटोको रूपमा लिने गरिन्छ। यो आर्थिक विकासको संवाहक र उत्प्रेरक पनि हो। नेपालको संविधानले सूचनाको हकलाई मौलिक हकको रूपमा व्यवस्थित गरेको छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले सूचना प्रविधिको प्रयोग, विद्युतीय शासन, एफ.एम. सञ्चालन, स्थानीय पत्रपत्रिका आदि जस्ता विषयहरू स्थानीय सरकारको कार्यजिम्मेवारीभित्र तोकेको छ।

यस गाउँपालिकामा ७५ प्रतिशत घरपरिवारको मोबाइल सेवामा, ३८ प्रतिशतसँग टेलिभिजन, २१ प्रतिशतसँग रेडियो, र २ प्रतिशतले इन्टरनेट सुविधाको पहुँच रहेको छ। यस गाउँपालिकाका सबै वडामा सि.डि.एम.ए. फोनको पहुँच रहेको छ, भने जि.एस.एम. मोबाइलको पहुँच रहे पनि निकै कम स्थानमा मात्र प्रभावकारी रहेको अवस्था छ। मोबाइल फोन सञ्चालनको नेपाल दुरसञ्चार लिमिटेडको १ र एनसेल नेपालका १ वटा टावरहरू रहेका छन्। यस गाउँपालिकामा कम्प्युटर १.९२% र इन्टरनेट १.५३% मा पहुँच रहेको देखिन्छ।

५.५.२ प्रमुख समस्या

ल्याण्डलाइन टेलिफोन सुविधा नहुनु, इन्टरनेट सुविधा कमजोर हुनु, स्थानीय पत्रपत्रिका प्रकाशन नहुनु, स्थानीय एफ.एम. रेडियो स्टेशन नहुनु, टेलिभिजन पहुँच न्यूनतम घर परिवारमा मात्र रहनु, गाउँपालिकाको कार्यसम्पादन विद्युतीय प्रणालीमा आवद्ध हुन नसक्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याहरू हुन्।

५.५.३ अवसर र चुनौती

(क) अवसर

सडक सुविधाले अप्टिकल फाइबर र वाइरलेस नेटवर्कको विस्तारको अवसर, सूचना प्रणालीप्रति बढ्दो आकर्षण, विद्यालयहरूमा नवीन सूचना सञ्चार प्रविधिसहित कम्प्युटर शिक्षाको विस्तार हुनु, टेलिफोन/मोबाइल टावर स्थापना गर्न सहज हुनु, मोबाइल फोनको दायरा फराकिलो हुँदै जानु, गाउँपालिकाको आफ्नै वेबसाइट हुनु, स्थानीय सरकारको दैनिक कार्यसञ्चालनका लागि विभिन्न अनलाइन एप्स सेवाहरूको प्रयोग बढ्दै जानु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन्।

(ख) चुनौती

सबै नागरिकसम्म सूचनाको पहुँच पुऱ्याउनु, चट्याङ प्रतिरोधी संरचनाको निर्माण, सामाजिक सञ्जालहरूको दुरुपयोग रोक्नु, अन्तर सरकार समन्वय प्रभावकारी बनाउनु, इन्टरनेट र वाइफाईको पहुँच र प्रयोग बढाउनु, सूचना प्रविधिको सिर्जनात्मक प्रयोग, गाउँपालिकाको सूचना विद्युतीय प्रणालीमा आवद्ध गर्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन्।

५.५.४ उद्देश्य

१. गुणस्तरीय सूचना तथा सञ्चार सेवामा नागरिकको पहुँच विस्तार गर्नु।

५.५.५ रणनीति

१. सूचना तथा सञ्चारको पहुँच विस्तार गर्ने।
२. सूचना प्रविधिमा आधारित सेवा प्रणालीको विकास गर्ने।

५.५.६ कार्यनीति

रणनीति १: सूचना तथा सञ्चारको पहुँच विस्तार गर्ने ।

१. टेलिफोन टावरहरूको निर्माण र विस्तार गर्न आवश्यक पहल गरिनेछ ।
२. स्थानीय स्तरमा एफ.एम. स्टेशन सञ्चालन गर्न सहजीकरण गरिनेछ ।
३. स्थानीय पत्र पत्रिका प्रकाशन गर्न आवश्यक सहयोग र सहजीकरण गरिनेछ ।
४. विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी, वित्तीय संस्था र गाउँपालिकाको वडा कार्यालयसम्म भरपर्दो इन्टरनेट सेवाको विस्तार गरिनेछ ।
५. मोबाइल सेवा प्रदायक संस्थाहरूबीच समन्वय कायम गरिनेछ ।

रणनीति २: सूचना प्रविधिमा आधारित सेवा प्रणालीको विकास गर्ने ।

१. वाईफाई सेवाको विस्तार गरी फ्रि वाईफाई जोनको विकास गरिनेछ ।
२. गाउँपालिका र वडा कार्यालयहरूमा विद्युतीय सूचना पूर्वाधारको विकास गरिनेछ ।
३. विद्यालय केन्द्रित ई-लाइब्रेरीका सेवा सञ्चालन गरिनेछ ।
४. विद्यालयमा कम्प्युटर प्रविधि शिक्षाको विस्तार गर्दै लगिनेछ ।
५. सूचनाको हक र अधिकारसम्बन्धमा जनचेतना अभिवृद्धि गरिनेछ ।

५.५.७ प्रमुख कार्यक्रम

(क) स्थानीय तह आफैले सम्पादन गर्ने

- एफ.एम.रेडियो प्रसारणमा सहयोग र सहजीकरण,
- पत्र-पत्रिका निष्काशन छापाखानाको स्थापना,
- विद्युतीय सूचना पूर्वाधार निर्माण,
- ई-लाइब्रेरी,
- WIFI टावर निर्माण,
- विद्यालयमा कम्प्युटर प्रविधि शिक्षा ।

(ख) प्रदेश सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने

- टेलिफोन टावरहरू निर्माण,
- विद्युतीय सूचना पूर्वाधार निर्माण,
- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा विद्युतीय सूचना प्रणालीको आवद्धता ।

(ग) संघीय सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुन सक्ने

- सूचना हाइवे,
- टेलिफोन टावर निर्माण ।

५.५.८ अपेक्षित उपलब्धि

शतप्रतिशत परिवारमा कम्तिमा एक सूचना सञ्चारको साधनमा पहुँच पुगेको हुने, नमूना विद्यालयमा ई-लाइब्रेरी स्थापना भएको हुने, ९५ प्रतिशत भूक्षेत्र टेलिफोन टावरको दायरामा आएको हुने, टेलिभिजन प्रयोग गर्ने परिवारको सङ्ख्या ७० प्रतिशत र इन्टरनेट प्रयोग गर्ने परिवार २५ प्रतिशत पुगेको हुने, प्रत्येक वडामा एकएकवटा फ्रि वाईफाई जोन स्थापना भएको हुने, अजिरकोट एफ.एम.स्थापना भएको हुने, कम्तिमा एक पत्रिका स्थानीय रूपमा प्रकाशित भएको हुने ।

परिच्छेद- ६

वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन

६.१ वन वातावरण र जैविक विविधता

६.१.१ पृष्ठभूमि

देशको आर्थिक तथा वातावरणीय विकासमा वन, जलाधार तथा जैविक विविधताको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ। काठ, दाउरा, घाँसपातका साथै पशुचरन, कृषि, पर्यटन जस्ता आर्थिक गतिविधिको प्रवर्द्धनमा वन तथा जैविक विविधताले ठूलो मद्दत पुऱ्याएको हुन्छ। हाल देखिएको वातावरण प्रदुषण न्यूनीकरण गर्नमा पनि वन तथा जैविक विविधताले सहयोग गर्दछ। यस गापामा करिब ७५ प्रतिशत भूमि वन तथा घाँसे मैदानले ढाकेको पाइन्छ जसमा ४५ प्रतिशत वनक्षेत्र रहेको छ।

अजिरकोट गाउँपालिका जैविक विविधताले भरिपूर्ण छ। वनक्षेत्रमा साल, चिलाउने, कटुस, उत्तिस, सल्ला, टिमुर, अमारो, तेजपत्ता जस्ता वनपैदावार पाइन्छन्। जङ्गली जनावरतर्फ दुम्सी, बाँदर, जरायो, स्याल, मलस्याप्पो, वन विरालो, लोखर्के आदि पाइन्छ। यस्तै बाघ, भालु हिमाली क्षेत्र वन जङ्गलमा पाइन्छन्। ब्याँसो, कस्तुरी सङ्कटमा परेका जनावर हुन्। होउँचिल, गरुड, लामपुच्छे, गिद्ध, चिल, डाँफे मुनाल जस्ता पन्छी विस्तारै दुर्लभ बन्दै गएको पाइन्छ।

यस गाउँपालिकामा ४३ वटा सामुदायिक वन, ५ हेक्टरमा निजी वन, २० वटा उपङ्ग-जलाधार क्षेत्र पाइन्छ। यसैगरी इन्धनको रूपमा दाउरा प्रयोग गर्ने परिवार ९४ प्रतिशत रहेको छ।

६.१.२ प्रमुख समस्या

प्राकृतिक सम्पदाको बढ्दो क्षयीकरण, आगलागीका कारण वन एवं वातावरणमा प्रतिकूल असर पर्नु, जनचेतनाको कमीले वन सम्पदाको उचित व्यवस्थापन हुन नसक्नु, वन्यजन्तुले कृषि उत्पादनलाई नोक्सानी गर्ने प्रवृत्ति बढ्दै जानु, पानी स्रोत सुक्दै जानु, कार्वन उत्सर्जनको प्रभाव बढ्दै जानु, पूर्वाधार विकास तथा इन्धनको निर्भरताले वन विनाश बढ्दै जानु, जलाधारको उचित व्यवस्थापन नहुनु, जैविक विविधतामा कमी हुँदै जानु, प्लाष्टिक तथा सिसाजन्य वस्तुको उपयोग बढ्नु, कृषिमा प्रयोग हुने रसायन र विषादीको मापदण्डको अभाव हुनु, वातावरणसम्बन्धी काम गर्ने संघ संस्थामा समन्वय नहुनु, भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त संरचनाहरू पूर्णतया पुनर्स्थापित भइनसक्नु, विपद्का घटनाहरू बढ्दै जानु, आदि प्रमुख समस्या हुन्।

६.१.३ अवसर र चुनौती

(क) अवसर

गा.पा.को ७५% भूभाग वन, घाँसे मैदान तथा हरियालीले ढाकेको हुनु, ४५% भू-भाग वनक्षेत्र हुनु, वन तथा वातावरण संरक्षण स्थानीय सरकारको प्राथमिकतामा पर्नु, दिगो विकासको लक्ष्यमा समाविष्ट हुनु, वातावरणसम्बन्धि संघ संस्थाहरूको साभेदारी रहनु, राष्ट्रिय तथा स्थानीय वातावरण अनुकूलन कार्ययोजना (LAPA and NAPA) पारित भई कार्यान्वयनमा हुनु, सामुदायिक, कवुलियत, निजी तथा धार्मिक वनहरूको विकास समुदायको संलग्नता बढ्दै जानु, भूकम्पपश्चात् पुनर्निर्माण भएका घरहरूमा धुवाँरहित चुल्हो जडान हुनु, जैविक विविधताका कारण प्राकृतिक पर्यटनको उच्च

सम्भावना रहनु, काठ तथा जडिवुटीजन्य बहुमूल्य वनपैदावारको उपयोग र निकासीबाट आय आर्जनको सम्भावना हुन आदि अवसरका रूपमा रहेका छन् ।

(ख) चुनौती

वनको अनाधिकृत अतिक्रमण रोक्नु, विकास र वातावरणबीच सन्तुलन कायम गर्नु, जलाधार र जैविक विविधताको संरक्षण गर्नु, जलवायु अनुकूलन प्रविधिको विकास गर्नु, बनमा रहेको इन्धन निर्भरता घटाउनु, वन र वातावरणलाई आय आर्जन र रोजगारीमा आवद्ध गर्नु, बढ्दो प्लाष्टिकजन्य प्रयोग रोक्नु, फोहोरको उचित व्यवस्थापन गर्नु, वन तथा वातावरणसम्बन्धी काम गर्ने संघसंस्थहरूमा समन्वय कायम गर्नु, जलवायु परिवर्तनको असर बढ्दै जानु, विपद्बाट क्षतिग्रस्त संरचनाहरूको पुनर्निर्माण र पुनःस्थापन गर्नु, ९४ प्रतिशत घरमा इन्धनको स्रोतको रूपमा प्रयोग हुँदै आएको दाउरालाई प्रतिस्थापन गर्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन् ।

६.१.४ उद्देश्य

१. प्राकृतिक स्रोतको दिगो उपयोग गर्नु,
२. वातावरणको संरक्षण गर्नु ।

६.१.५ रणनीति

१. वनलगायत प्राकृतिक स्रोतको विकास र वैज्ञानिक उपयोग गर्ने । (१)
२. प्राकृतिक स्रोतको उपयोगलाई आय र रोजगारीसँग आवद्ध गर्ने । (१)
३. विकास र वातावरणबीच सन्तुलन कायम गर्ने । (२)
४. फोहोरमैलाको व्यवस्थापन गर्ने । (२)

६.१.६ कार्यनीति

रणनीति १: वनलगायत प्राकृतिक स्रोतको विकास र वैज्ञानिक उपयोग गर्ने ।

१. वन क्षेत्रको संरक्षण गर्दै खाली जमिनमा वृक्षारोपण गरिनेछ ।
२. एक घर एक बोट हरियाली अजिरकोट अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
३. जल, जमिन, जलाधार, जैविक विविधता जडिवुटीको संरक्षण र विकास गरिनेछ ।
४. जडिवुटी खेतीलाई प्रोत्साहन गर्दै आय र रोजगारीसँग आवद्ध गरिनेछ ।
५. इन्धनको लागि वन जङ्गलमा भएको अत्यधिक निर्भरता वैकल्पिक इन्धनको विकास गरी वनक्षेत्रको ह्रासलाई न्यूनीकरण गरिनेछ ।
६. नदीको मुहानलाई संरक्षण गरी वहावबाट हुने क्षतिलाई न्यूनीकरण गरिनेछ ।
७. वातावरणलाई सहयोगी जङ्गली जनावर, पशुपक्षी, कीरा, पुतली तथा जलचर आदिको पहिचान र संरक्षण गरिनेछ ।
८. वन्यजन्तुबाट कृषि बाली नोक्सानी घटाउने उपायहरूको खोजी, विकास र अवलम्बनमा प्रोत्साहित गरिनेछ ।

रणनीति २: प्राकृतिक स्रोतको उपयोगलाई आय र रोजगारीसँग आवद्ध गर्ने ।

१. सामुदायिक वन, कवुलियती वन व्यवस्थापनमा, महिला तथा स्थानीय समुदायको

- सहभागिता वृद्धि गरी आयआर्जनसँग आवद्ध गराइनेछ ।
२. सामुदायिक तथा कबुलियत वनमा जडिबुटी अलैंची जस्ता उच्च आय खेती प्रवर्द्धन गरी आय तथा रोजगारका अवसर विस्तार गरिनेछ ।
  ३. निजी जग्गामा फलफूल, डालेघाँस लगायत काष्ठ तथा गैर काष्ठजन्य आयमूलक रुख विरुवाहरू लगाउन प्रोत्साहन गरिनेछ ।
  ४. स्थानीयस्तरमा काष्ठजन्य उद्योगलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
  ५. वनजन्य उत्पादनलाई सहकारीमार्फत् वजारीकरण गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।
  ६. वन र वातावरणसम्बन्धमा काम गर्ने संघ संस्थाबीच प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
  ७. वन, वातावरण र जैविक विविधतालाई पर्यटनसँग आवद्ध गरी स्थानीय आय र रोजगारीमा वृद्धि गरिनेछ ।

रणनीति ३: विकास र वातावरणबीच सन्तुलन कायम गर्ने ।

१. ठूला आयोजना निर्माणमा वातावरणीय प्रभाव अध्ययनलाई योजना कार्यान्वयनको पूर्वशर्त बनाइनेछ ।
२. हरेक पूर्वाधारसम्बन्धी नीति निर्माण गर्दा वातावरणीय पक्षलाई विशेष ध्यान दिइनेछ ।
३. विकास संरचना निर्माण गर्दा हुने वन तथा जलाधारको कमी क्षतिहुने व्यवस्थाका साथै क्षतिलाई अनिवार्य परिपूरण गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
४. जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी जनचेतनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
५. जलवायु परिवर्तनको प्रभावलाई न्यून गर्न विशेष कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
६. स्थानीय जलवायु अनुकूलन कार्य योजनाका सूचकहरूलाई लागु गरिनेछन् ।
७. अजिरकोटलाई वातावरणमैत्री गाउँपालिकाको रूपमा विकास गरिनेछ ।

रणनीति ४: फोहोरमैलाको व्यवस्थापन गर्ने ।

१. नजिकका स्थानीय तहहरू र विभिन्न संघ संस्था एवं अन्तर सरकार समन्वय गरी लागत सहभागितामा पायक पर्ने ठाउँमा फोहोर व्यवस्थापन गरिनेछ ।
२. घरबाट निस्कने फोहोरलाई कुहिने र नकुहिने फोहोर छुट्याउन कन्टेनरको व्यवस्था गरिनेछ ।
३. कुहिने फोहोरबाट जैविक मल उत्पादन गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।
४. व्यवसायिक रूपमा जैविक मल उत्पादन गर्न सहूलियत ऋण र अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ ।
५. प्लाष्टिकमुक्त गाउँपालिका घोषणा गरिनेछ ।
४. निश्चित क्षेत्रलाई समेट्ने गरी सफा र आधारभूत सुविधायुक्त नमूना गाउँ टोल निर्माण गर्ने गरी स्मार्ट भिलेज कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

६.१.७ प्रमुख कार्यक्रम

(क) स्थानीय तह आफैले सम्पादन गर्ने ।

१. नर्सरी स्थापना ।
२. वृक्षरोपण ।
३. वन डढेलो रोकथाम तथा नियन्त्रण कार्यक्रम सञ्चालन ।
४. वन्यजन्तु तथा जैविक विविधता संरक्षण र नियन्त्रण ।
५. सामुदायिक, कबुलियती र निजी वन विकास ।
६. वन उपभोक्त समितिहरू गठन ।
७. क्षमता विकास ।
८. जडिबुटी खेती ।

(ख) प्रदेश सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने ।

१. जडिबुटी पहिचान तथा जैविक विविधता अध्ययन, व्यवसायिक जडिबुटी खेती तथा पकेट क्षेत्र,
२. जलवायु परिवर्तन तथा अनुकूलन कार्यक्रम,
३. चोरी शिकारी नियन्त्रण,
४. हरित उद्यम सञ्चालन,
५. संस्थागत विकास तथा सुशासन ।

(ग) संघीय सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुन सक्ने ।

१. जलवायु अनुकूलन,
२. कार्वन नियन्त्रण र भुक्तानी,
३. नीतिगत एवं कानुनी व्यवस्था

६.१.८ अपेक्षित उपलब्धि

४६ प्रतिशत वन क्षेत्र कायम भएको हुने, ४५ वटा सामुदायिक वन, २० हे. निजी वन भएको हुने, कम्तिमा ५ वटा वन पैदावारमा आधारित लघुउद्यम विकास भएको हुने, विकास आयोजना सञ्चालन गर्दा वातावरणमैत्री प्रविधिको अवलम्बन भएको हुने, ५ वटा प्रमुख बजारक्षेत्रमा व्यवस्थित फोहरमैला व्यवस्थापन भएको हुने, धुँवारहित चुल्हो २५०० घरमा जडान भएको हुने, विद्युत् तथा एल.पि.ग्याँसको प्रयोग गर्ने परिवार १५ प्रतिशत पुगेको हुने, इन्धनको रूपमा दाउराको प्रयोग ८५ प्रतिशत पुगेको हुने, विकास आयोजना निर्माण र व्यवस्थापनमा वायो इन्जिनियरिङ प्रविधिको अनुशरण भएको हुनेछ ।

६.२ विपद् व्यवस्थापन

६.२.१ पृष्ठभूमि

निरन्तर दोहरिने बहुप्रकोपका घटनाहरूबाट उत्पन्न विपद्को अत्यधिक जोखिममा रहेको मुलुकहरूमध्ये नेपाल पनि एक हो। विश्वमा भूकम्पबाट ११ औं उच्च जोखिम तथा बाढी र पहिरोबाट ३० औं जोखिमयुक्त देशको रूपमा नेपाल रहेको छ। विपद्जन्य घटनाबाट बर्षेनी ठूलो धनजनको क्षति हुनुका साथै व्यक्ति तथा समुदायलाई अप्रत्याशित रूपमा ठूलो बोझ थोपरिन पुग्दछ।

नेपालको संविधानले प्राकृतिक तथा गैरप्राकृतिक विपद् पूर्व तयारी उद्धार तथा राहत र पुनर्लाभ कार्यलाई संघ र प्रदेशको साभा अधिकारको सूचीमा सूचीकृत गरेको छ भने विपद् व्यवस्थापनलाई तीनै तहको अधिकारको साभा सूचीमा समेत राखेको छ। विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तहको नेतृत्वमा स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति रहने व्यवस्था गरेको छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी स्थानीय स्तरमा योजना एवं कार्यक्रमहरू तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय तहका सरकारहरूलाई प्रदान गरेको छ।

अजिरकोट गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्थिति, कमजोर भौगर्भिक अवस्था र मानवीय क्रियाकलापले गर्दा विभिन्न प्राकृतिक तथा गैरप्राकृतिक विपद्को सामना गर्नु परिरहेको छ। गाउँपालिकाको कूल भूभागमध्ये करिब ९ प्रतिशतमात्र १० डिग्री भिरालोभन्दा कम भूभाग रहनु, करिब १७ प्रतिशत भूभाग ४५ डिग्रीभन्दा बढी भिरालो रहनाले पहिरो यहाँको प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको छ। यस गाउँपालिकामा विपद्जन्य घटनाहरूमा भूकम्प, बाढी, पहिरो, आगलागी, खडेरी, सडक दुर्घटना, स्वास्थ्यजन्य महामारी र चट्याङ प्रमुख रहेका छन्। अहिले आएर बसाइसराइ पनि तीव्रतर रूपमा भएकोले यो पनि एक विपद्कै रूपमा लिनुपर्ने भएको छ।

२०७२ सालको भूकम्पको केन्द्र बीन्दु (इपिसेन्टर) वारपाकसंगै जोडिएको भूभागमा परेकाले यस पालिकाले भूकम्पबाट निकै ठूलो क्षतिको सामना गर्नु पर्यो। उक्त भूकम्पबाट ३९०४ वटा व्यक्तिगत आवास, ५ वटा स्वास्थ्य संस्था, ५ वटा वडा कार्यालय, ३ वटा प्रहरी भवन, ६५ वटा विद्यालय भवन, ७ वटा माइक्रो हाइड्रोको क्षतिग्रस्त हुनाका साथै अन्य धेरै धनजनको क्षति हुन पुग्यो।

विगतका अनुभवका आधारमा गाउँपालिकाले विपद् व्यवस्थापनमा नियमित वार्षिक बजेट विनियोजन गर्ने गरेको पाइन्छ। गाउँपालिकामा स्थानीय स्तरमा गठित विपद् व्यवस्थापन समिति, तत्काल सहायतार्थ एक प्रहरी चौकीसहित तीन प्रहरी इकाईहरू, एम्बुलेन्स सेवाको उपलब्धता रहँदै आएको छ। यसैगरी विपद्सम्बन्धी कार्यमा नेपाल सरकारको राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण, पूर्णिमा, डब्लु.एफ.पी., अक्सफाम, एन.आर.एन., केयर नेपाल, रेडक्रस जस्ता संस्थाहरू पनि यस गाउँपालिकामा क्रियाशील रहेका छन्।

६.२.२ प्रमुख समस्या

भिरालो भू-बनौट, विपद् उत्थानशील पूर्वाधार विकास नहुनु, अवैज्ञानिक कृषि प्रणाली, कृषिमा रसायन र विषादीको प्रयोग, जोखिम क्षेत्रको पहिचान नहुनु, सिमान्त भूमि तथा नदी किनाराहरूमा बस्ती बस्नु, प्राकृतिक स्रोतको अवैज्ञानिक प्रयोग हुनु, जनचेतनाको कमी, नदीजन्य पदार्थको तीव्र दोहन, स्वास्थ्य र सरसफाइसम्बन्धी जागरुकताको कमी, विपद् पूर्व तयारीको कमी, भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त संरचनाहरू पूर्णतया पुनर्स्थापित भैनसक्नु, विपद्का क्षेत्रमा कार्य गर्ने संघ संस्थाहरूबीच

समन्वयको अभाव आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन् ।

६.२.३ अवसर र चुनौती

(क) अवसर

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४ कार्यान्वयनमा आउनु, २०७२ सालको भूकम्पको कारणले विपद्सम्बन्धमा नागरिकको चेतना अभिवृद्धि हुनु, भवन संहिता तथा भवन निर्माण मापदण्ड तर्जुमा गरी लागू हुनु, वन तथा हरियाली क्षेत्रको विस्तार गर्ने क्षेत्र प्रशस्त हुनु, निर्माणसम्बन्धी नवीन प्रविधि र ज्ञानउपलब्ध हुनु, नयाँ भूकम्प प्रतिरोधात्मक आवास तथा स्तरीय संरचनासहितका विद्यालय तथा अन्य सार्वजनिक संरचनाको निर्माण हुनु, राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण र अन्य संघ संस्था र विकास साभेदारहरूबाट पुनर्निर्माणमा सहयोग प्राप्त हुनु आदि यस क्षेत्रमा देखिएका अवसरहरू हुन् ।

(ख) चुनौती

पूर्वाधार निर्माणको कार्यलाई व्यवस्थित, दिगो र उत्थानशील बनाउनु, विकास र वातावरणबीच सन्तुलन कायम गर्नु, जलाधार तथा नदीनालाको संरक्षण तथा तटबन्ध निर्माण गर्नु, पुनर्निर्माणको कार्य समयमा नै सम्पन्न गर्नु, विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी संघ संस्थाहरूबीच प्रभावकारी समन्वय कायम गर्नु, जोखिमयुक्त बस्तीको स्थानान्तरण गर्नु, व्यवस्थित विपद् पूर्व तयारी गर्नु, विकाससम्बन्धी सोच र धारणामा परिवर्तन गरी विपद् संवेदनशील बनाउनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन् ।

६.२.४ उद्देश्य

विपद्जन्य घटनाको न्यूनीकरण गर्दै विपद् व्यवस्थापन गर्नु ।

६.२.५ रणनीति

१. विपद् व्यवस्थापन पूर्व तयारी प्रभावकारी बनाउने ।
२. दिगो विपद् व्यवस्थापन प्रणालीको अवलम्बन गर्ने ।
२. विपद्बाट भएको क्षतिको पुनर्निर्माण एवं पुनःस्थापना गर्ने ।

६.२.६ कार्यनीति

रणनीति १: विपद् व्यवस्थापन पूर्व तयारी प्रभावकारी बनाउने ।

१. स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिलाई क्रियाशील गराइनेछ ।
२. विपद् उद्धार कार्यमा स्थानीय रेडक्रस,समुदायमा आधारित विपद् व्यवस्थापन समिति, युवा स्वयंसेवी, सरोकारवाला संघसंस्था तथा गैसस एवं सुरक्षा निकायलाई अभिमुखीकरण गरी तयारी अवस्थामा राखिनेछ ।
३. स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाहरूलाई विपद् तयारीसम्बन्धी पूर्वाधार व्यवस्था र तत्काल परिचालन गर्न सकिने अवस्थामा राखिनेछ ।
४. एम्बुलेन्स सेवालाई प्रभावकारी बनाइनेछ ।
५. पालिकामा बारुणयन्त्र सेवाको स्थापना गरी उद्धार उपकरणसमेतको व्यवस्था गरिनेछ ।
६. विपद् पूर्व सूचना प्रणाली व्यवस्थित गरी प्रत्येक घरपरिवार वा बस्तीमा मोबाइल र एफ एमबाट विपद् सम्भावनासम्बन्धी पूर्व सूचना प्रवाह गरिनेछ ।

रणनीति २: दिगो विपद् व्यवस्थापन प्रणालीको अवलम्बन गर्ने ।

१. समुदायमा आधारित विपद् व्यवस्थापन समितिहरू गठन गरी तिनको क्षमता विकास गरिनेछ ।
२. विपद् व्यवस्थापनका क्षेत्रमा कार्यरत रेडक्रस, संघ संस्थाहरू र स्थानीय क्लवहरूलाई समन्वय गरी परिचालन गरिनेछ ।
३. गाउँपालिकामा विपद् व्यवस्थापनको वेग्लै कोषमा आवश्यक रकम विनियोजन गर्दै लगिने छ ।
४. गाउँपालिकामा सरोकारवालासमेतको सहभागिता रहने गरी विपद् व्यवस्थापन केन्द्रको स्थापना गरी एकीकृत सेवा प्रवाह गरिनेछ । यस्तो केन्द्रमा आवश्यक न्यूनतम विपद् उद्धार सामग्रीहरू भण्डारण गरिनेछ ।
५. विपद् व्यवस्थापनमा संलग्न हुने संघ संस्था समुदाय र व्यक्तिहरूको क्षमता विकास गरिनेछ ।
६. विकास निर्माण कार्यहरूमा जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरूसहित विपद् उत्थानशील विकास प्रक्रियाको अवलम्बन गरिनेछ ।
७. विद्यालय तहमा विपद् जोखिमसम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
८. सडक दुर्घटना जोखिम स्थलहरूमा सचेतना सङ्केतहरू राखिनेछ ।

रणनीति ३: विपद्बाट भएको क्षतिको प्रभावकारी पुनर्निर्माण एवं पुनःस्थापन गर्ने ।

१. विपद् जोखिम नक्साङ्कन गरिनेछ ।
२. पानीको मुहान, जलाधार क्षेत्र आदिको संरक्षणका लागि समुदायमा आधारित विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
३. २०७२ सालमा गएको भूकम्पबाट भएको क्षतिको राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणसँग समन्वय गरी पुनर्निर्माण र पुनर्स्थापना सम्पन्न गरिनेछ ।
४. सार्वजनिक निर्माणका कामहरूमा “अभ्र राम्रो अभ्र बलियो” सिद्धान्तको अनुसरण गरिने छ ।
५. वर्षेनी हुने बाढी, पहिरो जस्ता विपद्बाट भएको क्षतिलाई प्राथमिकताका साथ पुनर्निर्माण र पुनर्स्थापना गरिनेछ ।

६.२.७ प्रमुख कार्यक्रम

(क) स्थानीय तह आफैले सम्पादन गर्ने

१. नीति, कानून तर्जुमा तथा कार्यान्वयन ।
२. विपद् जोखिम नक्साङ्कन ।
३. विपद् पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य ।
४. जनचेतना अभिवृद्धि अभियान ।
५. समुदायमा आधारित विपद् व्यवस्थापन समितिहरू गठन ।

६. विपद् व्यवस्थापन केन्द्रको स्थापना र भण्डारण ।

७. सरोकारवालाहरूको क्षमता विकास ।

(ख) प्रदेश सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने

१. सरोकारवालाहरूको क्षमता विकास ।

२. विपद् उत्थानशील संरचना निर्माण ।

३. उद्धार राहतसम्बन्धी सामग्री तथा उपकरण आपूर्ति ।

४. अन्तर निकाय समन्वय ।

(ग) संघीय सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुन सक्ने

१. क्षमता विकास ।

२. विपद् उत्थानशील संरचना निर्माण ।

३. उद्धार राहतसम्बन्धी सामग्री तथा उपकरण आपूर्ति ।

४. अन्तर निकाय समन्वय ।

६.२.८ अपेक्षित उपलब्धि

६० प्रतिशत भूभागमा विपद् जोखिम नक्साङ्कन भएको हुने, विपद्जन्य घटनाबाट हुने धन जनको क्षतिमा उल्लेख्य रूपमा कमी आएको हुने, भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त आवास तथा अन्य सार्वजनिक सामुदायिक पुनःसंरचना पुनर्निर्माण सम्पन्न भएको हुने, विपद् व्यवस्थापन केन्द्रको स्थापना भएको हुने, विपद् पूर्व सूचना प्रणाली स्थापना भएको हुने, विपद् व्यवस्थापनमा महिला तथा बहिष्करणमा परेका समुदायको क्षमता अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।

परिच्छेद- ७

सुशासन तथा संस्थागत विकास

७.१ योजना तथा तथ्याङ्क

७.१.१ पृष्ठभूमि

योजनाबद्ध कार्य प्रणाली अपनाएमा मात्र निर्धारित समयमा, पूर्व अनुमानित स्रोत र साधनको अधिकतम प्रयोगद्वारा नियोजित कार्य वा सेवा सम्पन्न गर्न सकिन्छ। यसैले विकास कार्य गर्दा योजना तर्जुमा पूर्व आवश्यकता, व्यवस्थापन, स्रोतको उपलब्धतालगायत संलग्न समूह, उपलब्धि, लाभदायी समूह आदिको पूर्व पहिचान हुनु आवश्यक पर्दछ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ अनुसार वस्तुगत विवरण तयार भएको, पर्यटन गुरुयोजना र खानेपानी तथा सरसफाइ गुरुयोजना तर्जुमाको क्रममा रहेको, गाउँपालिकाको विकासको लक्ष्य प्राप्त गर्न सहभागितामूलक प्रणालीको अवलम्बन गर्ने गरेको, स्वास्थ्य सूचना प्रणाली (HMIS) र शिक्षा सूचना प्रणाली (EMIS) कार्यान्वयनमा रहेको छ।

७.१.२ प्रमुख समस्या

सहभागितामूलक योजना प्रणाली पूर्णरूपमा स्थापित भइनसक्नु, योजना प्राथमिकीकरणको आधारमा तर्जुमा हुन नसक्नु, विस्तृत आयोजना प्रतिवेदनविना आयोजनाको छनौट हुनु, टुक्रे र वितरणकारी आयोजनाको बाहुल्यता हुनु, योजना छनौटका आधार प्रष्ट नहुनु, गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण तथा तथ्याङ्क नहुनु, जनशक्तिको अभाव, मर्मत सम्भारको कमी, प्राविधिक जनशक्तिको अभावमा योजना सञ्चालन र अनुगमनमा कठिनाई आदि प्रमुख समस्या रहेका छन्।

७.१.३ अवसर र चुनौती

(क) अवसर

स्थानीय तहका योजनाको तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कनमा स्थानीय तहलाई पूर्ण अधिकार हुनु, कर्मचारी पदपूर्तिको प्रक्रिया अगाडि बढ्नु, निर्वाचित पदाधिकारीहरूले नेतृत्वदायी भूमिका खेल्नु, योजनाबद्ध विकासप्रति जनप्रतिनिधिहरूमा जानकारी हुनु, गाउँपालिकाको दरवन्दी र सङ्गठन संरचना स्विकृत हुनु, विकास योजनामा जनसहभागीता प्राप्त हुनु, उपभोक्ता समितिहरू क्रियाशील हुनु, विकास योजनासम्बन्धमा सामाजिक सचेतना बढ्दै जानु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख अवसरहरू हुन्।

(ख) चुनौती

दिगो विकासका अवधारणाअनुसार योजना तर्जुमा र विकास कार्यहरूको कार्यान्वयन गर्नु, पूर्व सम्भाव्यताका आधारमा आयोजनाहरूको छनौट र कार्यान्वयन गर्नु, हचुवाका भरमा योजना तथा बजेट विनियोजन गर्ने अभ्यासलाई योजना अनुशासनमा ल्याउनु, सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रणाली संस्थागत गर्नु, वितरणमुखी बजेट नियन्त्रण गरी टुक्रेयोजनामा विनियोजन रोक्नु, योजना प्रणालीलाई नतिजासँग आवद्ध गर्नु, योजना कार्यान्वयन क्षमता बढाउनु, विकास योजनाका बारेमा आम नागरिकलाई सुसूचित गर्नु, विकासमा सबै लिङ्ग, वर्ग, र समुदायको समतामूलक पहुँच स्थापित गर्नु, नागरिकको सूचनाको हक स्थापित गराउनु, योजना अभिलेख व्यवस्थापन अध्यावधिक गर्नु,

नियमित अनुगमन गरी निर्धारित समय, लागत र गुणस्तरमा आयोजना सम्पन्न गर्नु प्रमुख चुनौती रहेका छन् ।

७.१.४ उद्देश्य

तथ्याङ्कमा आधारित सहभागितामूलक योजना प्रणालीको स्थापना गर्नु ।

७.१.५ रणनीति

१. सूचना तथा तथ्याङ्क प्रणालीको स्थापना गर्ने ।
२. सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रक्रियाको अवलम्बन गर्ने ।
३. तथ्य र तथ्याङ्कमा आधारित योजना निर्माण गर्ने ।
४. नतिजामूलक अनुगमन प्रणालीको अवलम्बन गर्ने ।

७.१.६ कार्यनीति

रणनीति १: सूचना तथा तथ्याङ्क प्रणालीको स्थापना गर्ने ।

१. गाउँपालिकाको आधारभूत तथ्याङ्कसहितको वस्तुगत विवरणको निर्माण गरिनेछ ।
२. वस्तुगत विवरण वार्षिकरूपमा अध्यावधिक गरिनेछ ।
३. पालिकाभित्रको तथ्याङ्क प्रणालीलाई एकरूपता कायम गरी आधिकारिता दिन सूचना तथा तथ्याङ्क समन्वय प्रणाली स्थापना गरिनेछ ।
४. गाउँपालिकाको तथ्याङ्कलाई विद्युतीय प्रणालीमा आवद्ध गरी राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक तथ्याङ्क प्रणालीसँग सञ्जालीकरण गरिनेछ ।
५. सूचना तथा तथ्याङ्क सङ्कलन तथा परिमार्जनसम्बन्धी क्षमता विकास गरिनेछ ।

रणनीति २ : सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रक्रियाको अवलम्बन गर्ने ।

१. विकास कार्यक्रमहरू तर्जुमा गर्दा सहभागितामूलक ढङ्गबाट निर्धारित प्रक्रिया अवलम्बन गरिनेछ ।
२. योजना कार्यान्वयन गर्दा सरोकारवाला र अन्तर सरकार समन्वय र साभेदारी गरी स्रोत साधनको न्यूनता र दोहोरोपना हटाइनेछ ।
३. विभिन्न निकायबाट गाउँपालिका क्षेत्रभित्र सञ्चालन हुने विकास कार्यक्रमहरू गाउँ विकास योजनामा एकीकृत गरिनेछ ।
४. योजना प्रणालीमा कोही नछुटो भन्ने अवधारणाअन्तर्गत वस्ती तहदेखि नै सबै सरोकारवालाहरूको अर्थपूर्ण सहभागिता बढाइनेछ ।

रणनीति ३ : तथ्य र तथ्याङ्कमा आधारित योजना निर्माण गर्ने ।

१. गाउँपालिकाका रूपान्तरणकारी तथा ठूला आयोजना छनौट गर्दा आर्थिक, सामाजिक र प्राविधिक अध्ययन गरी सम्भाव्य आयोजनामात्र छनौट गरिनेछ ।
२. सम्पन्न योजनाको मर्मत सम्भारसम्बन्धी कार्ययोजना (Operation and Maintenance Plan) तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
३. स्थानीय योजना व्यवस्थापन प्रणालीलाई सूचना प्रविधिमा आवद्ध गरिनेछ ।
४. मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गरी आवधिक योजना र वार्षिक योजनाबीच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गरिने छ ।

रणनीति ४ : नतिजामूलक अनुगमन प्रणालीको अवलम्बन गर्ने ।

१. अनुगमन मुल्याङ्कनसम्बन्धी कार्य योजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२. विकास कार्यक्रमको सूचकमा आधारित नतिजामूलक अनुगमन गरिनेछ ।
३. नियमित अनुगमन र मुल्याङ्कनका लागि संयन्त्र निर्माण गरी परिचालन गरिनेछ ।
४. अनुगमन समितिलाई क्रियाशील गराई तोकिएको समयमा गुणस्तरीय नतिजा हासिल गरिनेछ ।
५. अनुगमनलाई जनसहभागितामूलक बनाइनेछ ।
६. नियमितरूपमा चौमासिक तथा वार्षिक प्रगति समिक्षा गरी विकास कार्यमा आइपर्ने समस्याको समाधान गरिनेछ ।
७. विकास आयोजनाको प्रगति तयार गरी सम्बन्धित निकायहरूमा पठाइनेछ ।

७.१.७ प्रमुख कार्यक्रम

(क) स्थानीय तह आफैले सम्पादन गर्ने

- सर्वेक्षण तथा वस्तुगत विवरणको निर्माण ।
- योजना प्रणालीसम्बन्धी क्षमता विकास ।
- सहभागितामूलक योजना प्रणाली ।
- गुरुयोजनाको निर्माण ।
- मध्यमकालीन खर्च संरचना निर्माण ।
- आयोजनाको विस्तृत अध्ययन प्रतिवेदन ।
- योजना अनुगमन ।
- सामाजिक परीक्षण, सार्वजनिक परीक्षण ।
- सम्पन्न योजनाको मर्मत सम्भार ।
- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको सहकार्यमूलक योजना ।
- समीक्षा र प्रतिवेदन ।

(ख) प्रदेश सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने

- क्षमता विकास ।
- विकास कार्यमा अन्तर तह साभेदारी ।
- प्रदेश योजनामा स्थानीय योजनाको मूलप्रवाहीकरण ।
- अन्तर सरकार विद्युतीय सञ्जालीकरण ।
- बजेट, अनुदान तथा राजश्व बाँडफाँड रकम हस्तान्तरण ।
- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको सहकार्यमूलक योजना ।

(ग) संघीय सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुन सक्ने

- क्षमता विकास ।
- विद्युतीय सञ्जालीकरण ।

- प्रतिवेदनको ढाँचा र सफ्टवेयरको निर्माण ।
- बजेट, अनुदान तथा राजश्व बाँडफाँड रकम हस्तान्तरण ।
- संघीय योजनामा स्थानीय योजनाको मूलप्रवाहीकरण ।
- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको सहकार्यमूलक योजना ।

७.१.८ अपेक्षित उपलब्धि

खण्डीकृत तथ्याङ्क सङ्कलन भई विद्युतीय प्रणालीमा आवद्ध भएको हुने, गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण अध्यावधिक भएको हुने, आवधिक गाउँविकास योजना तर्जुमा भई सञ्चालन भएको हुने, विषय क्षेत्रगत गुरुयोजना तर्जुमा भई कार्यान्वयन हुने, गाउँबस्ती तहदेखिकै सहभागितामूलक प्रक्रियाबाट वार्षिक योजना तर्जुमा भएको हुने, वार्षिक अनुगमन योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन भएको हुने, चौमासिक र वार्षिक समीक्षा प्रणाली संस्थागत भएको हुने, अन्तरतह प्रगति प्रतिवेदन एकीकृत विद्युतीय प्रणालीमा आवद्ध भएको हुने, विकास आयोजनाको वार्षिक कार्यान्वयन प्रगति ९० प्रतिशतभन्दा बढी भएको हुनेछ ।

७.२ सुशासन तथा सेवा प्रवाह

७.२.१ पृष्ठभूमि

स्थानीय तहको सरकारहरूको प्रमुख जिम्मेवारी लोकतन्त्रका लाभहरूको वितरण गर्नु हो । जनताको निकटतम तहका सरकारको रूपमा रहेका स्थानीय तहमा सुशासन स्थापना भएमा मात्र नागरिकले परिवर्तन र लोकतन्त्रको अनुभूति गर्ने अवसर प्राप्त गर्न सक्दछन् । यसका निमित्त स्थानीय तहहरू सक्षम, पारदर्शी, भ्रष्टाचारमुक्त, उत्तरदायी र सहभागितामूलक हुन आवश्यक छ ।

अजिरकोट गाउँपालिकामा जम्मा ३० जनाको दरबन्दी रहेकोमा ४ पदपूर्ति भएको छ । बाँकी २६ दरबन्दीको पदपूर्तिको लागि लोकसेवा आयोगमा माग गरी पठाइएको छ । हालसम्म आठवटा कानून ११ वटा मापदण्ड एवं निर्देशिकाहरू तथा पाँचवटा कार्यविधि गाउँसभाबाट स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा आएका छन् । यसैगरी गाउँसभा र गाउँ कार्यपालिकामा गरी ११ वटा विभिन्न समिति, विषयगत समितिहरू गठन भएका छन् ।

सार्वजनिक सेवाका सन्दर्भमा गाउँपालिका र ५ वडामा गरी ६ वटा नागरिक बडापत्रको प्रयोग भएको, सामाजिक परीक्षण तथा सार्वजनिक परीक्षणको अभ्यास आरम्भ भएको, समयमा नै बजेट तथा कार्यक्रम र यससम्बन्धी ऐन नियमहरू स्विकृत हुने गरेको छ ।

गाउँपालिकाको सञ्चित कोषको स्थापना भई शुत्रमा आधारित आर्थिक कारोवारको सञ्चालन, व्यक्तिगत घटना, सामाजिक सुरक्षा आदिको सेवामा विद्युतीय प्रणालीको प्रयोग भइरहेको, एप्सको प्रयोगबाट वस्तुगत विवरण सङ्कलन भएको र आर्थिक कारोवार राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कको स्थानीय शाखाबाट सम्पादन हुने गरेको छ ।

७.२.२ प्रमुख समस्या

कर्मचारी अभावले सेवा प्रवाह र बजेट कार्यान्वयनमा कठिनाई हुनु, गाउँपालिकाको आफ्नो कार्यालय भवन नहुनु, सूचना प्रविधि पूर्वाधारको अभाव हुँदा सरल रूपमा सूचना प्रवाहको कठिनाई हुनु, गाउँ सभाका समितिहरू क्रियाशील नहुनु, कर्मचारीहरूको निरन्तर सरुवा र अस्थिरता रहनु, आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका सबै कानून, कार्यविधि तथा मापदण्डहरू बनिनसक्नु, बढ्दो जनआकांक्षाअनुरूप सेवाप्रवाह हुन नसक्नु, गाउँपालिकालाई प्राप्त हुने समानीकरण अनुदान घट्दै जानु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या रहेका छन् ।

७.२.३ अवसर र चुनौती

(क) अवसर

स्थानीय तहको एकल अधिकारभित्रका विषयमा कानून निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने अधिकार हुनु, आर्थिक कार्यप्रणाली व्यवस्थित गर्नेसम्बन्धी आर्थिक ऐन र अन्य केही ऐन कानूनहरू तर्जुमा हुनु, आफ्नो प्रशासनिक सङ्गठन र संरचना आफै निर्माण गर्न सक्ने अधिकार हुनु, संवैधानिक तथा कानुनीरूपमा नै वित्तीय हस्तान्तरणबाट निश्चित स्रोतको सुनिश्चितता रहनु, स्थानीय तवरमा विकास साभेदारहरूको उपस्थिति र सकारात्मक सहयोगको वातावरण हुनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख अवसरहरू हुन् ।

(ख) चुनौती

कर्मचारीको पदपूर्ति गरी सबै वडा तथा विषयगत कार्यालयहरूमा दरबन्दीअनुसारको कर्मचारी पदपूर्ति गर्नु, आर्थिक ऐनकानून कार्यान्वयनमा ल्याउनु, संघीय सरकारबाट खटिने कर्मचारीहरूमा

स्थायित्व ल्याउनु, समायोजित कर्मचारीहरूलाई स्थानीय सेवाअनुसार सञ्चालन गरी व्यवस्थित गर्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन् ।

७.२.४ उद्देश्य

१. पारदर्शी, सहभागिता पूर्ण जवाफदेही र पूर्वअनुमान योग्य शासकीय प्रणाली स्थापित गर्नु ।
२. संस्थागत पूर्वाधार निर्माण गर्दै सरल, सहज र सुलभरूपमा सेवा प्रवाहको सुनिश्चितता गर्नु ।

७.२.५ रणनीति

१. विधि र प्रक्रियामा आधारित शासन व्यवस्था स्थापना गर्ने । (१)
२. गापाको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने । (१)
३. सूचना प्रविधिको प्रयोगमार्फत् सेवा प्रवाहलाई सुलभ, सरल र सहज बनाउने । (२)
४. राजश्व तथा वित्तीय व्यवस्थापन प्रभावकारी बनाउने । (२)

७.२.६ कार्यनीति

रणनीति १: विधि र प्रक्रियामा आधारित शासन व्यवस्था स्थापना गर्ने ।

१. संविधान प्रदत्त अधिकारको सीमाभित्र रही आवश्यक कानून, नियमावली, निर्देशिका बनाइनेछ ।
२. सदाचार प्रवर्द्धन गर्दै पारदर्शी कार्यप्रक्रियाको निर्माण गरी भ्रष्टाचार विरुद्ध प्रभावकारी उपायको अवलम्बन गरिनेछ ।
३. सार्वजनिक पदाधिकारीकालागि आचारसंहिता निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनका साथै अनुगमन प्रणाली स्थापना गरिनेछ ।
४. सेवा प्रवाहलाई जनमुखी बनाउने नागरिक बडा-पत्र अध्यावधिक गरी पूर्णरूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
५. गाउँपालिकाका विकट क्षेत्रहरू लक्षित गरी स्वास्थ्य, कृषिलगायतका सेवा एकीकृत रूपमा घरदैलोमा पुऱ्याउन घुम्ती सेवा कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
६. स्थानीय सरकारको स्वमूल्याङ्कन प्रणालीलाई (Local Institution Self-Assisment) संस्थागत गरिनेछ ।
७. सार्वजनिक परीक्षण, सामाजिक परीक्षण, गुनासो व्यवस्थापन जस्ता नागरिक उत्तरदायी संयन्त्रहरूलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ ।
८. सार्वजनिक सुनुवाइलाई नियमित र प्रभावकारी बनाइनेछ ।
९. गाउँपालिकाको वार्षिक बजेट, कार्यक्रम, योजना र यसका प्रगतिहरू अध्यावधिक गरी वेवसाइटमा राख्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।
१०. आर्थिक कारोवारसम्बन्धी विवरण मासिक रूपमा सार्वजनिक हुने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
११. गाउँसभाको समितिहरूलाई क्रियाशील गराइनेछ ।
१२. सबै कर्मचारीहरूको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन र पुरस्कार तथा दण्डलाई उनीहरूको कार्यप्रगतिसंग आवद्ध गरिनेछ ।

रणनीति २: गाउँपालिकाको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

१. गाउँपालिकाको सङ्गठन तथा व्यवस्थापन अध्ययन (O & MSurvey) गरी सङ्गठन संरचना र दरबन्दी व्यवस्थित गरिने छ ।
२. निर्धारित दरबन्दीअनुसार आवश्यक कर्मचारीहरूको पदपूर्ति गरिनेछ ।
३. शाखा, वडा कार्यालय र विषयगत शाखहरूबीच विद्युतीय सञ्जाल स्थापना गरिनेछ ।
४. कर्मचारी तथा निर्वाचित प्रतिनिधिहरूको क्षमता विकास गरिनेछ ।
५. अन्य गाउँपालिकाहरूबीच साभ्ना चासोका विषय र परियोजनाहरूको पहिचान गरी सहकार्य गरिनेछ ।
६. न्यायिक समितिको क्षमता अभिवृद्धि गरी प्रभावकारी बनाइनेछ ।

रणनीति ३: सूचना प्रविधिको प्रयोगमार्फत् सेवा प्रवाहलाई सुलभ, सरल र सहज बनाउने ।

१. गाउँपालिकामा सूचना तथा अभिलेख केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
२. सेवा प्रवाहमा विद्युतीय सूचना प्रविधिको प्रयोग गरिनेछ ।
३. कार्यालयका व्यक्तिगत घटना दर्ता, आर्थिक कारोवार, राजश्व जस्ता नागरिकसँग सम्बन्धित सेवा प्रवाहमा विद्युतीय प्रणालीको प्रयोग गरिनेछ ।
४. गाउँपालिकाको वेबसाइटलाई सुधार गरी गाउँपालिकाका निर्णय, बजेट तथा कार्यक्रम र प्रगति, खर्चको विवरण जस्ता सार्वजनिक चासोका विषय नियमित रूपमा वेबसाइटमा राख्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।
५. गाउँपालिकाको आर्थिक कारोवार विद्युतीय प्रणालीमा आवद्ध गरिनेछ ।
६. गाउँपालिकाका निर्णयहरू वेबसाइटमा समेत नियमित रूपमा राखी सार्वजनिक गरिनेछ ।

रणनीति ४: राजश्व तथा वित्तीय व्यवस्थापन प्रभावकारी बनाउने ।

१. राजश्व सुधार योजनाको निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२. राजश्वका नयाँ क्षेत्र पहिचान गरी स्रोतको अभिवृद्धि गरिनेछ ।
३. खर्च व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाई वित्तीय जवाफदेहिता सुनिश्चित गरिनेछ ।
४. अजिरकोटमा विभिन्न पेशा व्यवसाय गर्नेहरूको योगदानमा “सामाजिक उत्तरदायी कोष” को स्थापना गरी सामाजिक क्षेत्रमा परिचालन गरिनेछ ।
५. लेखासमितिलाई क्रियाशील गराई आर्थिक कारोवार, खर्चको प्रभावकारिता अभिवृद्धि र राजश्व क्षमता विकाससम्बन्धी कार्यको पृष्ठपोषण प्राप्त गर्ने र सभामा प्रतिवेदन पेश गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

७.२.७ प्रमुख कार्यक्रम

(क) स्थानीय तह आफैले सम्पादन गर्ने ।

- आवश्यक कानूनहरू निर्माण,
- सङ्गठन तथा व्यवस्थापन अध्ययन,
- राजश्व योजना,
- कानूनको पुनरावलोकन,
- घुम्ती सेवा,

- क्षमता विकास,
- भवन निर्माण,
- स्थानीय राजपत्र प्रकाशन,
- वेबसाइट अध्यावधिक,
- सूचना सञ्जालीकरण,
- जनचेतना अभिवृद्धि,
- नागरिक उत्तरदायित्व अभिवृद्धि ।

(ख) प्रदेश सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुने ।

- O & M मा सहयोग,
- क्षमता विकास,
- गाउँपालिकाको प्रशासनिक भवन निर्माण,
- संस्थागत विकास सूचकहरूको मूल्याङ्कन,
- कर्मचारी पदपूर्ति ।

(ग) संघीय सरकारसँग सहकार्यमा सम्पादन हुन सक्ने ।

- नमुना ऐन, नियम, कार्यविधि,
- क्षमता विकास,
- सूचना प्रविधि,
- मापदण्डहरू ।

७.२.८ अपेक्षित उपलब्धि

स्थानीय शासनका साभेदारको समन्वय तथा संस्थागत क्षमता विकास भएको हुने, स्थानीय कानून, मापदण्ड तथा कार्यविधिहरू निर्माण भएको हुने, सङ्गठन तथा व्यवस्थापन अध्ययन भई कार्यान्वयन भएको हुने, वेबसाइट अध्यावधिक भएको हुने, स्थानीय राजपत्र नियमित रूपमा प्रकाशन भएको हुने, गाउँपालिकाको मानव संसाधन क्षमता, व्यवस्थापन र दक्षता अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।

७.३ योजना कार्यान्वयन तथा अनुगमन र मूल्याङ्कन

७.३.१ पृष्ठभूमि

स्थानीय सरकार नै जनताको सर्वाधिक नजिकको सरारकार हुन् । स्थानीय तहबाट आफ्नो कार्यदायरा भित्रका विषयमा सेवा प्रवाह र विकास योजनाको कार्यान्वयबाट नै आम नागरिकमा परिवर्तनको अनुभूति दिन सकिन्छ । गाउँपालिकाबाट स्विकृत विकास नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरूको सफल कार्यान्वयनले स्थानीय तहप्रतिको जनविश्वास अभिवृद्धि गर्नका साथै लोकतन्त्रका लाभहरू वितरण गर्न सकिन्छ ।

गाउँपालिकाले आफ्नो स्रोत साधनको उच्चतम उपयोग गरी कार्यसम्पादनलाई प्रभावकारी बनाउन योजनाबद्ध विकास प्रयास अवलम्बन गर्न आवश्यक हुन्छ । यसका निमित्त आवधिक योजना, विषय क्षेत्रगत गुरुयोजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना र तद्अनुरूप वार्षिक विकास योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने हुन्छ ।

७.३.२ आवधिक योजनाको कार्यान्वयन

यो आवधिक योजनालाई दीर्घकालीन सोच उन्मुख रही आगामी पाँचवटा वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममार्फत् कार्यान्वयन गरिने छ । आवधिक योजनाहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा वार्षिक योजनाको आवधिक योजनासँगको सघन आवद्धताका लागि मध्यमकालीन खर्च संरचना एवं नतिजामा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । यसका अलावा आवधिक योजनाको मध्यावधि मूल्याङ्कन गरी प्रगतिको अवस्था र सुधारका क्षेत्रहरूको पहिचान गरी समस्याको समाधान गर्दै परिमार्जन गर्नुपर्ने हुन्छ । वार्षिक नीति कार्यक्रम तथा बजेटलाई आवधिक योजनासँग अन्तर सम्बन्ध स्थापित गर्न सूचक फारमको उपयोग गरिनेछ । (अनुसूची-१)

७.३.३ मध्यमकालीन खर्च संरचना

आवधिक योजना र वार्षिक योजनाबीच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्न मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गरिनेछ । मध्यमकालीन खर्च संरचनाले निर्धारण गरेको योजना र बजेटको प्राथमिकताका आधारमा क्रमशः योजना कार्यान्वयन गर्दै लगिनेछ । वार्षिक योजनाका कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकीकरणका साथ मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गरी आवधिक योजना र वार्षिक योजनाबीच तादात्म्यता मिलाइने छ । आ.व. ०७७/७८ देखि नै नीति तथा कार्यक्रम प्रस्तुतिका साथसाथै खर्च संरचनासमेत समावेश गरी सभामा प्रस्तुत गरिनेछ ।

७.३.४ कार्यान्वयन कार्ययोजना

गाउँसभाबाट आवधिक गाउँ विकास योजना स्वीकृत भएपछि यसका आधारमा गाउँपालिकाले सबै विषय शाखा र वडा कार्यालयहरूलाई मार्गदर्शनसहित वार्षिक योजना तर्जुमाका लागि बजेट पूर्वानुमान पठाउनेछ । मार्गदर्शन तयार गर्दा आवधिक योजनाका लक्ष्यसँगको अन्तरसम्बन्ध प्रष्ट गरी कार्यान्वयनको निश्चय गरिनेछ । उक्त पूर्वानुमान र मार्गदर्शनका आधारमा सहभागितात्मक प्रक्रिया अवलम्बन गरी गाउँपालिकाको वार्षिक योजना तर्जुमा गरिनेछ । सभाबाट स्विकृत वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम सञ्चालनका लागि प्रत्येक वर्ष श्रावण महिनामा विभिन्न विषय क्षेत्रगत कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि कार्ययोजना तयार गरिनेछ ।

७.३.५ कार्यान्वयन विधि

आवधिक योजना र वार्षिक विकास योजना कार्यान्वयन गर्ने विधि यस प्रकार हुनेछ ।

(क) गाउँ कार्यपालिका

आवधिक योजना र वार्षिक योजनाअन्तर्गत स्विकृत कार्यक्रमको कार्यान्वयन जिम्मेवारी गाउँ कार्यपालिकाको हुनेछ। यसका अलावा गाउँपालिकाको आफ्नो स्रोतअन्तर्गतका कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन जिम्मेवारी पनि गाउँकार्यपालिकाको हुनेछ। योजना तथा कार्यक्रमको प्रकृतिअनुसार गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, विभिन्न शाखा उपशाखाहरू, वडा कार्यालयहरूमार्फत् योजना कार्यान्वयन गरिनेछ। विषयगत कार्यक्रम विषयगत शाखा तथा वडा स्तरीय कार्यक्रमहरू वडा तहबाट नै कार्यान्वयन गरिनेछ। भारी उपकरणको प्रयोग गर्नु नपर्ने, जनसहभागिता आवश्यक पर्ने स्थानीय योजनाहरू लाभग्राहीहरू सम्मिलित उपभोक्ता समितिबाट कार्यान्वयन गर्न प्राथमिकता दिइनेछ।

(ख) संघीय र प्रदेश सरकार

संघीय र प्रदेश सरकारअन्तर्गतका योजनाको कार्यान्वयन तत्तत् तहका सरकारबाट हुनेछ। संघ र प्रदेशबाट बजेटसहित कार्यान्वयन र हस्तान्तरण भई आएका योजनाहरू गाउँ कार्यपालिकाले कार्यान्वयन गर्न सक्नेछ। संघ वा प्रदेश सरकार वा सिमाना जोडिएका अन्य स्थानीय तहसँग साभेदारीमा सञ्चालन गर्ने कार्यक्रम आपसी सहमतिबाट कार्यान्वयनको ढाँचा निर्धारण गरी तदअनुरूप सञ्चालन गरिनेछ।

(ग) निजी क्षेत्र

नाफामूलक क्षेत्रहरू जस्तै कृषि तथा पशुपालन, उद्योग, जलविद्युत् उत्पादन, वाणिज्य, आपूर्ति, पर्यटन विकास, वित्तीय क्षेत्र विकास र अन्य सम्भाव्य क्षेत्रहरू पहिचान गरी प्रचलित ऐन कानून र मापदण्डअनुसार निजी क्षेत्र आकर्षित गर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ।

(घ) विकास साभेदार

गाउँपालिकामा विकास साभेदारको सहयोगमा सञ्चालन हुने योजना तथा कार्यक्रम सम्भौता तथा स्वीकृत योजना कार्यान्वयन ढाँचाअनुसार कार्यान्वयन गरिनेछ। यस्ता कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्दा आवधिक योजनाको प्राथमिकता क्षेत्रसमेत पहिचान गरी गाउँपालिकाको योजनामा आवद्ध हुने र नियमितरूपमा प्रगति प्राप्त हुने व्यवस्था मिलाइनेछ। विकास साभेदारहरूद्वारा कार्यान्वयन गर्ने योजनाहरूमा संयुक्त अनुगमन प्रणाली प्राथमिकताका साथ लागू गरिनेछ।

(ङ) गै.स.स.

गैरसरकारी संस्थाहरूलाई उनीहरूको वैशिष्ट्यताका क्षेत्रहरू जस्तो सामाजिक परिचालन, मानव अधिकार संरक्षण, नागरिक सचेतना र सशक्तीकरण, ससाना उत्पादन र आय आर्जन, रोजगारीलगायत गरिवी न्यूनीकरण, सुशासन प्रवर्धन, भाषा सस्कृति प्रवर्धन, शिक्षा, स्वास्थ्य क्षेत्रका वार्षिक विकास कार्यक्रममा समावेश गरी गाउँपालिकाको सहयोगीको रूपमा परिचालन गरिनेछ। गाउँपालिकाले सामाजिक विकास तथा सचेतना अभिवृद्धिमूलक कार्यक्रमहरू तुलनात्मक दक्षता भएका गैरसरकारी संस्थामार्फत् समेत कार्यान्वयन गर्न सक्नेछ। गैरसरकारी संस्थाका कार्यक्रमहरू अनिवार्य रूपमा गाउँ विकास योजनामा आवद्ध हुनुपर्ने र समयबद्ध प्रगति प्रतिवेदन गाउँपालिकामा पेश गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ।

(च) सहकारी क्षेत्र

स्थानीय उत्पादन समूहलाई आवद्ध हुने गरी कृषि, पशुपालन र ससाना बचत तथा ऋण परिचालनको क्षेत्रमा सहकारी क्षेत्रलाई अग्रता प्रदान गरिनेछ। कृषि मल, बीउ, कृषि उत्पादनको बजार श्रृङ्खलामा आवद्धता, कृषि यन्त्र उपकरण, चिस्थान केन्द्र, भण्डार, सुपथ मूल्य पसल जस्ता विषयमा सहकारी क्षेत्रसँग सहकार्य गरिनेछ।

(छ) नागरिक समाज उन्मुख संस्था

नागरिक समाज, सामुदायिक संघसंस्था आदिलाई सामाजिक सचेतना, सशक्तीकरण, समूह परिचालन आदि कार्यका साथै नगरपालिकाको कार्यमा खबरदारी र पथप्रदर्शक गर्ने कार्यमा परिचालन गरिनेछ।

७.३.६ अख्तियारी

वार्षिक कार्यक्रम र बजेट नगरसभाबाट पारित भएपछि गाउँपालिका अध्यक्षले स्वीकृत कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतलाई अख्तियारी दिनुपर्नेछ। प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले विषयगत शाखा र वडा कार्यालयहरूलाई प्राप्त विवरणका आधारमा कार्यान्वयन कार्ययोजना बनाई स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम अनुसार आवश्यक परिमार्जनसाथ कार्यान्वयनका लागि मार्गदर्शनसहित प्रमुखबाट आफूलाई अख्तियारी प्राप्त भएको १५ दिनभित्र प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले सम्बन्धित विषय क्षेत्रगत शाखा र वडा कार्यालयहरूलाई अख्तियारी प्रदान गर्नुपर्नेछ।

७.३.७ योजना तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयन

गाउँपालिकाले स्वीकृत वार्षिक योजनाको कार्यान्वयन तालिका बनाएर कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ। यस्तो कार्ययोजनामा स्वीकृत कार्यक्रमहरू गाउँपालिका स्तरबाट कार्यान्वयन हुने हो वा वडा तहबाट कार्यान्वयन हुने हो, ठेक्कापट्टाबाट कार्यान्वयन हुने हो वा उपभोक्ता समिति वा गैससबाट कार्यान्वयन हुने हो यकिन गर्नुपर्दछ। योजना कार्यान्वयनसम्बन्धी प्राविधिक जिम्मेवारी कुन शाखाको कुन कर्मचारीमा रहन्छ, सोसमेत यकिन गरी कार्यान्वयनको प्रक्रियामा लानुपर्दछ।

गाउँकार्यपालिकाबाट वार्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नु अघि आवश्यकताअनुसार सार्वजनिक खरिद ऐनको परिधिभित्र रही ठेकापट्टा, उपभोक्ता समिति, करार वा अमानत, गैरसरकारी संस्थासँगको साभेदारीमध्ये कुन प्रक्रिया अवलम्बन गरिने हो, स्वीकृत भएपछि सोहीबमोजिम कार्यान्वयन गर्नुपर्ने छ। गाउँपालिकाले कार्यान्वयन कार्ययोजना निर्माण गर्दा उपलब्धि सूचकसमेत उल्लेख गर्नु आवश्यक हुन्छ। यसैबमोजिम सम्बन्धित कार्यान्वयन इकाईबाट चौमासिक रूपमा प्रगति प्रतिवेदन लिने प्रणाली अपनाउनुपर्दछ।

कार्यान्वयन अघि गर्नुपर्ने पूर्व तयारीमा विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन निर्माण, लगत डिजाइन इस्टिमेट निर्माण, खरिद प्रक्रिया र संभौता जस्ता पक्षहरूमा व्यवस्थित गर्नुपर्दछ। उपभोक्ता समितिबाट कार्यान्वयन हुने कार्यक्रमको हकमा सम्बन्धित लाभग्राहीहरूको सहभागितामा पालिका वा वडा कार्यालयको रोहवरमा उपभोक्ता समिति गठन गर्नुपर्दछ। आयोजना सूचना पाटी, सामाजिक परीक्षण, सार्वजनिक परीक्षण जस्ता पारदर्शिताका अभ्यासहरू अवलम्बन गर्नुपर्दछ। योजना कार्यान्वयनको समय समयमा प्राप्त प्रगति प्रतिवेदन उपाध्यक्षको नेतृत्वमा हुने अनुगमन समितिमा समेत उपलब्ध हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।

गाउँपालिकाले सबै विषयगत क्षेत्र समेटी समष्टिगत कार्यान्वयन कार्ययोजना बनाउनेछ । यसैबमोजिम योजना कार्यान्वयन सम्बद्ध निकाय, संस्था र कर्मचारीलाई कार्य जिम्मेवारी र क्रियाकलापप्रति जिम्मेवार हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

७.३.८ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

(क) अनुगमन

काम भइरहेको समयमा गुणस्तर कायम गर्न जाँच वा निरीक्षण गरी अनुगमन गरिन्छ । यसले तोकिएको काम तोकिएको समय, तोकिएको लागत र गुणस्तरमा भए नभएको सुनिश्चित गर्दछ । गाउँपालिकाले आफ्ना स्वीकृत कार्यक्रमको अलावा आफ्नो भूगोलभित्र सञ्चालित अन्य विकास कार्यक्रमहरूको समेत अनुगमन गरी तत्तत् निकायमा जानकारी पठाउने गर्दछ ।

गाउँपालिकाले देहायका आयोजनाहरूको अनुगमन गर्नेछ :

१. गाउँपालिकाबाट स्वीकृत कार्यक्रम वा आयोजनाहरू ।
२. गाउँपालिकाबाट लगानी भएको आयोजनाहरू ।
३. नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त स्रोत साधनमार्फत् सञ्चालित आयोजनाहरू ।
४. गाउँपालिकाको क्षेत्रभित्र गैरसरकारी संस्थामार्फत् सञ्चालित आयोजनाहरू ।
५. गाउँपालिकाले आवश्यक ठानेका अन्य आयोजनाहरू ।

अनुगमनमा मूलभूत रूपमा निम्न विषयहरू हेरिनेछन् :

१. कार्यतालिकाअनुसार काम भए नभएको,
२. तोकिएको कामको समय, लागत र गुणस्तर भए नभएको,
३. कार्यसम्पादनको क्रममा कुनै त्रुटि भए नभएको
४. डिजायनमा वा कार्यान्वयनमा कुनै गल्ती वा कमी-कमजोरी भए नभएको ।

यस्तो अनुगमनबाट कार्यान्वयनमा भएको गल्ती कमजोरी तत्काल सुधार गरी समयमा नै आयोजना सम्पन्न गर्नका साथै सार्वजनिक कोषको अपव्यय हुनबाट रोकिनेछ ।

अनुगमन समितिले अनुगमन योजना बनाई उपाध्यक्षको संयोजकत्वमा गठन भएको समितिबाट अनुगमन योजना स्वीकृत गराई नियमित अनुगमनको व्यवस्था गर्नुपर्दछ । समितिले योजना कार्यक्रमको सूचकका आधारमा अनुगमन गरी प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्दछ । आफूले गरेको अनुगमनका आधारमा तत्काल समाधान गर्नुपर्ने विषयको हकमा तत्कालै प्रतिवेदन गर्ने र अन्यको हकमा मासिक रूपमा कार्यपालिकाको बैठकमा प्रस्तुत गर्नुपर्दछ । कार्यपालिकाको बैठकमा अनुगमन प्रतिवेदन नियमित एजेण्डाको रूपमा छलफलमा ल्याउने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

अनुगमनमा देहायका मध्ये कुनै तरिकाहरू अपनाइनेछ :

१. नियमित प्रतिवेदन लिएर ।
२. स्थलगत अवलोकन गरेर ।
३. सरोकारवालाहरूसँग छलफल गरेर ।
४. नागरिक समाजका संस्थाहरू परिचालन गरेर (मिडिया आदि) ।

५. सार्वजनिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाइ, सामाजिक परीक्षण जस्ता विधिहरू अपनाएर ।
अनुगमनमा देहायका पदाधिकारीहरू संलग्न रहनेछन्:

१. स्थानीय तहको कार्य विभाजन नियमावलीले तोकेको पदाधिकारी ।
२. उपाध्यक्ष (स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४) ।
३. अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिका सदस्यहरू ।
४. प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत र सम्बन्धित शाखा प्रमुख (नियमित कार्य) ।
५. वडा स्तरीय आयोजनाको हकमा वडाध्यक्ष र सदस्यहरू ।

गाउँपालिका स्तरीय अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिमा देहायका पदाधिकारीहरू रहनेछन्:

क्र.सं	पदाधिकारी	जिम्मेवारी
१	उपाध्यक्ष	संयोजक
२	अध्यक्षले तोकेका एकजना महिलासहित कार्यपालिकाका सदस्यहरूमध्येबाट दुईजना सदस्य	सदस्य
३	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सदस्य
४	प्रमुख, योजना शाखा	सदस्य सचिव

नोट: आवश्यकताअनुसार कार्यपालिकाका अन्य सदस्य तथा विषयविज्ञलाई आमन्त्रण गर्न सकिनेछ ।

अनुगमन समितिको कार्ययोजना देहायअनुसार बनाई लागु गर्नुपर्दछ :

१. कार्यपालिकामा एकीकृत कार्यान्वयन कार्ययोजना पेश गरेको १५ दिनभित्र अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिबाट आफ्नो वार्षिक अनुगमन कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने ।
२. अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिले गरेको कामको प्रतिवेदन प्रत्येक २ महिनामा पेश गरी कार्यपालिकाको बैठकमा छलफल गर्ने । सुपरिवेक्षण समितिले समधान गर्न नसकेका समस्याहरूलाई यस बैठकले सम्बोधन गर्ने ।

वडास्तरीय अनुगमन

वडास्तरीय कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गर्न देहायबमोजिमको समिति रहनेछ ।

क्र.सं	पदाधिकारी	जिम्मेवारी
१	सम्बन्धित वडाको वडाध्यक्ष	संयोजक
२	वडा सदस्यहरू	सदस्य
३	वडा सचिव	सदस्य सचिव

नोट: आवश्यक परे कार्यपालिकाका अन्य सदस्य तथा कर्मचारीलाई आमन्त्रण गर्न सकिनेछ ।

(ख) मूल्याङ्कन

योजना अबधि समाप्त भए पछि गाउँकार्यपालिकाले तोकेका आयोजनाको तेश्रो पक्षद्वारा देहायका सूचना प्राप्त गर्न प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ-

१. योजनाको लक्ष्यवमोजिम प्रगति भए नभएको ।
२. लाभग्राहीलाई योजनाको प्रभाव के कस्तो प्यो ।
३. आयोजना शुरु हुनुभन्दा अगाडि र योजना सम्पन्न भइसकेपछि त्यहाँको जनजीवनमा के कस्तो फरक प्यो,
४. योजनाको लागत र प्रतिफलबीचको सम्बन्ध के कस्तो रह्यो,
५. आगामी योजना तर्जुमाको लागि कस्तो पृष्ठपोषण र के सिकाइ रह्यो ?
६. योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन विधिमा के कस्तो परिमार्जन गर्न आवश्यक देखिन्छ ।
७. योजनाबाट प्राप्त हुने फाइदालाई अधिकतम बनाउन कस्तो सुधार गर्नुपर्दछ ।

गाउँपालिकाको गौरवका आयोजना र कूल लागत २ करोडभन्दा माथिका आयोजनाको अनिवार्य रूपमा प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ । आयोजनाको प्रभाव मूल्याङ्कन पश्चात् प्राप्त नतिजा कार्यपालिकाको बैठकमा प्रस्तुत गरी सरोकारवालाहरूलाई समेत जानकारी गराउनुपर्दछ ।

७.३.८ प्रतिवेदन र समीक्षा

यसैगरी योजनाको अनुगमन तथा कार्यालयको समष्टिगत भौतिक र वित्तीय प्रगति एवं समस्याहरूबारे चौमासिक र वार्षिक समीक्षा तथा “स्थानीय तह विकास समस्या समाधान समिति” को बैठक आयोजन गर्नुपर्दछ । समिक्षामा स्थानीय तहको आम्दानी, खर्च, सेवा प्रवाह र विकास क्रियाकलापको प्रगतिका साथसाथै आवधिक योजनाको समग्र लक्ष्यको प्रगति अवस्थासमेत आंकलन गर्नुपर्दछ । यस्तो समिक्षामा गाउँपालिका क्षेत्रमा कार्यरत गैरसरकारी संस्थाद्वारा सञ्चालित विकास कार्यक्रमहरूको समेत प्रगति समिक्षा हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ । समिक्षामा देखिएका समस्याहरू समाधान गर्न स्थानीय तह विकास समस्या समाधान समितिले आवश्यक निर्णयहरू लिनुपर्दछ ।

परिच्छेद- ८

नतिजा खाका

८.१ पृष्ठभूमि

योजना, कार्यक्रम वा आयोजनाबीच नतिजाहरुको तहगत अन्तरसम्बन्ध स्थापना गरी योजना प्रक्रियालाई नतिजामुखी बनाउनुपर्ने हुन्छ । यसमा कारण र असरहरुको विश्लेषण गर्दै लगानीदेखि प्रतिफल हुँदै लक्ष्य वा प्रभावसँग पुग्ने गरी नतिजाहरुको शृङ्खलाबद्ध सम्बन्ध स्थापित गरिएको हुन्छ ।

यो तर्कबद्ध खाका तयार गर्दा विषयगत क्षेत्रका आधारमा नतिजा क्षेत्र (Key result areas) निर्धारण गरी सोसँग सबै विषयगत क्षेत्र तथा उपक्षेत्रको योगदानलाई अन्तरसम्बन्धित गराउने प्रयास गरिएको छ । यसमा रहेका नतिजा सूचकहरुमाफत योजनाको प्रगति अनुगमन गरी निर्णय प्रक्रियालाई प्रमाणमा आधारित बनाउन एवं नतिजाप्रतिको जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्न सहयोग पुग्नेछ ।

८.२ एकीकृत नतिजा खाका

एकीकृत तर्कबद्ध खाका (Integrated Logical Framework)

नतिजा को स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०७५/७६	लक्ष्य		सूचनाको श्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/ अनुमान
				आ.व. ०७८/७९	आ.व. ०८०/८१			
प्रभाव	मानव विकास सूचकांक/ गार्हस्थ्य	सूचकांक	०.५७४	०.६००	०.६२४	गा.पा.को बजेट वक्तव्य		
असर- १	कुल गार्हस्थ्य उत्पादन	रु. करोड	१७४	२३०	२७८	गा.पा.को बजेट वक्तव्य	गाउँपालिका	प्रदेश र संघ सरकार, निजीक्षेत्र को सहयोग र साझेदारी हुने ।
असर- २	प्रति व्यक्ति कुल गार्हस्थ्य उत्पादन	रु. हजारमा	८८	११०	१२८			
असर- ३	१ घन्टा भित्र स्वास्थ्य संस्थामा पहुँच भएको जनसंख्या	प्रतिशत	७५	८५	९५			
	साक्षर जनसंख्या	प्रतिशत	८९	९३	९९			
असर - ४	न्युनतम पूर्वाधार (विद्युत्, सडक, सञ्चार सुविधा पहुँच भएका घरधुरी)	प्रतिशत	७५	८५	९५			
असर - ५	वनले ढाकेको क्षेत्र संरक्षण	प्रतिशत	४५	४८	५०			
असर-	सेवा सन्तुष्टी	प्रतिशत	४०	६०	८०			

६							
---	--	--	--	--	--	--	--

द.३ विषयगत तर्कबद्ध खाका

आवधिक योजनाका विषयगत तर्कबद्ध खाकाहरु देहाय वमोजिम रहेका छन्
१. आर्थिक क्षेत्र:

१.१ आर्थिक क्षेत्र- समष्टिगत (स्थिर मुल्यमा)

नतिजा को स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०७५/७६	लक्ष्य		सूचनाको श्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/ अनुमान
				आ.व. ०७८/७९	आ.व. ०८०/८१			
असर	कुल गार्हस्थ्य उत्पादन	रु. करोड	१७४	२३०	२७८	वजेट वक्तव्य		
प्रतिफल-१	आर्थिक वृद्धी	प्रतिशत	७.०६	९.९	९.९	वजेट वक्तव्य	गाउँपालिका	निजी क्षेत्रको सहयोग भएको हुने । अन्तर सरकार समन्वय हुने
प्रतिफल २-	प्रतिव्यक्ति आय	रु. हजारमा	८८	११०	१२८			
प्रतिफल-३	प्राथमिक क्षेत्रको गार्हस्थ्य उत्पादनमा योगदान	प्रतिशत	४०.२७	३३	२८			
प्रतिफल-४	द्वितीय क्षेत्रको गार्हस्थ्य उत्पादनमा योगदान	प्रतिशत	२१.५६	२५	२७			
प्रतिफल-५	तृतीय क्षेत्रको गार्हस्थ्य उत्पादनमा योगदान	प्रतिशत	३८.१७	४२	४५			
प्रतिफल ६-	गरिवीको रेखामुनीको जनसंख्या	प्रतिशत	१९	१७	१५			
प्रतिफल ७-	आन्तरिक आय	रु हजारमा	२२००	५९००	८५००			

१.२ कृषी

नतिजा को स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०७५/७६	लक्ष्य		सूचनाको श्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/ अनुमान
				आ.व. ०७८/७९	आ.व. ०८०/८१			
असर	कृषिक्षेत्रको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन	रु. करोड	७०	७५	७७	वजेट वक्तव्य		
प्रतिफल-१	धान उत्पादन गर्ने कृषक	प्रतिशत	६.५	१३	२६	गाउँपालिका को वार्षिक प्रगति	गाउँपालिका	कृषि सामाग्रीको समयमा आपूर्ति
प्रतिफल २-	मकै उत्पादन	प्रतिशत	१२	३०	६०			

प्रतिफल-३	कोदो	प्रतिशत	९	१२	१५	प्रतिवेदन		गर्न सहकारी संस्थाहरु को सहयोग हुने । अन्तर सरकार समन्वय भएको हुने ।
प्रतिफल-४	कृषि उपज विक्री गर्ने परिवार	प्रतिशत	१३	२०	३०			
प्रतिफल-५	नगदेवाली उत्पादनमा संलग्न कृषक (कफी, अलैंची)	प्रतिशत	०.१	३	५			
प्रतिफल-६	व्यवसायीक कृषि नर्सरी	गोटा	-	१	२			
प्रतिफल-७	कृषक तालिम	संख्या	-	५०	१००			
प्रतिफल-८	तरकारी र फलफूल खेती गर्ने कृषक	प्रतिशत	१	१०	२५			
प्रतिफल-९	पकेट क्षेत्र विकास	संख्या	-	२	५			
प्रतिफल-१०	मौरी पालन गर्ने परिवार	प्रतिशत	६.२१	८	१०			
प्रतिफल-११	वास्त्रा पालने परिवार	प्रतिशत	५१.०८	६०	७०			
प्रतिफल ११-	दुग्ध चिस्यान केन्द्र	संख्या	०	०	१			
प्रतिफल-१२	उन्नत जातका पशुपालन	प्रतिशत	१०	२५	५०			
प्रतिफल-१४	व्यवसायीक कुखुरा पालन	प्रतिशत	२१.६२	२५	३०			
प्रतिफल-१५	गोठ सुधार	प्रतिशत	५	२०	५०			
प्रतिफल-१६	कृषि हाट वजार केन्द्र	संख्या	०	२	५			

१.३ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय

नतिजा को स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०७५/७६	लक्ष्य		सूचनाको श्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/ अनुमान
				आ.व. ०७८/७९	आ.व. ०८०/८१			
असर	उद्योग व्यापारवाट गार्हस्थ्य उत्पादनमा योगदान	प्रतिशत	२१.५६	२५	२७	वजेट वक्तव्य		
प्रतिफल-१	आर्थिक प्रतिष्ठान	संख्या	७१३	८५०	९००	वजेट	गाउँपालिका	

प्रतिफल-२-	रोजगारी सृजना	जना	१५८३	१८००	२०००	वक्तव्य		
प्रतिफल-३	उत्पादनशील उधोग	संख्या	४१	६०	१००			
प्रतिफल-४	जनशक्ति तालिम	जना	-	१००	२००			

१.४ पर्यटन

नतिजा को स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०७५/७६	लक्ष्य		सूचनाको श्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/ अनुमान
				आ.व. ०७८/७९	आ.व. ०८०/८१			
असर	पर्यटकवाट वार्षिक आय	रु. लाखमा	३७.६८	६०	१००	गा.पा.को प्रगति प्रतिवेदन		
प्रतिफल-१	आन्तरिक पर्यटक आगमन वार्षिक	संख्या	७००	१५००	३०००	गा.पा.को प्रगति प्रतिवेदन	गाउँपालिका	निजीक्षेत्र, र पर्यटन बोर्डको सहयोग हुने।
प्रतिफल-२	बाह्यपर्यटक आगमन वार्षिक	संख्या	२००	२५०	३००			
प्रतिफल-३	पर्यटकको औसत वसाई	दिन	२	३	३			
प्रतिफल-४	होटल संख्या	संख्या	२५	२८	३०			
प्रतिफल-१	रोजगारी सृजना	संख्या	९०	१२५	२००			
प्रतिफल-२	होटल, रिसोर्ट, होमस्टेको वेड	संख्या	२६०	३००	३५०			
प्रतिफल-३	होमस्टे	संख्या	५	९	१३			
प्रतिफल-४	प्रमुख गन्तव्य स्थल विकास	संख्या	३०	४५	६०			
प्रतिफल-५	पर्यटन सूचना केन्द्र	संख्या	०	१	१			
प्रतिफल-६	संग्रहालय	संख्या	१	२	२			
प्रतिफल-७-	कोसेली घर	संख्या	०	१	२			
प्रतिफल-८	पर्यटन तालिम	जना	०	१००	२००			

१.५ वित्तीय संस्था तथा सहकारी

नतिजा को स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०७५/७६	लक्ष्य		सूचनाको श्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/ अनुमान
				आ.व. ०७८/७९	आ.व. ०८०/८१			
असर	बैंक तथा वित्तीय	प्रतिशत	५६.३	६५	७५	गाउँपालिका		

	संस्था खाता भएका व्यक्ति					को प्रगति प्रतिवेदन		
प्रतिफल-१	सहकारी संस्था	संख्या	१५	१७	२०	गाउँपालिका को प्रगति प्रतिवेदन	गाउँपालिका	वैंक तथा वित्तीय संस्थाले सहयोग गर्ने
प्रतिफल-२	सहकारीमा आवद्ध परिवार	प्रतिशत	५०	७०	७५			
प्रतिफल-३	वैंक तथा वित्तीय संस्था	संख्या	२	३	५			
प्रतिफल-४	रोजगारी	संख्या	५५	७५	१००			
प्रतिफल-५	सहकारीको उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी	प्रतिशत	३०	५५	७५			
प्रतिफल-६	सहकारी साक्षरता तालिम	जना	१०	१००	३००			
प्रतिफल-७	वित्तीय साक्षरता	प्रतिशत	१०	३५	७५			

२. सामाजिक क्षेत्र

२.१ शिक्षा

नतिजा को स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०७५/७६	लक्ष्य		सूचनाको श्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/ अनुमान
				आ.व. ०७८/७९	आ.व. ०८०/८१			
असर	साक्षर जनसंख्या	प्रतिशत	८९	९३	९९.५	वजेट वक्तव्य		
प्रतिफल-१	विद्यालय	संख्या	३३	३०	२५	गाउँपालिका को वार्षिक प्रतिवेदन	गाउँपालिका	नागरिक समाजको सहयोग हुने।
प्रतिफल-२	सवै तहमा विद्यार्थी	संख्या	३५५३	४०००	४५००			
प्रतिफल-३	आधारभूत तहमा विद्यालय भर्ना दर	प्रतिशत	९४.८	९६	९९			
प्रतिफल-४	विद्यालय छाड्ने दर (आधारभूत तह)	प्रतिशत	३.७	२.५	०			

२.२ स्वास्थ्य तथा पोषण

नतिजा को स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०७५/७६	लक्ष्य		सूचनाको श्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/ अनुमान
				आ.व. ०७८/७९	आ.व. ०८०/८१			
असर	१ घण्टाभित्र स्वास्थ्य सस्थामा पहुंच भएको जनसंख्या	प्रतिशत	७५	८५	९५	गाउँपालिका को वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन		

प्रतिफल-१	अस्पताल	संख्या	०	०	१	गाउँपालिका को वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	गाउँपालिका/ स्वास्थ्य संस्थाहरु	संघीय तथा प्रदेश सरकारको सहयोग हुने
प्रतिफल-२	आधारभूत सुविधा सहितको स्वास्थ्य संस्था, एक्सरे ल्याव आदी)	संख्या	१	३	५			
प्रतिफल-३-	विरामी पर्दा स्वास्थ्यसंस्था जाने व्यक्ति	प्रतिशत	८०	९०	९५			
प्रतिफल-४	प्रश्रुति सेवा/वर्थिङ सेन्टर	संख्या	६	७	९			
प्रतिफल-५	स्वास्थ्य संस्था	संख्या	५	७	९			
प्रतिफल-६	स्वास्थ्य संस्थामा प्रसुति	प्रतिशत	५५	६५	७५			
प्रतिफल-७	पूर्ण खोप लिने वालवालिका	प्रतिशत	६२	८०	९९.५			
प्रतिफल-८	स्वास्थ्य वीमा गर्ने परिवार	प्रतिशत	३	१०	२५			
प्रतिफल-९	वडागत घुम्ती स्वास्थ्य सिविर वार्षिक	पटक	१	५	१०			
प्रतिफल-१०	सामान्य रोगी	प्रतिशत	४.६४	३	२			
प्रतिफल-११	दीर्घ रोगी	प्रतिशत	१.२२	०.७५	०.५०			
प्रतिफल-१२	भिटामिन "ए" प्राप्त गर्ने वालवालिका	प्रतिशत	९१	९५	९९.५			
प्रतिफल-१३	परिवार नियोजनका साधन प्रयोग दर	प्रतिशत	२९	४५	७०			
प्रतिफल-१४	झाडा पखालाको संक्रमण दर प्रति हजार	जना	१३५	१००	२०			
प्रतिफल-१५	जन्मदा २५०० ग्राम भन्दा कम तौल भएका वच्चा	प्रतिशत	१५	१०	५			

२.३ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण (लैससास)

नतिजा को स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०७५/७६	लक्ष्य		सूचनाको श्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/ अनुमान
				आ.व. ०७८/७९	आ.व. ०८०/८१			
असर	लैङ्गिक सशक्तीकरण	सुचकांक	०.४९*	०.३७	०.२७	गा.पा. को वजेट वक्तव्य	गाउँपालिका	
प्रतिफल - १	महिला घरमूली	प्रतिशत	२९.०१	३२	३४	गाउँपालिका को वार्षिक प्रतिवेदन	गाउँपालिका	संघीय र प्रदेश सरकार एवं गैसस हरुको समन्वय भएको हुने ।
प्रतिफल - २	आर्थिक प्रतिष्ठानमा काम गर्ने महिला	प्रतिशत	४१.७	४५	५०			
प्रतिफल - ३	वैक खाता भएका महिला घरमूली	प्रतिशत	५५.१०	६५	७५			
प्रतिफल - ४	महिला साक्षरता	प्रतिशत	८४.३६	९०	९८.५			
प्रतिफल - ५	लक्षित तथा पिछडिएका वर्ग लाई क्षमता विकास तालिम	जना	१००	२००	३००			
प्रतिफल - ६	जेष्ठ नागरिक स्वास्थ्य घुम्ती शिविर वार्षिक	पटक	०	१	२			
प्रतिफल - ७	अपाङ्ग बालबालिकालाई विशेष शिक्षा प्रदान	प्रतिशत	२०	४०	६०			
प्रतिफल - ८	अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई सीपमूलक तालिम	प्रतिशत	१०	२०	४०			
प्रतिफल - ९	बालकलव	संख्या	१	२	५			

नोट: *राष्ट्रिय सूचकांकमा आधारित

२.४ युवा तथा खेलकुद

नतिजा को स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०७५/७६	लक्ष्य		सूचनाको श्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/ अनुमान
				आ.व. ०७८/७९	आ.व. ०८०/८१			
असर	वेरोजगार युवा	प्रतिशत	६	५	४	गाउँपालिका को वार्षिक प्रतिवेदन		
प्रतिफल - १	वैदेशिक रोजगारीमा गएका युवा	प्रतिशत	८.२२	७	६.५	गाउँपालिका को वार्षिक प्रतिवेदन	गाउँपालिका	अन्तर सरकार समन्वय हुने
प्रतिफल	युवा संजाल	संख्या	१	२	५			

- २								
प्रतिफल - ३	गाउँपालिका खेलकूद मैदान (विद्यालय बाहेक)	संख्या	१	१	२			
प्रतिफल - ४	कभर्ड हल	संख्या	०	०	१			
प्रतिफल - ५	खेलकूद प्रतियोगिता आयोजना	पटक	१	२	२			

२.५ खानेपानी तथा सरसफाई

नतिजा को स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०७५/७६	लक्ष्य		सूचनाको श्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/ अनुमान
				आ.व. ०७८/७९	आ.व. ०८०/८१			
असर	आधारभूत खानेपानी तथा सरसफाइ सुविधा पुगेको घरपरिवार	प्रतिशत	९६	९८	१००	गाउँपालिका को वार्षिक प्रतिवेदन		
प्रतिफल - १	पाइप मार्फत् खानेपानी पुगेको परिवार	प्रतिशत	९६	९८	१००	गाउँपालिका को वार्षिक प्रतिवेदन	गाउँपालिका	पूर्णिमा आयोजना वाट सहयोग हुने ।
प्रतिफल - २	निजी धारा भएको परिवार	प्रतिशत	४९	७५	१००			
प्रतिफल - ३	चर्पी भएको परिवार	प्रतिशत	९९	१००	१००			
प्रतिफल - ४	सेफ्टीट्यांकी सहितको चर्पी	प्रतिशत	८५	९०	९९			
प्रतिफल - ५	जनशक्ति तालिम	संख्या	५	१५	२५			
प्रतिफल - ६	खानेपानीका श्रोत संरक्षण र सरसफाइ	प्रतिशत	२५	५०	१००			

३. पूर्वाधार क्षेत्र:

३.१ यातायात क्षेत्र

नतिजा को स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०७५/७६	लक्ष्य		सूचनाको श्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/ अनुमान
				आ.व. ०७८/७९	आ.व. ०८०/८१			
असर	वढीमा दुई घण्टाको दुरीमा सडक यातायातमा पहुंच भएको जनसंख्या	प्रतिशत	९०	९५	१००	गा.पा.को प्रगति प्रतिवेदन	गाउँपालिकाको	प्रदेश र संघ सरकारको साझेदारी रहने।
प्रतिफल	सर्वयाम सडकको	कि.मी.	३०	७०	१००	गा.पा. को		

१	लम्वाई					प्रगति प्रतिवेदन	गाउँपालिका	प्रदेश र संघ सरकारको साझेदारी रहने ।
प्रतिफल २	कालोपत्रे सडक	कि.मी.	१३	२०	५०			
प्रतिफल ३	खण्डास्मिथ सडक	कि.मी.	१७	५०	५०			
प्रतिफल ४	धुले सडक	कि.मी.	११७	१००	८०			
प्रतिफल ५	पक्की पुल	संख्या	५	८	१८			
प्रतिफल ६	झोलुङ्गेपुल	संख्या	२७	३५	३८			

३.२ विद्युत् तथा वैकल्पिक उर्जा

नतिजा को स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०७५/७६	लक्ष्य		सूचनाको श्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/ अनुमान
				आ.व. ०७८/७९	आ.व. ०८०/८१			
असर	प्रकाशका लागि विद्युत सेवा पुगेको घरपरिवार	प्रतिशत	९९	१००	१००	गाउँपालिका		
प्रतिफल - १	स्थानीय विद्युत उत्पादन	कि.वा.	३१५	३५०	४००	गा.पा. को प्रगति प्रतिवेदन	गाउँपालिका	प्रदेश र संघीय सरकारको सहयोग प्राप्त हुने
प्रतिफल - २	वायोग्यास तथा एलपी ग्यासको प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	९	१५	२०			
प्रतिफल - ३	सुधारिएको धुवां रहित चुलो जडान गर्ने परिवार	प्रतिशत	८	२०	४०			
प्रतिफल - ४	राष्ट्रिय प्रशरण लाइन जोडिएका वडा	संख्या	४	५	५			
प्रतिफल - ५	लघु जलविद्युत योजना	संख्या	१२	१४	१८			
प्रतिफल - ६	आयोजनागत मर्मत सम्भार कोष	संख्या	१२	१४	१८			
प्रतिफल - ७	मर्मत सम्भार तालिम	जना	१२	२८	३४			

३.३ भवन, आवास तथा वस्ती विकास

नतिजा को स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०७५/७६	लक्ष्य		सूचनाको श्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/ अनुमान
				आ.व. ०७८/७९	आ.व. ०८०/८१			
असर	भूकम्प प्रतिरोधी भवन	प्रतिशत	८४	९०	९५	गाउँपालिका		
प्रतिफल -१	मापदण्ड बमोजिमका निजी आवास	संख्या	३२८३	३५००	३७०८	गा.पा.को प्रगति प्रतिवेदन	गाउँपालिका	नेपाल पुनर्निर्माण प्राधिकरण को सहकार्य हुने ।
प्रतिफल -२	मापदण्ड अनुसार निर्मित सार्वजनिक भवन	प्रतिशत	६९	७५	९०			

३.४ सिंचाई क्षेत्र

नतिजा को स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०७५/७६	लक्ष्य		सूचनाको श्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/ अनुमान
				आ.व. ०७८/७९	आ.व. ०८०/८१			
असर	सिंचाई योग्य जमिनको तुलनामा सिंचित जमिन	प्रतिशत	५	१०	२०	गा.पा. प्रगति प्रतिवेदन		
प्रतिफल-१	सिंचित जमिन	हेक्टर	१४०	२८०	५६०	गा.पा.को प्रगति प्रतिवेदन	गाउँपालिका	
प्रतिफल-२	कुलानाला	संख्या	४०	५०	६०			
प्रतिफल-३	नयां प्रविधिको सिंचाई	हेक्टर	-	२०	५०			
प्रतिफल-४	जनशक्ति तालिम	जना	-	१०	१५			
प्रतिफल-५	उपभोक्ता समितिलाई तालिम	जना	-	१५	२०			
प्रतिफल-६	योजनागत मर्मत सम्भार कोष	संख्या	-	५०	१००			

३.५ सूचना तथा सञ्चार

नतिजा को स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०७५/७६	लक्ष्य		सूचनाको श्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/ अनुमान
				आ.व. ०७८/७९	आ.व. ०८०/८१			
असर	सञ्चारका कम्तिमा एक	प्रतिशत	७५	८५	१००	गाउँपालिका को प्रगति		

	साधन प्रयोग गर्ने परिवार					प्रतिवेदन		
प्रतिफल - १	टेलिभिजन प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	३८	५५	७०	गा.पा. को प्रगति प्रतिवेदन	गाउँपालिका	दुर सञ्चार तथा निजी क्षेत्रबाट सहयोग हुने।
प्रतिफल - २	इन्टरनेट प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	२	१५	२५			
प्रतिफल - ३	मोवायल प्रयोगकर्ता (१६) वर्षभन्दा माथिको जनसंख्या	प्रतिशत	७५	८५	९५			
प्रतिफल - ४	उद्योग व्यवसायमा सूचना प्रविधिको प्रयोग	प्रतिशत	०	१५	३५			

४. वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन

नतिजा को स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०७५/७६	लक्ष्य		सूचनाको श्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/ अनुमान
				आ.व. ०७८/७९	आ.व. ०८०/८१			
असर	वनले ढाकेको क्षेत्र	प्रतिशत	४५	४५.५	४६	गाउँपालिका को प्रगति प्रतिवेदन	गाउँपालिका	
प्रतिफल - १	सामुदायीक वन	संख्या	४३	४४	४५	गाउँपालिका को प्रगति प्रतिवेदन	गाउँपालिका	अन्तर सरकार समन्वय भएको हुने । गैस र स्थानीय समुदाय को साझेदारी भएको हुने ।
प्रतिफल - २	निजी वन	हेक्टर	५	१०	२०			
प्रतिफल - ३	जैविक विविधता संरक्षण	प्रतिशत	२५	५०	७५			
प्रतिफल - ४	उप-जलाधार संरक्षण	प्रतिशत	२०	४०	७०			
प्रतिफल - ५	वाङ्गोघांसे , मैदान संरक्षण	प्रतिशत	२०	३०	४०			
प्रतिफल - ६	वजार केन्द्रित फोहोरमैला व्यवस्थापन	संख्या	०	२	५			
प्रतिफल - ७	धुवां रहित चुल्हो	संख्या	५००	१०००	२५००			
प्रतिफल - ८	विद्युत तथा एलपी ग्याँस प्रयोग	प्रतिशत	६	१०	१५			
प्रतिफल - ९	इन्धनको रुपमा दाउरा प्रयोग	प्रतिशत	९४	९०	८५			

प्रतिफल- १०	जोखिम नक्सांकन भएको क्षेत्र	प्रतिशत	०	२५	६०			
प्रतिफल- ११	पहिरो जोखिम क्षेत्र संरक्षण	प्रतिशत	०	२०	५०			
प्रतिफल- १२	भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त संरचना पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापन	प्रतिशत	८०	९०	१००			

५. सुशासन

नतिजाको स्तर	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष ०७५/७६	लक्ष्य		सूचनाको श्रोत	कार्यान्वयन निकाय	जोखिम/ अनुमान
				आ.व. ०७८/७९	आ.व. ०८०/८१			
असर	सेवा सन्तुष्टी	प्रतिशत	४०	६०	८०	सेवा सन्तुष्टी सर्भक्षण	गाउँपालिका	
प्रतिफल- १	गाउँपालिका र वडा कार्यालयमा नागरिक वडापत्र स्थापना	संख्या	३	४	६	गाको .पा. प्रगति प्रतिवेदन	गाउँपालिका	नागरिक समाज तथा उपभोक्ता समिति हरुको सहयोग हुने ।
प्रतिफल- २	पदपूर्ति	प्रतिशत	१३.३३	८०	९०			
प्रतिफल- ३	कानून तथा कार्यविधि	प्रतिशत	२७	४०	५०			
प्रतिफल- ४	क्रियाशील नीतिगत समिति तथा संयन्त्र	संख्या	११	१२	१३			
प्रतिफल- ५	योजनाहरुको अनुगमन	प्रतिशत	४०	६०	९०			
प्रतिफल- ६	सामाजिक परीक्षण वार्षिक	पटक	०	१	२			
प्रतिफल- ७	ठुला आयोजनाको सार्वजनिक सुनुवाई बार्षिक	पटक	०	१	२			
प्रतिफल- ८	प्रगति समीक्षा	पटक	१	२	३			
प्रतिफल- ९	अनलाइन सेवा	प्रतिशत	०	१०	२५			

अनुसूचीहरु

अनुसूची- १
वार्षिक योजनाको बजेट तथा कार्यक्रम फारम

विषय क्षेत्र	आवधिक योजना ०७६/७७-०८०/८१			वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम (आ.ब. ०७६/७७)							
	उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति र कार्यक्रम नं	नतिजा खाका संगको आवद्धता		आयोजना/कार्यक्रम (स्थान समेत)	लक्ष्य		विनियोजन	कार्यान्वयन विधि	लाभान्वित जनसंख्या	प्राथमिकता क्रम	लगानी तथा कार्यान्वयन गर्ने निकाय
		नतिजा	कार्यक्रम		इकाई	परिमाण					
आर्थिक विकास											
सामाजिक विकास											
पूर्वाधार विकास											
वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन											
संस्थागत विकास तथा सुशासन											

अनुसूची- २
आवधिक योजना तर्जुमाको चरणगत कार्यतालिका

क्र.सं.	क्रियाकलाप	मिति
१	आवधिक योजना तर्जुमा तयारी बैठक	०७५।१२।१२
२	तथ्याङ्क संकलन सम्बन्धी अभिमुखीकरण र आवधिक योजना तर्जुमा समितिको गठन तथा विषयगत उप-समितिको निर्माण	०७६।१।१।१२-१३
३	तथ्याङ्क संकलन सम्बन्धी कार्य	०७६।१।१५- ०७६।१।३०
४	तथ्याङ्क प्राप्ति, विश्लेषण, सूचना र वस्तुगत विवरण मसौदा तयारी	०७६।१।१५- ०७६।१।३०
५	वस्तुगत विवरण (पार्श्वचित्र) निर्माण	०७६।२।३०
६	आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला (आवधिक योजना सोच तथा दृष्टिकोण निर्माण)	०७६।२।२९-३१
७	क्षेत्रगत योजना तर्जुमा (विषय क्षेत्रगत समिति वा एकिकृत प्रारम्भिक खाका निर्माण)	०७६।३।५
८	आवधिक योजनाको अन्तिम मस्यौदा निर्माण तथा कार्यपालिकामा प्रस्तुती	०७६।३।९
९	कार्यपालिका बैठकबाट निर्णय	०७६।३।९
१०	सभामा प्रस्तुत र कार्यपालिकामा अधिकार प्रत्यायोजन	०७६।३।१०
१०	योजना र वस्तुगत विवरणमा पुष्टिकरण कार्यशालाबाट सरोकारवालको पृष्ठपोषण	०७६।४।१४
११	आवधिक विकास योजनाको मस्यौदा तयारी तथा पृष्ठपोषण	०७६।३।१९
१२	दस्तावेजको अन्तिम मस्यौदा पेश	०७६।४।२५
१३	कार्यपालिकाबाट स्वीकृत	.....

अनुसूची- ३ सोच कार्यशालाको उपस्थिति विवरण

गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय बन्नेर, कैलाल		कार्यक्रमको नाम: गाउँकार्यपालिकाको पञ्चवीन बैठक सत्रुम		तारीख		हाजिरी		
क्र.सं.	नाम	पद	सम्पर्क नं.	हेतु	हाजिरी			टिप्पणी
					२०७३/०७/०६	२०७३/०७/०७	२०७३/०७/०८	
१.	जसिन्द्र प्र. खान	अध्यक्ष	९८१५६१०३८	प्रिजिन्कोट गा.पा.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
२.	रमेश्वर सुब्बा	उपअध्यक्ष	९८२६०४०६६६	प्रिजिन्कोट गा.पा.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
३.	हरिहर आचार्य	सह-अध्यक्ष		आठमी रोड	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
४.	सुबोध शर्मा	प्र.प्र. अधिकृत		प्रिजिन्कोट गा.पा.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
५.	अनुराध	वडा अध्यक्ष	९८३४१२४००२	प्रिजिन्कोट गा.पा.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
६.	अमलस्य तामाङ	वडा अध्यक्ष	९८१३३४५५५	प्रिजिन्कोट गा.पा.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
७.	ताराज सुब्बा	वडा अध्यक्ष	९८३६०४०६०३	प्रिजिन्कोट गा.पा.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
८.	सुबोध सुब्बा	वडा अध्यक्ष	९८३६०६५१३३	प्रिजिन्कोट गा.पा.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
९.	अमल प्र. श्रेष्ठ	वडा अध्यक्ष	९८४३३३२०३८	प्रिजिन्कोट गा.पा.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
१०.	सुशीला सुब्बा	का.पा. सदस्य		प्रिजिन्कोट गा.पा.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
११.	लक्ष्मी शर्मा	का.पा. सदस्य		प्रिजिन्कोट गा.पा.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
१२.	स्मरती शिताल	का.पा. सदस्य		प्रिजिन्कोट गा.पा.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	

गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय बन्नेर, कैलाल		कार्यक्रमको नाम: गाउँकार्यपालिकाको पञ्चवीन बैठक सत्रुम		तारीख		हाजिरी		
क्र.सं.	नाम	पद	सम्पर्क नं.	हेतु	हाजिरी			टिप्पणी
					२०७३/०७/०६	२०७३/०७/०७	२०७३/०७/०८	
१३.	कृष्ण व. शर्मा	का.पा. सदस्य		प्रिजिन्कोट गा.पा.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
१४.	सुशीला शर्मा	का.पा. सदस्य		प्रिजिन्कोट गा.पा.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
१५.	देवीशर्मा शर्मा	का.पा. सदस्य		प्रिजिन्कोट गा.पा.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
१६.	विद्या शर्मा	का.पा. सदस्य		प्रिजिन्कोट गा.पा.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
१७.	अनुराध शर्मा	का.पा. सदस्य		प्रिजिन्कोट गा.पा.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
१८.	अमल सुब्बा	का.पा. सदस्य		प्रिजिन्कोट गा.पा.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
१९.	सुशीला शर्मा	का.पा. सदस्य		प्रिजिन्कोट गा.पा.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
२०.	सुशीला शर्मा	का.पा. सदस्य		प्रिजिन्कोट गा.पा.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
२१.	अमल सुब्बा	का.पा. सदस्य		प्रिजिन्कोट गा.पा.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
२२.	कनका शर्मा तामाङ	का.पा. सदस्य		प्रिजिन्कोट गा.पा.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
२३.	सुशीला शर्मा	का.पा. सदस्य		प्रिजिन्कोट गा.पा.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	
२४.	अमल सुब्बा	का.पा. सदस्य		प्रिजिन्कोट गा.पा.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	

बनारस गाउँपालिका
गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय
बनारस,नेपाल

कार्यक्रमको नाम: गाउँपालिकाको वार्षिक लेखा हस्तान्तरण

क्र.सं.	नाम	पद	सम्पर्क नं.	विवरण	हस्ताक्षर			मिति
					संस्थापक	उपस्थित	अपस्थित	
४४	सञ्जु लामिदाने	कार्यपालिका सदस्य		डेप्टी मेयर				
४५	सुब्बा शम्शेर	"	५८४३८८३६७०	मेयर				
४६	रमेश शम्शेर	"	५८२५९५६३९	डेप्टी मेयर				
४७	अजय शम्शेर	उपस्थायी सदस्य		उपस्थायी अध्यक्ष				
४८	सोम शम्शेर	उपस्थायी सदस्य		उपस्थायी सदस्य				
४९	सुरेन्द्र शम्शेर	उपस्थायी सदस्य		उपस्थायी सदस्य				
५०	सुरेन्द्र शम्शेर	उपस्थायी सदस्य		उपस्थायी सदस्य				

बनारस गाउँपालिका
गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय
बनारस,नेपाल

कार्यक्रमको नाम: गाउँपालिकाको वार्षिक लेखा हस्तान्तरण

क्र.सं.	नाम	पद	सम्पर्क नं.	विवरण	हस्ताक्षर			मिति
					संस्थापक	उपस्थित	अपस्थित	
५१	सुरेन्द्र शम्शेर	कार्यपालिका सदस्य		उपस्थायी अध्यक्ष				
५२	सुरेन्द्र शम्शेर	कार्यपालिका सदस्य		उपस्थायी अध्यक्ष				
५३	सुरेन्द्र शम्शेर	कार्यपालिका सदस्य		उपस्थायी अध्यक्ष				
५४	सुरेन्द्र शम्शेर	कार्यपालिका सदस्य		उपस्थायी अध्यक्ष				
५५	सुरेन्द्र शम्शेर	कार्यपालिका सदस्य		उपस्थायी अध्यक्ष				
५६	सुरेन्द्र शम्शेर	कार्यपालिका सदस्य		उपस्थायी अध्यक्ष				
५७	सुरेन्द्र शम्शेर	कार्यपालिका सदस्य		उपस्थायी अध्यक्ष				
५८	सुरेन्द्र शम्शेर	कार्यपालिका सदस्य		उपस्थायी अध्यक्ष				
५९	सुरेन्द्र शम्शेर	कार्यपालिका सदस्य		उपस्थायी अध्यक्ष				
६०	सुरेन्द्र शम्शेर	कार्यपालिका सदस्य		उपस्थायी अध्यक्ष				
६१	सुरेन्द्र शम्शेर	कार्यपालिका सदस्य		उपस्थायी अध्यक्ष				
६२	सुरेन्द्र शम्शेर	कार्यपालिका सदस्य		उपस्थायी अध्यक्ष				
६३	सुरेन्द्र शम्शेर	कार्यपालिका सदस्य		उपस्थायी अध्यक्ष				

बसिस्टोर्ट गाउँपालिका
गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय
बसिस्टोर्ट, मोरङ

कार्यक्रमको नाम गाउँपालिकाको पञ्च वर्षीय योजना तर्जुमा

पृष्ठ सं. १/१

क्र.सं.	सहकार्यीको नाम	पद	सम्पर्क नं.	देगवन	समय			टिप्पणी
					२०७३.०७.२९	२०७३.०७.३०	२०७३.०७.३१	
०३	प्रदिप अधिकारी	सि.स. उपा.	९८३४८८९५०	बसिस्टोर्ट गा.पा. -३				
०४	जसमणि ताम्रापानी	उपनिर्वाह		बसिस्टोर्ट गा.पा.				
०५	रवि शर्मा	उ. उपा.		बसिस्टोर्ट गा.पा.				
०६	वीरकुमार अधिकारी	उ. उपा.	९८३४८८९५०	बसिस्टोर्ट गा.पा.				
०७	सुखराज अधिकारी	उ. उपा.	९८३४८८९५०	बसिस्टोर्ट गा.पा.				
०८	गुणवत् श्रेष्ठ	उ. उपा.	९८३४८८९५०	बसिस्टोर्ट गा.पा.				
०९	दिलीप श. सुब्बा	उ. उपा.		बसिस्टोर्ट गा.पा.				
१०	सुशील श. सुब्बा	उ. उपा.	९८३४८८९५०	बसिस्टोर्ट गा.पा.				
११	सुखराज श. सुब्बा	उ. उपा.		बसिस्टोर्ट गा.पा.				
१२	पञ्चमाला अधिकारी	उ. उपा.	९८३४८८९५०	बसिस्टोर्ट गा.पा.				
१३	श. सुब्बा	उ. उपा.	९८३४८८९५०	बसिस्टोर्ट गा.पा.				
१४	अशोक अधिकारी	उ. उपा.	९८३४८८९५०	बसिस्टोर्ट गा.पा.				
१५	सुखराज श. सुब्बा	उ. उपा.	९८३४८८९५०	बसिस्टोर्ट गा.पा.				
१६	सुखराज श. सुब्बा	उ. उपा.	९८३४८८९५०	बसिस्टोर्ट गा.पा.				

बसिस्टोर्ट गाउँपालिका
गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय
बसिस्टोर्ट, मोरङ
मिति २०७३, वैशाख १९, २०, २१ गते
समय बसिस्टोर्ट गाउँपालिका ३ समारोह

कार्यक्रमको नाम गाउँपालिकाको पञ्च वर्षीय योजना तर्जुमा

क्र.सं.	सहकार्यीको नाम	पद	सम्पर्क नं.	देगवन	समय			टिप्पणी
					२०७३.०७.२९	२०७३.०७.३०	२०७३.०७.३१	
०५	प्रधानत पन्थी	स.स. उपा.	९८३४८८९५०	बसिस्टोर्ट गा.पा.				
०६	राज श. सुब्बा	उ. उपा.	९८३४८८९५०	बसिस्टोर्ट गा.पा.				
०७	सुखराज श. सुब्बा	उ. उपा.	९८३४८८९५०	बसिस्टोर्ट गा.पा.				
०८	सुशील श. सुब्बा	उ. उपा.	९८३४८८९५०	बसिस्टोर्ट गा.पा.				

अनुसूची- ४
विभिन्न कार्यशालाहरूमा उपस्थिति विवरण

१. सेमिड नेपाल, काठमाण्डौं

सि.नं	मिति	सहभागी गाउँपालिकाहरू	सम्पन्न गरिएका कार्यक्रमहरू	कार्यक्रममा सहभागिता	कैफियत
१	२०७५ चैत २५ र २६ गते	चुमनुब्री धार्चे अजिरकोट	गाउँपालिकाभित्र सर्भेक्षण सम्बन्धमा APPs प्रयोग गर्नेबारे दुई दिने तालिम ।	२५ गते २१ जना २६ गते १५ जना	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको प्राविधिक सहयोगमा मोबाइल एप्सको स्थानीयकरण

२. अजिरकोट गाउँपालिका

सि.नं	मिति	सम्पन्न गरिएका कार्यक्रमहरू	कार्यक्रममा सहभागिता	कैफियत
१	२०७५ चैत १२	आवधिक योजना तर्जुमा सम्बन्धि प्रारम्भिक छलफल ।	१०	
२	२०७६ वैशाख १४ र १५ गते	योजना तर्जुमा सम्बन्धी अवधारणात्मक जानकारी एवं सर्वेक्षणहरूलाई मोबाइल एपद्वारा सर्वेक्षण विधिबारे तालिम	२५	गाउँपालिका पदाधिकारी र सर्वेक्षक समेत
३	२०७६ जेष्ठ २९, ३० र ३१	सोच निर्माणसम्बन्धी ३ दिने कार्यशाला गोष्ठी	२९ गते- ५८ जना, ३० गते -७३ जना र ३१ गते -६१ जना	सबै सरोकारवाला
४	२०७६ साउन १४	आवधिक योजना र वस्तुगत विवरण पुस्टीकरण कार्यशाला		

अनुसूची- ५ तस्वीरहरू

मिति २०७५/१२/१२ मा आवधिक योजना तर्जुमा तयारी बैठक ।

मिति २०७५/१२/२५ र २६ मा आयोजित वस्तुगत विवरणसम्बन्धी सर्भेक्षण तालिम ।

मिति २०७५/१२/२५ र २६ मा आयोजित वस्तुगत विवरणसम्बन्धी सर्भेक्षण तालिम ।

मिति २०७६/०२/२९-३१ मा आयोजित सोच निर्माण कार्यशाला ।

मिति २०७६/०२/२९-३१ मा आयोजित सोच निर्माण कार्यशाला ।

मिति २०७६/०२/२९-३१ मा आयोजित सोच निर्माण कार्यशाला ।

मिति २०७६/०२/२९-३१ मा आयोजित सोच निर्माण कार्यशाला ।

मिति २०७६/०२/२९-३१ मा आयोजित सोच निर्माण कार्यशाला ।

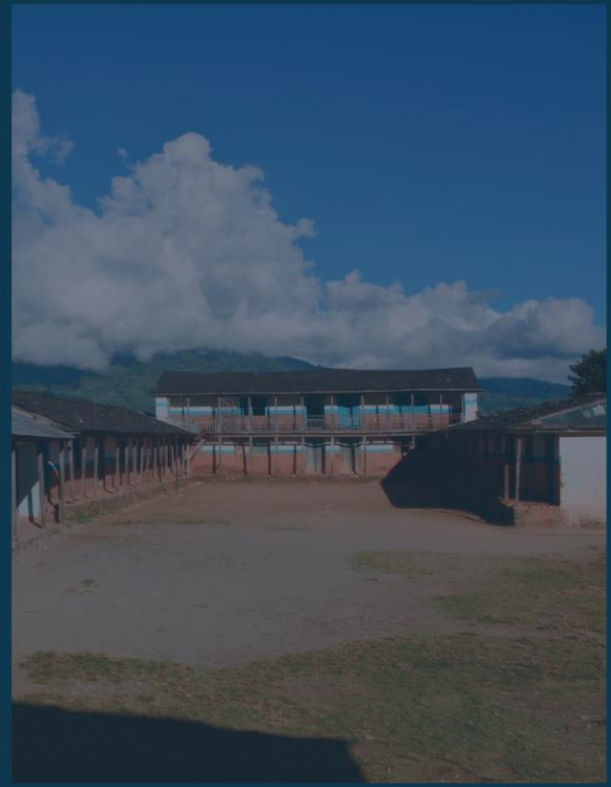

मिति २०७६/०४/१४ मा आयोजित आवाधिक योजना र वस्तुगत पुष्टिकरण कार्यशाला ।

मिति २०७६/०४/१४ मा आयोजित आवाधिक योजना र वस्तुगत पुष्टीकरण कार्यशाला ।

अजिरकोट गाउँपालिका
भञ्जेश्वर बजार, गोरखा
गण्डकी प्रदेश, नेपाल

Email: ajirkotrm@gmail.com
Website: www.ajirkotmun.gov.np